

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SERAY ŞAHİNER'İN YAPITLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

HAZIRLAYAN

DUYGU UYSAL KOÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA – 2021

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

SERAY ŞAHİNER'İN YAPITLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

HAZIRLAYAN

DUYGU UYSAL KOÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŐMANI

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ LEYLA BURCU DÜNDAR

ANKARA – 2021

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 07 /01/2021

Öğrencinin Adı, Soyadı: Duygu Uysal Koç

Öğrencinin Numarası:21820263

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Leyla Burcu DÜNDAR

Tez Başlığı: Seray Şahiner'in Yapıtlarında Toplumsal Cinsiyet

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin, 07 / 01 / 2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %6'dır. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: ... / ... /

Dr. Öğr. Üyesi Leyla Burcu DÜNDAR

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sűresince yolumu kaybetmeme asla műsaade etmeyen, bilgi ve birikimiyle her zaman yolumu aydınlatan deęerli tez danıőmanım Dr. Öğr. Üyesi Leyla Burcu Dűndar'a, verdięim her kararda daima yanımda olan anne ve babama, baőım her sıkıőtıęında yetiően canım kardeőime, sevgi ve desteęini hiçbir zaman esirgemeyen eőime teőekkűr ederim.

ÖZET

Kadın hareketinin amacı, kadınların karşılaştıkları temel sorunların nelere dayandığını ortaya koymak ve bunları çözüme ulaştırmaktır. Bu sorunlardan en önemlisi, kadın ve erkeğin farklı toplumsallaşma süreçlerinden geçmek durumunda kalmalarıdır. Bu süreçte kültür aracılığıyla aktarılarak öğrenilen kadınlık ve erkeklik ayrımları, biyolojik cinsiyete değil toplumsal cinsiyete işaret eder. Dolayısıyla kadınlar bu roller aracılığıyla baskılanır ve belli sınırlar içinde tutulurlar.

Feminist hareketin bir uzantısı olarak ortaya çıkan feminist edebiyat eleştirisi, kadınların içinde buldukları sınırların aşılabilmesi için, feminist bir bakış açısı geliştirilmesine aracılık eder. Edebiyat eserlerine bu bakış açısıyla yaklaşmak, kadınların kendilerine özgü bir edebiyatlarının olduğu gerçeğinin ortaya çıkarılmasına ve toplumsal cinsiyet rollerinin aşınmasına katkı sağlar. Dolayısıyla edebi metinlerde çizilen bu rollerin açığa çıkarılması, kadınların özgürleşmeleri yolunda atılan önemli bir adımdır.

İlk eserleri 2000’li yıllarda yayımlanan genç bir yazar olan Seray Şahiner’in yapıtlarında en belirgin izlek kadınlık meselesidir. Dolayısıyla yazarın yapıtlarını feminist bir yaklaşımla değerlendirmek, cinsiyet rollerinin kadınlar üzerindeki baskılayıcı etkisinin görünür olmasına ve azalmasına katkı sağlar. Şahiner’in yapıtlarında toplumsal cinsiyet rolleri, yaratılan kadın karakterler aracılığıyla işlenmiştir. Kadınlık, cinsellik ve annelik gibi meseleler etrafında tartışılan bu roller, toplumsal yaşamda karşılaşılan zorlukların kurmaca alanına taşınması ve çözümlenmesine yarar. Yazarın yapıtları, içselleştirilmiş tutum ve davranışların değişimine katkı sağlayacağı düşünülerek, yapıtlar feminist kuram ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın hareketi, feminist edebiyat eleştirisi, toplumsal cinsiyet, Seray Şahiner.

ABSTRACT

The women's movement's aim is to reveal the main problems that women face, and to solve them. The most significant of these problems is different socialization processes of men and women. During this process, the distinction between femininity and masculinity is taught by culture, and it refers to gender identity rather than biological sex. By this means, women are suppressed and restricted.

Feminist literary criticism, which emerged under the influence of feminist movement, mediates the development of a feminist perspective in order to free women from limitations. Approaching literary works from that perspective, contributes to revealing the fact that women have a literature of their own, and abolishing gender roles. Therefore, revealing these roles portrayed in literary texts is an important step for women's liberation.

The most prominent theme in Seray Şahiner's oeuvre, a young writer whose works were published in 2000s, is the issue of femininity. Consequently, analyzing her works from a feminist perspective contributes to visualizing gender roles and thus reducing oppression of women. In Şahiner's works, gender roles are depicted by female characters. These roles are discussed in terms of femininity, sexuality and maternity, by which difficulties encountered in social life are transferred to fiction and resolved. The author's works have been analyzed in the light of feminist theory, considering that literature might contribute to change internalized attitudes and behaviors.

Key words: Women's movement, feminist literary criticism, gender, Seray Şahiner.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ.....	1
1. KADIN HAREKETİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	5
1.1. Dünyada Kadın Hareketi	11
1.2. Türkiye’de Kadın Hareketi.....	18
2. EDEBİYATA KURAMSAL BİR YAKLAŞIM	30
2.1. Feminist Edebiyat Eleştirisi.....	31
2.2. Türk Edebiyatında Feminist Söylem.....	39
3. METİNLERE ELEŞTİREL BİR OKUMA.....	49
3.1. Kadınlık	56
3.2. Cinsellik	61
3.3. Annelik	66
SONUÇ	70
KAYNAKLAR	74

GİRİŞ

Kadın çalışmaları, disiplinler arası bir alandır. Tarih, siyaset, sosyoloji, antropoloji, edebiyat gibi diğer bilim dallarıyla yakın ilişkide olarak ve birbirlerini besleyerek ilerler. Kadın çalışmalarının çok yönlülüğünün en temel sebeplerinden biri, kadınların kendilerini görünür kılmak istemesi ve tarihin, edebiyatın, siyasetin içinde “biz de varız” diyebilme iradeleridir. Geçmişte seçimlerde oy kullanamayan, nüfus sayımlarında “sayılmayan” kadınların etrafında, ataerki tarafından desteklenmiş bir görünmezlik duvarı inşa edilmiştir. Kadınlar, sadece biyolojik cinsiyetin getirileriyle değil, toplumsal olarak inşa edilen toplumsal cinsiyet rolleri ile de mücadele etmek durumunda bırakılmıştır. Elbette bu rollerin sadece kadınlara bir yük getirdiğini söylemek cinsiyetçi bir yaklaşım olmaktan öteye gidemez. Fakat diğer taraftan kabul etmek gerekir ki, bu roller çoğunlukla kadına uygulanan şiddetin adı olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Kadınların omuzlarına yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, onların her geçen gün biraz daha şiddetin öznesi olmasına yol açmaktadır. Kadınların, yaradılışları gereği “duygularını kontrol edemeyen” ve “mantıklı kararlar alamayan” bir yapıya sahip olduğu inancı ataerki düşünce yapısı ile devam ettirile gelmiştir. Bu durum yaradılış öyküleri, atasözleri, hikâyeler ve günümüzde de medya tarafından desteklenmektedir. Kadınlar daima korunmaya muhtaç ve hassas varlıklar olarak betimlenir. Oysa bu duruma bir de tersten bakmak gerekir. Simone de Beauvoir’ın söylediği gibi, “kadını götürüp mutfağa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyor; kanatlarını kesiyoruz sonra uçamıyor diye yakınıyoruz” (Beauvoir, 1993).

Zaman içinde değişen kadınlık imgesi ile beraber günümüzde feminizmin güçlendiğini söylemek mümkündür. Tez konumu şekillendiren başlıca unsur da, içinde bulunduğumuz dönemin edebi üretimini bu çerçevede incelemek isteysimidir. Önemli toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı bu süreçte eser veren bir yazarın “kadın olma” halini nasıl işlediği sorusu, tez konuma ilişkin ilk düşüncelerimi şekillendirdi. Çalışmanın odağında bulunan Seray Şahiner’in yapıtlarındaki temel izleğin kadınlık olduğu söylenebilir. Böylece nispeten genç yaşta yazmaya başlayan ve ilk eserleriyle önemli ödüllere layık görülen bir yazarı inceleme şansım oldu. Kendisi hakkında akademik anlamda hiçbir çalışma yapılmamış olması, kapsamlı bir araştırma sürecini gerekli kıldı, ancak aynı zamanda özgür bir analiz imkânı sundu.

Toplumsal cinsiyet çalışmaları sayesinde, baskın kadınlık ve erkeklik kalıplarının görünür kılınarak etkisinin azaltılabilmesi mümkündür. Bilindiği üzere, toplumsal cinsiyet rolleri, belli beklentilere göre şekillenmiştir. Bu roller kültürden kültüre ufak değişikliklere uğrasa bile temelde aynı sayılabilir. Kadınlar genel olarak, sessiz olmak üzere sosyalleştirilirken, erkekler daha girişken ve yırtıcı olmaya yönelik sosyalleşirler. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerine basit bir örnek teşkil eder. Bu çalışmada yukarıda örneklenen pek çok cinsiyet kalıbının Seray şahiner’in yapıtlarından yola çıkarak işaretlenmesi amaçlanmıştır.

Seray şahiner, 1984 yılında Bursa’da doğdu. İstanbul’da büyüdü. İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü’nden 2007 yılında mezun oldu. Marmara Üniversitesi Sinema Anabilim Dalı’nda yüksek lisans yaptı. *Hayvan* dergisi ve *BirGün* gazetesinde çalıştı. Dönemsel olarak garsonluk, konfeksiyonda el işçiliği ve makinecilik yaptı. 2006 yılında Yaşar Nabi Nayır Gençlik dlleri’nde “Gelin Başı” yk dosyası ile “dikkate değer” bulundu. *Gelin Başı* (2007) adlı ilk öykü kitabını *Hanımların Dikkatine* (2011) ve *Hepyek* (2019) adlı öykü kitapları ile *Antabus* (2014) ve *Kul* (2017) adlı romanları izledi. *BirGün* gazetesinde yayımlanan yazılarının toplandığı *Reklamı Atla* (2016) isimli bir deneme kitabı bulunmaktadır.

şahiner’in yapıtlarında ele aldığı karakterlerin toplumsal anlamda bir meseleyi ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu kadın karakterlerin toplum tarafından nasıl yetiştirildiği ve ne gibi dayatmalarla bu duruma getirildiği üzerinde durulması gerekir. Yazarın yarattığı bu kadın karakterlerin birçoğu, feminizmin yaratmak istediği cinsiyetçi sömürüye karşı çıkan ve eşitliği savunan karakterler değillerdir. Ancak yine de bu baskılanmış ve sıkışmış karakterlerle toplumsal anlamda bir feminist eleştiri yapıldığı söylenebilir. Öte yandan, şahiner’in metinleri farklı bir okumaya da olanak sağlayacaktır. şöyle ki, Cumhuriyet’le beraber tarihsel anlamda kurgulanan kadın imgesinin nasıl dönüştüğü ve 2000 sonrası dönemde siyasal ve toplumsal olarak kadınların konumlandırılışının edebiyat metinlerine nasıl yansıldığı araştırılacaktır. şahiner’in yapıtlarındaki kadın karakterlerin neredeyse tamamına yakını sürdürülmek istenen kadın imgesinin yeniden üretildiği karakterlerdir. Yaratılmak istenen kadın imgesi, zaman içinde çeşitli etkenlerle değişmiş gibi görülse de eril düşünce yapısının dışında tutulamazlar. şahiner’in karakterleri arasında, görünmek isteyen ve birey olmak isteyen kadınlar çoğunluktadır. Belki de bu sebeple erkekler geriplanda tutulmuştur. Nitekim aslında kadının meselesi kendisiyledir. Bu bağlamda, her ne

kadar geri planda tutulmuş olsalar da, çizilen erkek karakterler üzerinden eril sistemin erkekler üzerindeki etkisi de düşünülmesi gereken bir diğer meseledir. Kadın ve erkeğin toplumsallaşmalarını etkileyen birçok toplumsal ve kültürel etken vardır. Bu süreci etkileyen tek unsurun aile olduğunu söylemek, meselenin sadece küçük bir kısmına odaklanması anlamına gelir. Bu noktada, din gibi pek çok başka etken toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesi açısından önem taşır. Din, kadınlar ve erkekler için farklı anlamlar taşır. Bu da din olgusunun kadınlar açısından daha etraflıca sorgulanması gerektiğini gösterir. Bu çalışmanın amacı, Seray Şahiner'in yapıtlarından yola çıkarak feminist bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rollerini incelemektedir. Edebiyat yapıtlarının toplumsal hayata dair ipuçları verebileceği açıktır. Toplumsal cinsiyet rollerinin edebi eserlerde yeterince irdelenmediği düşüncesiyle yola çıkılan bu tezde, söz edilen boşluğun doldurulmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Tezin ilk bölümünde, kadın hareketine genel bir giriş yapılacaktır ve kadınların toplumdaki dışlanmalarının nedenleri üzerinde durulacaktır. Dünyada ve Türkiye'de kadın hareketinin gelişimi ve bu kapsamda yapılan temel tartışmalara yer verilecektir. Ardından dünyada ve Türkiye'de kadın hareketinin doğuşu, feminizm ve toplumsal cinsiyet kavramına odaklanılacaktır. Kadınların hak ve özgürlük taleplerinin nasıl gündeme geldiği ve siyasal anlamda hak elde edebilmek adına ne gibi süreçlerden geçtiği feminist bir bakış açısıyla tartışılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde feminizmin edebiyatta nasıl bir yansıma bulduğu sorusuna yanıt aranacaktır. Önce konuya kuramsal bir giriş yapılacaktır, sonraysa feminist edebiyat eleştirisine odaklanılacaktır. Ardından Türk edebiyatında kadın yazarların feminizme olan yaklaşımları genel hatlarıyla değerlendirilecektir. Feminist eleştiri perspektifiyle edebiyat metinlerine nasıl yaklaşılacağı ve toplumsal cinsiyet rollerinin eserlere nasıl yansıdığı sorularına cevap aranacaktır. Türk edebiyatında bu konuda öncü sayılabilecek yazarlara ve onların eserlerine değinilerek kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Tezin son bölümünde ise, Seray Şahiner'in yapıtlarına odaklanılacaktır. Bu kapsamda *Gelin Başı* (2007) ve *Hanımların Dikkatine* (2011) adlı öykü kitapları ile *Antabus* (2014) ve *Kul* (2017) adlı romanları detaylı olarak incelenecektir. Yazarın çizdiği kadın karakterlerden hareketle toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl işlendiği tartışılacaktır. Bu rollerin kadınların yaşamında baskılayıcı bir rol oynadığı açıktır. Bu sebeple kurmaca kadın

karakterlerin gerçek hayatta kadınların hayatına dair nelere işaret ettiği feminist bir yaklaşımla değerlendirilecektir. Yazarın kurguladığı kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı sınırlar içinde yer aldığı görülür. Dolayısıyla çalışmanın odağındaki metinler, bu rollere sıkı sıkıya bağlı olan karakterler üzerinden incelenecek ve kadınlık, cinsellik, annelik gibi meselelere odaklanılarak ele alınacaktır. Kısaca tezin amacı, şahiner'in kurmaca karakterlerini kendi gerçeklikleri içinde ve feminist edebiyat eleştirisi bağlamında zmlemektir.

1. KADIN HAREKETİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tezin bu bölümünde dünyada ve Türkiye’de kadın hareketine ve toplumsal cinsiyet meselesine genel bir giriş yapılacaktır. Kadın ve erkeğin farklı toplumsallaşma aşamalarından geçmeleri, kadınların yaşadığı sorunların temel noktası sayılabilir. Bu sorunlar, şiddet ve emek sömürüsü gibi pek çok farklı şekilde kadınların hayatını zorlaştırmaya devam etmektedir. Bu bölümün amacı, dünyada ve Türkiye’de kadınlar açısından sorun teşkil eden meselelere feminist bakış açısıyla yaklaşmak ve kadınların karşısına çıkarılan kalıplaşmış soruların ne gibi temellere dayandığını tartışmaktır.

Kadınların kamusal ve özel alanda karşılaştıkları zorlukların ne gibi sebeplere dayandığı tartışılması gereken önemli noktalardan biridir. Kadınların içinde buldukları durumun sorumlusu eril bir sistem içinde toplumsallaşmak zorunda bırakılmalarıdır. Gerçek anlamda bir kadından bahsetmek neredeyse imkânsızdır çünkü kadınlar ataerkinin yarattığı ve sürdürmek için çaba harcadığı bir dünyada yaşamaktadırlar. Kadınların kendi bedenleri üzerinde bile yeterince söz sahibi olamadığı açıktır. Bu noktada kadın olma halinin öğrenilen davranışlardan meydana geldiği söylenebilir. Bu davranışlar toplum tarafından ve kültür aracılığı ile bireylere öğretilir. Cinsiyet rolleri, çocukluktan itibaren hayatımızda yoğun olarak yer tutar. Bilinçaltımıza işleyen bu kadın-erkek kodlarını dönüştürmeye ya da değiştirmeye çalışmak sanılanın aksine oldukça güçtür. Kanunlar ve kurallar değişse bile düşünsel ve davranışsal olarak bazı şeyleri değiştirmek oldukça zordur. Siyasal anlamda verilen haklar ya da kanun üzerinde yapılan birçok değişiklik vardır fakat bunların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Kadınların çalışma hayatına katılmaları veya siyasal anlamda haklara sahip olmaları onların birey olarak kabul edildiği anlamına gelmemektedir. Örneğin, kadınların ev içi emeğinin görmezden gelinmesi ya da küçümsenmesi oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Siyasal ve hukuksal belli haklara sahip olması, kadınların emeğinin sömürüldüğü gerçeğini değiştirmemektedir. Kazanılan hakların daha anlamlı bir hale gelebilmesi ve kadınların her alanda birey olarak görülebilmesi için toplumsal ölçekte düşünce yapısının değişmesi ve cinsiyet rollerinin aşınması gerekmektedir.

Hakları için mücadele eden ve bunu dile getirmekten çekinmeyen kadınların önüne çıkan ilk engel, erkek ve kadının yaradılıştan farklı olduğu ve kadının fiziksel güç olarak erkeklerden zayıf olduğu kanısıdır. Mary Wollstonecraft'ın, 1792 yılında yayınlanmış olan *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi* adlı çalışmasında bu konuya değinilmiştir. Yazara göre kadın ve erkek arasında yaradılıştan bir fark yoktur; kadınların içinde bulunduğu sefalet eksik eğitimden kaynaklanmakta yani problem kadının ve erkeğin toplumsallaşma sürecinde yatmaktadır (Wollstonecraft, 2019). Burada sorulması gereken soru şudur: Kadınlar eril bir zihniyetle yetiştirilmeseler, erkeklerle benzer şartlar altında bir çocukluk dönemi geçirseler sonuç yine aynı mı olurdu? Kadınlar, çocukluklarından itibaren sadece fizik olarak değil, zihin olarak da “zayıf” olmaya, saygı uyandırmaktansa karşısındakinin sevgisini kazanmaya odaklı yetiştirilirler. Kadınların fiziksel açıdan erkeklere oranla daha güçsüz olduklarını kabul etmek, beraberinde onların korunmaya muhtaç varlıklar olarak tasavvur edilmesi fikrini de getirir.

Sosyal hayatın her alanında kadınlara karşı sistemli bir ayrımcılık yapıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Eril şiddet hayatın her alanında çok uzun yıllardır var olduğu ve kanıksandığı için, bu şiddet “şiddet” olarak bile tanımlanmaz. Bu durumu Kate Millett, 1969 yılında yayımlanan *Cinsel Politika* adlı çalışmasında açıklar. Yazar “cinsel politika” teriminin tam olarak ne anlama geldiğini şöyle açıklar: “Bu kitapta politika, toplantılar, başkanlar ve partilerden kurulu o dar ve kısıtlı dünyanın yorumladığı kavramda ele alınmamıştır. Biz ‘politika’ derken, güçlülük temeline dayanan ilişkilerden, bir grup insanın bir başka grup tarafından yönetildiği düzenlerden söz edeceğiz” (Millett, 2018). Bebeklikten itibaren, toplumsallaşma sürecinde kadın-erkek davranış kalıplarını öğrenir ve belki de hayatımız boyunca bu kalıpların dışına çıkmayı düşünmeyiz. Ataerki toplumlarda erkeklerin kadınlar üzerine kurduğu baskı göz önüne alındığında, üstünlük çabasının cinsel politika olarak değerlendirilmesinin isabetli olduğu anlaşılacaktır. Erkeğin, kadın üzerinde kurduğu baskı ise, politik anlamda kurulan baskıdan daha sürekli ve şiddetlidir. Toplumsallaşma süreciyle başlayan bu baskı, toplum tarafından oldukça içselleştirilmiş olduğundan sorgulanmadan devam eder ve bu süreç toplumsallaşma yolu ile gönüllü destek kazanarak ilerler (Millett, 2018). Millett'in cinsel politika kuramıyla açıkladığı şiddet durumu, toplumsal hayatta fiziksel, psikolojik, ekonomik gibi pek çok şekilde kendini gösterir. İnsanları, özelde ise kadınları, belli tanımların içine sokmak, ortak amaç ve tutumlardan bahsetmek oldukça güçtür. Ancak dünyanın neresinde olursa olsun kadınlara uygulanan şiddet büyük bir ortaklık gösterir. Farklı talep ve ihtiyaçları olsa da kadınlar konu

şiddet olduğunda aynı kaderi paylaşırlar. Kadınlar, toplum yaşamının ev, okul, iş yeri gibi pek çok alanında geçmişte şiddete uğramış, bugün de uğramaya devam etmektedir. Sürmekte olan bu şiddetin rastlantısal olmadığını Marilyn French, 1992 yılında yayımlanan *Kadınlara Karşı Savaş* adlı çalışmasında şu şekilde açıklar: “Bu sonuçların kaza eseri ya da rastlantısal olduğu, kötü bir amaç taşımadığı yolunda itirazlar öne sürülebilir. Ancak cinslerin birinin diğerine, dünyanın her yerinde, böylesine ciddi bir biçimde zarar vermesi kaza eseri olamayacağı için, böyle bir itirazı yükseltenlerin akli dengesinden ister istemez kuşkuya düşmek gerekir” (French, 1993). Kadınlara karşı sistemli bir savaş olmadığını söyleyebilmek için toplumsal hayata hiç karışmamış olmak gerekir. Bu savaşın sadece toplumsal yaşamda kadın ve erkek arasında devam ettiğini söylemek hatalı bir yaklaşımdır. Kadınların ezilmesi ve yok sayılması devletler aracılığıyla da devam ettirilir. Ne şekilde dile getirilirse getirilsin, kadınlara karşı uygulanan aslında bir “kıyım”dır ve bu durum için French şöyle der: “Böyle bir kıyım dinsel, etnik ya da ırksal bir gruba uygulansaydı, adı ‘soykırım’ olurdu” peki bizler bu durumu nasıl adlandırmalıyız?” (French, 1993). Kadınlara uygulanan bu sistemli şiddet durumunun çözüme kavuşması kadınlar açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak öncelikle kadınların, öncelikle içinde buldukları bu durumun farkına varmaları, sonra da korunaklı alanlarının dışına çıkarak ve cazip bir nesne olmak yerine, akılcı çözümlerle eşitlik taleplerini dile getirmeleri gerekmektedir.

Uzun yıllar boyunca “insan” denildiği zaman ilk akla gelen erkekler olmuştur. Erkeklerin siyasal anlamda sahip oldukları haklar, toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olmaları gibi durumlar sebebi ile kadınlar birçok meselenin dışında tutulmuşlardır. Feminizmi, kadınların “insan hakları”ndan payını almak istemesi olarak tanımlamak mümkündür. Bell Hooks, 2000 yılında kaleme aldığı *Feminizm Herkes İçindir* adlı çalışmasında, feminizmin, kadınların erkekler gibi olmak istemesi ya da erkek düşmanlığı olarak gösterilmesinin yanlış olduğunu söyler. Yazara göre “feminizm, cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir” der (Hooks, 2012). Bu tanım, kısa ve net olduğu kadar önemlidir de çünkü feminizmi sadece kadınların sahip çıkması gereken dar bir hareket olarak algılanmasının önüne geçebilecek nitelikte ve ataerkil yaşam döngüsünde cinsiyet rollerinin sadece kadınları baskılamadığına, erkekleri ve cinsel yönelimleri nedeniyle şiddete maruz kalan birçok bireyi de kapsadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, cinsiyetçi söylem ve tutumun hayatın her alanında tüm bireyleri etkileyen bir davranış örüntüsü olarak devam ettiği söylenebilir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, cinsiyet rolleri daha çok kadınları etkilemektedir. Cinsiyetçi düşüncenin ve erkekler

tarafından uygulanan sömürü düzeninin bitebilmesi için öncelikle her bireyin kendi içinde cinsiyetçi bakış açısını değiştirmesi gereklidir. Bu değişim sadece erkeklerin kendini değiştirmesiyle değil, kadınların da bakış açılarını genişletmesiyle mümkün olabilir. Feminizmin, kadınların, erkekler gibi olmak istemesi olduğu yönünde bir algı söz konusudur. Bu iddia, eril şiddetin devam etmesini isteyenler tarafından dile getirilir çünkü feminizm bu şekilde yansıtılırsa, birçok kadın da dâhil olmak üzere, kimse bu hareketin gelişmesini desteklemeyecektir. Burada sorgulanması ve aşılması gereken en önemli nokta, kadınların niçin bu cinsiyetçi düşünceleri benimsedikleridir. Aslında cevap oldukça basit ve açıktır: Kadınlar doğdukları andan itibaren erkeklerin sorumluluklarını da üzerlerine alarak toplumsallaştırılırlar. Bu toplumsallaşma süreci, kadınları birbirine kin besleyen, kıskançlık güden ve ataerkinin gözüne girmek için rekabet etmesini teşvik eden bireylere dönüştürür (Hooks, 2012). Bugün artık kadınların bedenleri hakkındaki cinsiyetçi düşüncelere karşı çıkmak feminist hareketin önemli uğraş alanlarından birini oluşturmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere, toplumsallaşma sürecinde kadına daima erkeğe güzel görünme ve kendini beğendirme fikri aşılanır ve aslında bu kadınların kendilerini sevmelerinin önündeki en büyük engellerden biridir. Yaratılmak istenen “ideal kadın” imgesi günümüzde moda dergileri, medya, dizi ve filmler gibi birçok dış etken tarafından devamlı olarak kadınların hayatına müdahale etmeye devam etmektedir. Öte yandan feministlerin “çirkin” ve “erkek gibi” olduğu sık sık tekrar edilerek feminist hareket karalanmaya çalışılmaktadır. Böylece, zaten ataerki tarafından, başından beri yanlış algılanan feminizm, daha da büyük bir açmazla sürüklenmek istenmektedir.

Türkiye’de ise kadın hareketinin ortaya çıkışı, kadınların omuzlarına yüklenen yaşam tarzına itiraz etmesiyle olmuştur. Serpil Çakır, 1993 yılında yayımlanan *Osmanlı Kadın Hareketi* adlı çalışmasında, Osmanlı kadınlarının özgürlük mücadeleleri üzerinde durur. Söz konusu hareket, toplumun özgürleşmeye ve bireyselleşmeye başladığı, geleneksel yaşam biçiminden koptuğu, önemli siyasal dönüşümlerin yaşandığı 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl boyunca gelişmiş ve nihayet feminizm kavramıyla kendini ifade etmiştir (Çakır, 2011). Türkiye’de kadınların, haklarını alabilmek ve bu haklara sahip çıkabilmek için yeterince çaba harcamadığına dair genel bir kabul olduğu söylenebilir. Kadın haklarının ilk kez Cumhuriyet ile birlikte yapılan yasal düzenlemelerle gündeme geldiği ve bu konuda kadınların kesinlikle bir talepte bulunmadığı yargısı, bugün bile hak talebinde bulunan kadınların önüne çıkarılan büyük engellerden biridir (Çakır, 2011). Oysa feminizmin Batı’da başlayan ve gelişen bir hareket olması ve o coğrafyada kadınların siyasal hakları için

giriştikleri mücadelenin daha sert bir şekilde ifade bulması, Türkiye’de kadınların hiçbir hak talebinde bulunmadıkları anlamına gelmemektedir. Adı ne olursa olsun, Osmanlı’dan itibaren -belki de daha öncesinden- kadınlar buldukları konumdan memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Tezin ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacağı gibi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında basın dünyasında önemli bir yeri olan kadın dergilerine gelen mektuplar aracılığıyla bile kadınların hak talebinde bulunmadıkları görüşünü çürütmek mümkündür. Kadınların yasalar önünde erkeklerle eşit haklara sahip gibi görünmesi yasaların her zaman eksiksiz uygulandığı anlamına gelmemektedir. Fatmagül Berktaş’ın 2003 yılında yayımlanan *Tarihin Cinsiyeti* adlı çalışmasında belirttiği gibi, yasa bir davranışın açık ifadesini değiştirebilir fakat tutumları değiştirmek ve içselleştirmek sanıldığı kadar kolay değildir (Berktaş, 2018). Ancak bu durum yasaların işe yaramadığı anlamına gelmemektedir. Kanuni düzenlemelerin, zaman içinde tutumların ve davranışların değişmesinde büyük rol oynayacağı unutulmamalıdır.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, Cumhuriyet’ten günümüze yaratılmak istenen kadın imgeleri zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Kadınların nasıl olması ve davranması, ne giymesi gerektiğine hep ataerkil düşünce ile yoğrulmuş erkek karar vermiştir. Erkekler, kadınlar hakkında karar verme haklarını kimi zaman dinden, kimi zaman kültürel kodlardan almışlar ve belli amaçlara hizmet etmek üzerine kurgulanmış kadın imgeleri yaratmak istemişlerdir. Özellikle tek tanrılı dinlerin kadına bakış açısı, kadınların içinde buldukları durumu anlamak açısından önem taşımaktadır. Dinin, kadınların konumu ve toplumsal cinsiyet rollerine olan etkisi, tezin ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacaktır.

Cinsiyet, bireye üreme işinde ayrı bir rol veren ve erkekle dişiyi ayırt ettiren yaradılış özelliği olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki doğal biyolojik farklılıkları ifade eder. Toplum yaşamında ise, kadın ve erkek denildiği zaman akla ilk olarak biyolojik farklılıklar gelmez. Kadın ve erkek olmanın doğal farklılığının yanı sıra giyim kuşam, kamusal ve özel alandaki tutumlar gibi pek çok öge sayılabilir. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olmanın, kültür ve toplum gibi etkenler tarafından belli kalıplara göre şekillendirilmesidir. Doğal farklılıklar ve kültürel kodlar aracılığı ile oluşan bu fark toplumsal cinsiyet kavramına işaret eder. Toplumun kadından ve erkekten beklentileri oldukça farklıdır. Örneğin, kadının kamusal yaşamda var olması ancak erkekten daha baskın olmaması istenir, veyahut kadın kamusal yaşamda ne kadar başarılı olursa olsun, özel

yaşamında da iyi bir “ev hanımı” olmalıdır. Üstelik kadının kamusal yaşamdaki varlığının mecburi olmadığı genel kabul gören bir durumdur. Ancak özel yaşamındaki başarısızlığın toplum tarafından kabul görme ihtimali yok denecek kadar azdır. Yani cinsiyet doğal farklılıkları işaretlemekte; toplumsal cinsiyet ise, yapay ve toplum tarafından oluşturulan bir davranış örüntüsünü ifade etmektedir. Bu davranış örüntüsünde kadın daima edilgen bir durumda yer alır ve bunun doğuştan geldiği toplum tarafından kabul görür. Bu durum erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünü meşrulaştırır. Yaradılıştan itibaren erkeğin “fazla”, kadının ise “eksik” olduğu kültür aracılığı ile nesilden nesile aktarılır. Toplumsal cinsiyet kabulleri bir süreçtir ve bireylerin tutum ile beklentilerini şekillendirir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar için her zaman baskılayıcı ve kısıtlayıcı bir yönü olduğu da eklenmelidir.

Toplumsal cinsiyet ön kabulleri ise, “ideal” bir kadın yaratma amacı taşır. Yaratılmak istenen bu ideal kadın, zaman içinde toplumun dayatmasının yanı sıra kadınların da içselleştirdiği bir imgeye dönüşür. Fatmagül Berktaş, 1995 yılında yayımlanan, *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın* adlı çalışmasında, kadınların “yalnızca dışsal baskı ve engellerle değil, kendi içlerinde taşıdıkları bu egemen kültür tanımlarıyla da” mücadele etmek zorunda kaldıklarını söyler (Berktaş, 2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin “aşılması” daha bebeğin dünyaya gelmesi ile başlayan bir süreçtir. Bebeğin giyeceği kıyafet renkleriyle başlayan süreç, öğretilen oyunların içeriğine kadar her alanı kapsar. Bu davranış kalıpları sistemli bir öğretim olarak değil, “doğal” bir süreç gibi ilerler. Roller, zaman içinde öylesine içselleştirilir ki, başka bir alternatif olabileceği fikri akıllara gelmez. Bilinçsiz olarak kabul edilen bu rollerin bireylerin hayatına nasıl etki ettiği açıktır. Bu davranış kalıplarının doğal kabul edilmesi, iki önemli sonuca neden olur. Bunlardan ilki bireylerin bu rolleri doğru kabul etmesi ve sorgulamaya açık bir alan olarak görmemesidir. İkinci sonuç ise, kadın ve erkek arasındaki aslında sonradan toplum tarafından inşa edilmiş farkların yaradılıştan kaynaklandığı inancının kanıksanmasıdır. Her iki sonucun da hem kadına hem erkeğe belli yükler getirdiği açıktır. Toplumsal cinsiyet çalışmaları sayesinde, kadınlık ve erkeklik kalıpları görünür kılınabilir ve böylece etkisi de azaltılabilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, belli beklentilere göre şekillenmiştir. Bu roller kültürden kültüre ufak değişikliklere uğrasa bile temelde aynı sayılabilir. Ancak toplumların içinden geçtiği kriz zamanlarında bazı değişikliklere uğrayabilecekleri eklenmelidir.

Feminizmin temel tartışma konuları olan, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı ile toplumsal cinsiyet rollerine genel bir bakış niteliğindeki bu değerlendirmeden sonra,

dünyada kadın hareketinin tarihsel gelişimi ve dayandığı sosyal dinamikler üzerinde durulacaktır.

1.1. Dünyada Kadın Hareketi

Feminist hareket ve feminist kuram birbirinden farklı şeyler olmakla beraber iç içe geçmiş kavramlardır. Feminizm, toplumsal bir hareket olan “kadın hareketi”ne işaret etmektedir. Feminist kuramı ise, feminizmin temel sorunlarına, farklı alanlarda cevap vermeyi amaçlayan sistematik bir düşünce olarak tanımlamak mümkündür. Tezin bu bölümünde feminizmin ne olduğu sorusundan yola çıkılarak, kadın hareketinin tarihsel gelişimi üzerinde durulacaktır.

Feminizmi, en genel tanımı ile, kadın ve erkeğin eşit sosyal, siyasal, hukuksal ve ekonomik haklara sahip olması gerekliliğini savunan bir hareket olarak tanımlamak mümkündür. Genel kabul görmüş olan bu tanımın eksikleri olan bir ön kabul olduğu söylenebilir. Zira feminizmi, içinde cinsiyetçi her türlü sömürüye karşı çıkan, sadece kadın ve erkeğin eşitliğini değil, cinsiyetçi bakış açısını da değiştirmeyi hedefleyen bir bütün olarak görmek gerekir. Kadın ve erkeğin siyasal ya da hukuksal anlamda hak bakımından eşit görünmesi, onların kültürel anlamda eşitlendiği anlamına gelmemektedir. Feminizm, kadınların sadece kadın oldukları için karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelebilmek adına, insan haklarından paylarına düşeni almak istemeleri olarak da tanımlanabilir. Feminizmin üzerinde durduğu ve tartıştığı temel meselelerin, ataerkil toplum yapısı, erkek egemen iktidar yaklaşımlarının kadınlar üzerindeki etkisi, özel ve kamusal yaşamın birbirinden keskin çizgilerle ayrılması olduğu söylenebilir. Bu sorunlar, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Bu süreklilik, konuların hâlâ bir çözüme ulaşamadığını göstermektedir.

Kadınların farklı görüşleri, beklentileri, yaşam tarzları, siyasal bakışları ve sorunları olması sebebiyle, tek ve kapsayıcı bir feminizm tanımı yapmak kuşkusuz oldukça zordur. Dolayısıyla tek bir feminizmden değil, birbirini bütünleyen, belli noktalarda birbirinin açığını kapatan feminizmlerden bahsetmek daha doğru olur. İçerdiği farklılıklara rağmen feminist hareketin ortak paydada bulunduğu noktalar vardır. Bunlar, kadınların erkeklere olan

bağlılığının azaltılması, kadına yönelik her türlü şiddetin ortadan kalkması, özel ve kamusal alanda hak ve özgürlük talepleri gibi konuları içermektedir.

Feminist tarihin gelişim aşamalarına geçmeden önce, üç temel feminist kuramdan bahsetmek gerekir. Şüphesiz bu teoriler dışında da farklı yaklaşımlar vardır “ancak bu teoriler kadınları, kadın sorunu ya da feminist teoriyi temel bir referans noktası olarak almamaktadır” (Donovan, 2016). Josephine Donovan, *Feminist Teori* adlı çalışmasında, feminist teorilerin kadınların kendi tarihlerini bilmesi ve güçlkle kazanılmış özgürlüklerini yitirmemeleri açısından önem taşıdığını dile getirir. Yazar, kadınların bu kuram bilgisine sahip olmadıkça cahil kalacaklarını vurgular (Donovan, 2016). Bu çerçevede ele alınacak yaklaşımlar “aydınlanmacı”, “kültürel” ve “radikal” feminizm olarak sıralanabilir.

Aydınlanmacı Liberal Feminizm, Mary Wollstonecraft ve Sarah Grimke gibi feminist düşünürlerin eserleri ile adını duyurmuştur. Bu geleneğin temelde sorun olarak gördüğü mesele siyasal sistemlerdir. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin önemli sebeplerinden birinin eğitim olduğu konusunda birleşen Aydınlanmacı Liberal Feministler, toplumsal değişime ve toplumun dönüşümüne etki etmenin en iyi yolunun -özellikle eleştirel düşünebilmek için eğitilmek- olduğunu vurgularlar (Donovan, 2016). Buna göre, ataerkil toplum yapısı kadını dar bir alana sıkıştırmıştır. Kadınlar ancak yasal düzenlemeler ve eğitim yoluyla bu dar alandan kurtulabilirler. Aydınlanmacı Liberal Feministler, kamusal alanda eşitlik talebinde bulunmuşlardır. Kültürel Feminizm, kadınların siyasal olarak elde ettiği ya da edeceği haklara değil, kültürel olarak bir dönüşümün gerekliliğine işaret etmektedir. Eleştirel düşünmenin önemi konusunda Aydınlanmacı Liberal Feministler ile aynı görüşü paylaşırlar. Ancak kadınlarla erkekler arasındaki benzerlikleri vurgulama açısından ve Liberal Feministlerin üzerinde durmadığı din, aile, yuva gibi meselelerle ilgili alternatifler üretmeleri konusunda birbirlerinden ayrılırlar (Donovan, 2016). Bu teorinin başlıca temsilcilerinin Charlotte Perkins Gilman ve Margaret Fuller olduğu söylenebilir. Radikal Feminizm, Liberal Feministlerin kadın ve erkeğin doğuştan eşit olduğu, siyasal anlamda elde edilen haklarla bu eşitliğin tam olarak sağlanabileceği inancından ayrılır. Bu anlayış kadın ve erkeği tamamen farklı kutuplara yerleştirir. Erkeği sürekli olarak kadını baskı altına almaya çalışan taraf olarak görür. Bu sebeple, kadınların enerjilerini diğer kadınlarla birlikte, kendilerine baskı uygulayanlara karşı mücadele eden bir harekete yönlentmeleri ve kadınların tarzının gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturması gerektiği düşüncelerini

savunurlar (Donovan, 2016). Kate Millett ve Shulamith Firestone'un Radikal Feminizmin en önemli temsilcileri olduğunu söylemek mümkündür.

Kadınların hak ve özgürlük taleplerinin ilk olarak, 1789 Fransız Devrimi ve ardından da insan hakları ile ilgili meseleler ekseninde tartışıldığı söylenebilir. Ancak kadın haklarına yeterince değinilmediği düşüncesi, kadınları birtakım başka taleplerde bulunmaya zorlamıştır. Bu süreci 1848 yılında Amerika'da Seneca Falls kongresi izlemiştir. Temelde köleliğin kaldırılması fikrine dayanan bu eylem, kadınların da hak taleplerinin dile getirilmesine aracılık etmiştir. İnsanların, hükümetlerin müdahale edemeyecekleri vazgeçilmez ya da doğal hakları olduğu fikri feministlerin de özel olarak kadınlar adına umut beslemesine vesile olmuştur (Donovan, 2016). Feminizmin tanımını ile ilgili ortak bir tanım yapılamadığı gibi tarihsel gelişiminin de ne şekilde ilerlediği konusunda kesin bilgiler ortaya koymak oldukça güçtür. Kadınlar doğal sayılabilecek haklardan mahrum bırakılmışlar ve erkeklerle eşit yurttaşlar haline gelebilmek adına öncelikli olarak siyasal haklar talep etmişlerdir. Ancak bu haklardan daha önce kadınlar eğitim konusunda eşit haklara sahip olma konusunda çaba harcamışlardır. Bu çabanın siyasal hak mücadelesi gibi bir örgütlenme içermemesi sebebiyle sürecin öncelikle siyasal haklar isteğiyle başladığı kabul edilebilir. Kadınlar bu dönemde eğitim hakkından tamamen yoksun değillerdi. Ancak erkeklerin kadınlar için uygun gördüğü "eğitimin amacı estetik yönü olan elverişli bir baş eğmeyi sağlamaktır" (Millett, 2018). Kadınların eğitimi erkeklerin günlük hayatına katkı sağlayacak fakat onların iktidar alanlarına zarar vermeyecek nitelikte, yüzeysel bir sistem olarak kurgulanmıştır. Kadınların içinde buldukları sistemi sorgusuz kabul etmelerine hizmet eden bu sistem, cinsellikten uzaklaşmaya yakın cinsel kısıtlamayı içeren ve çoğunlukla erdem kavramı ile ifade bulan bir bütün olmuştur (Millett, 2018).

Feminizmin, 1792 yılında, Mary Wollstonecraft tarafından yazılan *Kadın Haklarının Gerekçelenendirilmesi* adlı eserle bir manifesto niteliği kazandığı söylenebilir. Yazarın, bu eserinde ortaya koyduğu talepler, kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet sahibi olabilmesi gibi temel konuları kapsamaktaydı. Kadınların önce babanın, sonra da kocanın malı sayıldığı ataerki toplumda, öncelikle çözüme kavuşturulması gereken meseleler bunlardı. Kadın ve erkeğin yaradılış gereği farklı olup olmadığı sorusu Wollstonecraft'ın temel meselesini oluşturmaktaydı. Yazar, kadın ve erkeğin eşit eğitim hakkına sahip olmadıklarını ve kadınların topluma ev içi işler aracılığı ile katıldıkları için eğitimlerinin kesik kesik ve rastlantısal olduğunu söylemiştir

(Wollstonecraft, 2019). Kadınların içinde buldukları durumun yanlış toplumsallaşma ve eğitimden kaynaklandığını dile getiren yazar, fiziksel güç bakımından, erkeklerin kadınlara göre daha aşağı bir konumda olduğunun gözlemlenebilir bir olgu olduğunun altını çizmiştir (Wollstonecraft, 2019). Oysa eşit şartlara sahip olmayan ve farklı şekilde topluma karışan kadın ve erkeği fiziksel güç açısından kıyaslamak, tartışmaya açık bir soru olarak günümüzde de karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil kökene dayanan toplum yapısında, kültürün doğa ile iş birliği yaptığı ve kadının erkekten farklı olduğu fikrine karşı çıkan Millett, erkek ve kadının kişilik özelliklerinin temelde farklı olmadığını savunur (Millett, 2018). Elbette bu noktada, kadının neden sadece siyasal haklarla yetindiği ve daha geniş bir hak ve özgürlük talepleri olmadığı sorulabilir. John Stuart Mill 1869 yılında yazdığı *Kadınların Köleleştirilmesi* adlı eserinde, bu soruyu, hiçbir köleleştirilmiş sınıfın, bir defada tam özgürlük talep etmediği şeklinde cevaplamıştır (Stuart Mill, 2017).

Toplumsal hareketler ve olaylar bir süreç içinde meydana gelir. Bunların öğrenilmesini kolaylaştırmak adına çeşitli şekillerde nitelendirmek, sosyal bilimlerde oldukça sık kullanılan bir yöntemdir. Feminist tarihin de gelişim aşamalarını açık olarak kavrayabilmek adına “dalgalar” kavramı sık kullanılan bir nitelendirme türüdür. Donovan, üzerinde uzlaşma sağlanan bu nitelendirmenin “birinci dalga” (19. yüzyıl) ve “ikinci dalga”nın (20. yüzyılın son çeyreği) ayırt edilmesinde işlevsel olduğunu fakat günümüze yaklaştıkça kavramın işlevselliğini kaybettiğini söyler (Donovan, 2016). Bu sebeple, kadınların oy kullanması, eşit siyasal haklar gibi daha temel ve somut meselelerle ilgilenen bu grup, “birinci dalga” olarak tanımlanabilir. Birinci dalga feministlerin ataerkil toplum yapısına direndikleri ve feminist hareketin gelişimi için bir temel oluşturdukları söylenebilir. Elbette feminizm tarihini dalgalar şeklinde ayırmak ve bu tarihi birinci dalgadan başlatmak, önceki yüzyıllarda feminist bir dalgalanmanın olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu şekilde yapılan tanımlamaların bir tarafı hep eksik kalmaktadır.

Bu noktada “suffragette” olarak adlandırılan, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başında özellikle ABD’de çalışmalar yürütmüş kadın hakları savunucularından bahsetmek gerekir. Türkçede “süfrajete” olarak tanımlanan bu grup, başta oy hakkı olmak üzere kadınların sosyal hayatta görünür bir konuma gelmeleri için mücadele etmişlerdir. Erkeklerle hak, kadınlara yasak olan konularda tabuları yıkmak için uğraşmış ve bu çabaların neticesinde büyük bedeller ödemek durumunda kalmışlardır. Süfrajetlerin özgür ve eşit hak taleplerinin oldukça sert bir şekilde ifade bulduğu söylenebilir. Örneğin, 1910 yılında İngiltere’de kadın

hakları ile ilgili yasa tasarısının düşmesi sonucu vitrinleri taşlamışlar, hatta kamusal binalara bombalı saldırılar düzenlemişlerdir. 1913 yılında kadınlara uygulanan şiddete karşı bir koruma birimi kurmuşlar ve aynı yıl Emily Davison adlı protestocu düzenlenen bir at yarışında Birleşik Krallık Hükümdarı V. George'un atının önüne atmış ve birkaç gün sonra da ölmüştür. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kadınların oy hakkı kampanyaları geçici olarak durmuştur. Süfrajetlerin bu sert mücadelesinin, kadınların seçme seçilme hakkını elde etmesi ile amacına ulaştığı söylenebilir. Süfrajet hareketinin Türkiye'de nasıl bir yansıma bulduğu konusuna ise Türkiye'de kadın hareketinin incelendiği bölümünde değinilecektir.

Kadınların talep ettikleri oy kullanma hakkı gibi konularda sonuca varılmış olması, kadınların yeni hak ve özgürlük taleplerini de beraberinde getirmiştir. 1960'lara gelindiğinde artık kadınlar seçme ve seçilme hakkı gibi temel konularda kazanım elde etmiş fakat bu defa da kamusal- özel alana sıkıştırılmışlardır. "İkinci dalga" feminizm 1960'ların sonundan 1980'lerin başına kadarki süreci işaretleyen bir dönem olarak kabul edilir. İkinci dalga feminizme göre siyasal ve yasal sorunların ortadan kalkmış olması, kadınların sorunlarının kalmadığı anlamına gelmemektedir. Amaç, kadının tamamen özgürleşmesidir. Örneğin, doğum kontrol yöntemlerine her kadının ulaşamaması, yasal olmayan kürtajın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Buradan hareketle kadınlar bu defa da, cinsel anlamda özgürlük talep etmiş, alternatif doğum kontrol yöntemlerine her sınıftan her kadının ulaşması konusunda mücadele etmeye başlamıştır. Bu dönemde üretilen güçlü kuram ve eylemlerin yanında, ikinci dalga feministlerin başarısı örgütlenmiş ve kurumsallaşmış olmalarıdır. (Donovan, 2016). Tecavüz kriz merkezleri, sığınma evleri, feminist yayınlar ve küresel politik örgütlenmeler bu kurumsallaşmaya örnek teşkil eder (Donovan, 2016). Erkeklerle kadınların eşitlikleri yasalarla güvence altına alınmış olsa da, uygulamada çeşitli aksaklıklar devam etmektedir. Bu aksaklıkların temel sebebi ise, biyolojik değil, ataerkil sistemin getirdiği kültürel kodlardır. Yasalar ev içi hayatı özel alan olarak belirliyor ve burada devam eden eşit olmayan rol dağılımı ile ilgili olarak yetersiz kalıyordu. Birinci dalga feministler, özel alanı çalışmaların dışında tutarken, ikinci dalga feministler "kişisel olan politiktir" görüşünden yola çıkarak özel alana yönelmişlerdir. Simone de Beauvoir'ın, 1949 yılında yazdığı *Kadın "İkinci Cins"* adlı çalışması hem özel alanla hem de toplumsal olarak inşa edilen kadınlık rolleri ile hesaplaşmış olmasından ötürü önemlidir. "Kadın doğulmaz, kadın olunur" sözü ile toplumsal cinsiyet rollerine dikkat çeken yazar, kadınların erkekler üzerinden tanımlanmasına karşı çıkmıştır. Kadınların ikincil konumunun nedenleri üzerinde duran bu eser, bugün bile kadın hareketini etkilemeye devam etmektedir. Kısacası bu

dönemde feministler, özel alanın ataerkil sistemin pekişmesinde büyük rol oynadığı düşüncesi ile aile kurumunu eleştirmekten çekinmemişlerdir.

Feminizmin bu dönemde bir bütünlük arz ettiği, belli bir grup kadını değil, her sınıftan her kadını kapsayıcı bir nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Kadınlar bir sınıf olarak kabul edilirse, ataerkil sistemin içinde kadınları karşı karşıya getirmenin ne anlama geldiği de kavranabilir. Sınıfsal çatışmadan yararlanan sistem, kadının karşısına kadını koymakta, böylece tam anlamıyla bir birlik içinde olmalarını engellemektedir. Burada kadınların bir bütün olarak hareket etmesinin önündeki engelin ataerkillik olduğunu belirtmek gerekir. Bütün sorgulamaların dışında tutulan ataerkillik kavramı, yaradılıştan bu yana doğal olarak varmış gibi algılanır. Bunun sebebi, ataerkil düzenin nasıl egemen olduğunun, kendisinden önceki düzen ne olursa olsun, ataerkilliğin kökeni ve doğuşunun bugün bile insan tarihinin karanlık taraflarından biri olarak kalmasıdır (Millett, 2018). Farklı sınıftan olan ve farklı eğilimlere sahip kadınlar bilinç yükseltme toplantılarında bir araya geliyor ve birbirlerinin hayatlarını tanıma fırsatı yakalıyorlardı. Bu bütünlük ve birbirini tanıma fırsatı ise, “evrensel kız kardeşlik” kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kadınların omuz omuza vermelerine ve bir bütün olmalarına engel olmanın kolay yolu ise, onların rekabet içinde olacakları bir sistem içinde tutmaktır. Dolayısıyla ataerkil sistem, kadınların daima birbiriyle rekabet halinde olmasını destekler ve güzel-çirkin, eğitilmiş-eğitimsiz, kilolu-zayıf gibi birçok ikilemede izlenebileceği gibi kadınları karşı karşıya getirir. Bu gibi cinsiyetçi görüşlerle yüzleşmek gerekliliğini vurgulayan Hooks, kadınların öncelikle birbirleriyle rekabetten vazgeçip “kız kardeşlik” kavramına sahip çıkılması gerektiğinin altını çizer (Hooks, 2012). Yazar, bu kavramın tam anlamıyla hayata geçebilmesi için kadınların politik olarak da dayanışması gerektiğini vurgular: “Kadınlar, diğer kadınlar üzerinde tahakküm kurmak amacıyla ırkların ve sınıfların gücünü kullandığı müddetçe, feminist kız kardeşlik hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşemez” (Hooks, 2012). Millett ise, kız kardeşlik konusunu kadın hareketinin başarılı olabilmesinin anahtarı olarak görür ve sınıfsal sınırların aşılmasının gerekli olduğunun, saygıdeğer görülmele hafifmeşrep sayılanın ortak bir davada omuz omuza vermeleri gerektiğinin altını çizer (Millett, 2018). Özgürlük ve eşitlik talepleri sadece belli bir sınıfı ya da ırkı değil, kadınların tamamını eşit olarak kapsar.

1990’lı yılların ortalarına gelindiğinde, feminist harekette yeni bir döneme girildiği ve kırılmaların meydana geldiği söylenebilir. İkinci dalga feminizmin değinmediği ya da

eksik kaldığı kısımları tamamlama gayreti, üçüncü dalga feminizmin doğmasına neden olmuştur. Donovan bu süreci şöyle özetler: “20. yüzyılın başlarında, batılı olmayan ve yerli feministlerin pek çoğu, geleneksel kadın değerlerine ve tutumlarına yaptıkları vurguyla, kültürel bir feminizmin altını çizmişlerdi. Bu feminizmin, bireyseliği, hakları ve kişisel başarıları vurgulayan liberal feminizmden farklı olduğu açıktır” (Donovan, 2016). Üçüncü dalga feministler, birinci ve ikinci dalganın kadınların sorunları ile ilgili sundukları tek tip çözüm yollarını eleştirirler. Daha kapsayıcı bir hareket olmak adına, kadınların cinsiyet, ırk ve sınıf sorunlarını dile getirirler. Yani bu dönem, kadınların bireysel kimlik farklılıklarının ön plana çıktığı bir dönemdir. İkinci dalga feminizm, kadınların kimliklerinin, etnik ve kültürel farklılıklarının ön plana çıkarılmadığı bütüncül bir birlikteliktir. Üçüncü dalga feminizm ise bireysel farklılıkları ön plana çıkarıldığı ve kimlik meselesi üzerine tartışıldığı bir dönem olarak görülebilir. Her kadının farklı sorunlarının olduğu ve bu durumun bilincinde olarak bir siyaset geliştirmenin gerektiğinin fikri ön plandadır.

Kadın hareketinin gelişimi, siyasal ve toplumsal hareketliliklere paralel olarak ilerlemiş ve kadınların hak, özgürlük ve eşitlik talepleri feminizm kavramıyla ifade bulmuştur. Feminist hareket her dönem kendi içinde farklılıklar göstermekle beraber, temelde erkeklerin kadınlardan üstün olduğu fikrine ve ataerkil toplum yapısının kadınlar üzerindeki baskılarına karşı çıkmıştır. Feminist hareketin tarihsel aşamalarını kavrayabilmek adına bu dönemleri çeşitli şekillerde ayırmak ve adlandırmak gerekmiştir. Birinci dalga feminist hareket, kadınların daha temel, siyasal ve sosyal açıdan hak elde edebilmeleri için mücadele etmiştir. İkinci dalga feminist hareket, kadınların daha eşit ve özgür bir özel ve kamusal yaşama sahip olmaları gerekliliği üzerine vurgu yapmıştır. Kadının cinselliğini özgürce yaşayabilmesi ve yeni kuramların ortaya çıkması ikinci dalga feminist hareketin ayırt edici özelliklerindedir. Üçüncü dalga feminist hareket ise, kadınlar arasındaki kimlik farklılıklarını ön plana çıkarmıştır.

Kadın hareketinin feminizm kavramıyla ifade bulması ve dünyadaki yansımaları bu şekilde iken, Türkiye’de kadın hareketinin gelişmesi farklı aşamalardan geçmiştir. Kültürel, sosyal ve dinsel açıdan önemli farklılıklar bulunduğu için hareketin seyri de farklılaşmıştır.

1.2. Türkiye’de Kadın Hareketi

Toplumun ve kültürün ilerleyebilmesi, olayların kayıt altına alınması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Yaşanan dönemin kayıt altına alınması gelecek neslin geçmişle bir bağ kurmasına aracılık eder. Modern toplumlarda geçmişle bağ kurma işini tarihçiler üstlenmiştir. Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti* adlı çalışmasında, olayların kaydının tutulmasının, aynı zamanda onları seçmeye ve yorumlamaya tabi tutmak olduğunu ve geçmişin yeniden kurgulanması anlamına geldiğini vurgular (Berktaş, 2018). Geleneksel tarih, erkeklerin inşa ettiği ve zamanla örneklerini çoğalttığı bir tarihtir. Geleneksel tarihin öznesi erkeklerdir ve bu tarih kadınların yer almadığı savaşların, fetihlerin ve meclis gibi siyasi kurumların tarihidir (Çakır, 2011). Sonuçlara odaklanmış olan tarih, bu sürecin içinde yer alanlarla ilgilenmez ve kadınları bu süreçlerin tamamen dışında tutar. Ataerkil sistem tarafından desteklenen ideal kadın imgesi, kültürel bir miras gibi tarihçiler tarafından sonraki dönemlere aktarılmaya devam etmiştir. Erkeklerin tarihi, genel tarih olarak kabul edilmiş ve desteklenmiş, kadınların seçme ve seçilme hakkı olmamasına rağmen 1908’de yapılan seçimler için “1908 Genel Seçimleri” ibaresi kullanılmıştır (Çakır, 2011). Bu yolla kadın tamamen yok sayılmış, erkekler siyasetin ve hayatın öznesi konumuna getirilmişlerdir. Ataerkil sistem sadece tarihi değil, edebiyat gibi diğer pek çok alanı elinde tutarak erkek egemenliğinin devam etmesine katkı sağlamıştır.

Türkiye’de kadın hareketi, Batı’da olduğundan farklı bir gelişim göstermiştir. Geleneksel farklar ve İslam dininin cemaat yapısını destekler nitelikte olması, kadınların birey olarak görülmesini zorlaştırmıştır. Feminizm Batı’da 19. yüzyıldan itibaren ciddi bir kitlesel hareket olarak ilerlerken, Osmanlı’da kadın hareketi aynı dönemde, aynı aşamalardan geçmemiştir. Dolayısıyla, Osmanlı kadın hareketini Batı’da o dönemde ortaya çıkan feminist hareket ile değil, ondan önceki feminist düşünce ve kilise ya da kilise dışı hayır örgütleri, özel kadın çevreleri ve iletişim ağlarının vb. oluşturduğu hareket ile karşılaştırmak gerekir. Nitekim Osmanlı kadınlarının öncelikle gündeme almak zorunda oldukları konu, kadının eksiksiz bir insan olduğunu ortaya koymaktı (Berktaş, 2018). Bu durum elbette Osmanlı’da kadınların içinde buldukları duruma itiraz etmedikleri ya da memnun oldukları anlamına gelmemektedir. Kadınların hak ve özgürlük taleplerini Batı’da olduğu gibi sert bir şekilde dile getirmedikleri, bu nedenle de Osmanlı’da kadın hareketinden bahsedilemeyeceği söylemlerini çürütmek için bu dönemdeki kadınların taleplerinin

bilinmesi gerekmektedir. Serpil akır, “Kadınların ezilen bir cins olarak yaşamlarını değiştirmedeki kararlılığını ve bilincini anlamak için, kendi coğrafyamızdan, ta 1913’ten gelen bir sese kulak verelim” der ve *Kadınlar Dünyası* dergisinden şu alıntıyı paylaşır:

Son zamanlarda Osmanlı kadınlığı can sahibi olduğunu, var olduğunu gösterdi. Onun her an inilteler içinden kopup gelen sedasını işitiyoruz: ‘Biz varız, uyanıyoruz, kalkacağız, yol gösteriniz...’ diyor. Bu hareketi koyuyoruz. Artık iman ettik ki, hayatımız iyi bir hayat değildir... artık kadınlık böyle yaşamayacaktır ve yaşayamaz. Buna katiyen emin olunuz (akır, 2011).

Sadece bu alıntının ışığında bile Osmanlı döneminde kadınların içinde buldukları durumdan memnun olmadıkları ve bunu değiştirmek amacıyla harekete geçtikleri rahatlıkla söylenebilir. Osmanlı’da kadınların edilgen bir tutumda olmadıkları, dünyada gelişen kadın hareketini takip ettikleri ve bu hareketten aldıkları güçle beraber taleplerini dile getirdiklerini söylemek mümkündür. Osmanlı kadınları hak ve özgürlük taleplerinin onlara sunulmasını değil, bu haklar uğruna mücadele etmeyi seçmişlerdir. Dünyada gelişen kadın hareketinden farklı bir çizgide ilerlemesine rağmen kadınlar ikincil konumlarını değiştirmek için harekete geçmişlerdir.

Osmanlı’da belli bir hukuksal birlik olmadığından dolayı, Müslüman kadının aile içindeki yerini Kur’an belirlemiştir. Bu noktada dinin kadının konumu ile alakalı belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Dini, insanların toplumla ve kendileriyle olan ilişkiler bütünü düzenlemeye yarayan bir olgu olarak tanımlamak mümkündür. Fatmagül Berktaş, *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın* adlı çalışmasında, inanç bağlamında dinin sorgulanmasının ve tartışılmasının toplumları açmaza sürükleyebilecek bir yaklaşım olduğunu tarihsel ve toplumsal anlamda ise dinin incelenmesi gerekliliğini vurgular (Berktaş, 2012). Tek tanrılı dinlerde Tanrı’nın varlığının erkek olarak kavramsallaştığı söylenebilir. Doğurganlık, dolayısıyla hayat verme yetisine sahip olan kadının nasıl ikincil bir konuma geldiği tartışılması gereken bir konudur. Kadının doğurganlığının küçümsenmesi karşısına, erkeğin üremedeki rolünün Tanrı’nın yansıması olarak görülmesi, kadının bedeninin denetlenmesi gerektiği fikrini de beraberinde getirir. Bu denetim fikri kadının ikincilliğinin doğal sayılmasına neden olmuştur ve bu kabul üç tek tanrılı dinin ortak özelliğidir (Berktaş, 2012). Birçok konuda birbiriyle uyuşmayan hatta bazı konularda birbiriyle çatışan tek tanrılı dinlerin, kadınlar üzerine fikir birliğine varmış olması üzerine düşünülmesi gereken bir durumdur.

Din, içinde bulunulan toplumsal duruma göre değişiklik gösterebilir. Toplumun o dönemki özellikleri, dine farkında olmadan ya da bilinçli şekilde eklenebilir ya da çıkartılabilir. “Dolayısıyla, hangi din söz konusu olursa olsun hiçbir dinsel dogmanın başlangıçtaki saf halinde kalmadığını, daima toplumların maddi koşullarından kaynaklanan farklı özelliklerince değişime uğratıldığını söyleyebiliriz” (Berktaş, 2012). Dinin, kadın bedeni üzerindeki denetimi meşrulaştırdığı söylenebilir ve bu denetim mekanizması da ataerkilliği beraberinde getirir. Bunun sonucu olarak, ataerkil sistemin kadın ve erkek üzerine belli var sayımları ya da ön kabulleri oluşur. Kadınların erkeklerden sadece biyolojik olarak değil, yetenek bakımından da farklı olduğu, erkeklerin “doğal” olarak daha güçlü olduğu ve bu sebeple hükmetmek için yaratıldıkları, kadınların ise “doğal olarak” zayıf olduğu, duygusal olarak dengesiz olduğu ve bu sebeple hükmedilmek üzere yaratıldığı gibi varsayımlar mevcuttur (Berktaş, 2012). Bu ön kabuller kanıtlanabilirlik açısından bakıldığında varsayım olarak kalmaya mahkûmdurlar. Toplumların ve kültürlerin, kadınlar üzerindeki baskısının tamamen ortadan kalktığı bir zamana gelinmeden, kadın ve erkeğin, biyolojik farklılık dışında bir “farklılık” taşıdığı, gerçeği yansıtmamaya devam edecektir.

Kadınlar dinsel olarak da ataerkil sistem içinde yaşamak zorunda bırakıldıkları için toplumda ikincil bir konumda yer almışlardır. Bu ikincil konumları ile mücadele edebilmek adına yeni yollar ve stratejiler geliştirmişlerdir. Örneğin, yetişkin kadınlar yeni evlenecek olan kadınlara, kocalarının iktidarını sarsmadan nasıl istediklerini yaptıracakları konusunda öğütler verirler. Ancak unutulmamalıdır ki baskıcı bir geleneğin sınırlarını tümüyle aşındırmadan direnmek mümkün olsa da, gerçek kurtuluş mümkün değildir (Berktaş, 2012).

Kadınların hak ve özgürlük taleplerini dile getirmeleri açısından 19. yüzyıl sonlarında yayınlanmaya başlayan dergiler önemli bir yer tutmaktadır. Bu dergiler kadınların sorunlarına yer vermişler ve değişim için bir alt yapı hazırlamaya çalışmışlardır. Kadınlar gerek dergi için yazdıkları yazılarla gerek sorunlarını paylaştıkları okur mektuplarıyla hayatları hakkında söz sahibi olmaya çaba harcamışlardır. Örneğin, *Şükufeza*, 1886 yılında yayın hayatına başlayan ve yazı kadrosu tümüyle kadınlardan oluşan ilk dergidir. Bu yayını önemli kılan nokta, ilk olmasının yanı sıra, kendilerini baba ya da koca adları ile değil, sadece kendi adları ile tanıtan kadınların yazılarına yer vermesidir (Çakır, 2011). Dönemin şartları ve kadının konumu göz önüne alındığında, kadın yazarların sadece kendi adlarını kullanmalarının ne kadar büyük bir adım olduğu ortaya çıkacaktır. Öte yandan bu tercih, kadınların kimseye ait olmadığı, dolayısıyla bir sahiplerinin de olmadığı

ve bir birey olarak kabul görmek istedikleri şeklinde de yorumlanabilir. Kadın yazarların çoğunlukta olduğu dergiler ile erkek imzalarının yoğun olduğu dergiler arasında ise belirgin farkların olduğu söylenebilir. Erkek imzaların çoğunlukta olduğu dergilerde kadınlar, ideal kadın çerçevesinde açıklanırken; kadınların çoğunlukta olduğu dergilerde ise durum tam tersidir. (Çakır, 2011). Erkeklerin kadınları belli sınırlar içinde tutma ve ideal kadın yaratma arzuları ilerleyen yıllarda da sıkça karşımıza çıkacak bir tutumdur. Erkekler için kadınlar iyi bir eş, fedakâr bir anne olmalı ve vatanı ileriye taşıyacak hayırlı evlatlar yetiştirmelidir.

Dergiler aracılığı ile kendilerini ifade edecek bir alan bulan kadınlar, bu bireysel taleplerini örgütlü birliklere dönüştürmüş ve kitlelere yaymak için, yayın ve konferans gibi araçlara başvurmuşlardır (Çakır, 2011). Bu dernekler arasında feminist olarak tanımlayabileceğimiz tek dernek, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'dir (Çakır, 2011). *Kadınlar Dünyası* dergisi ise, bu derneğin yayın organıdır. Bu derginin, faaliyetleri ve kadınları mücadele için örgütlemesi açısından diğer dergilerden farklı bir zeminde olduğu söylenebilir. Batıdaki bilinçlendirme toplantılarıyla benzer sayılabilecek şekilde kadınların birbiriyle iletişim kurması da yine bu dergi aracılığıyla olmuştur. Cemiyet, faaliyetlerinden ötürü zaman zaman aşırıya gitmekle suçlanmıştır. Ancak yine de verilen mücadele şu şekilde değerlendirilmiştir: “yaptığı yayımla etkili olmuş, Osmanlı kadınının toplumsal yaşama girmesi konusunda önemli adımlar atmıştı. Böylece, sadece ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanan kadın için, ‘sosyal kadın’, ‘meslek kadını’ gibi yeni kimlikler oluşacaktı” (Çakır, 2011).

Kadınların hak ve özgürlük taleplerinin dile getirilmesi ve örgütlü şekilde hayata geçirilmesi bakımından, dergilerin yanı sıra dernekler de önemli bir yer tutmaktadır. Bahsedilen bu iki unsur aracılığı ile Osmanlı toplumunda verimli bir kadın hareketi yaşanmıştır (Çakır, 2011). Dergiler, kadınların kendilerinin farkına varmasının yanı sıra, Batılı kadınları da tanımasına olanak tanımıştır. Kadınlar bu yayınlar aracılığı ile sadece ev kadını olmak ve ev içi yaşamla sınırlanmak istemediklerini, çeşitli meslekleri icra etmek istediklerini vurgulamışlardır (Çakır, 2011). Kadınlar, İslam dinini haklarının önünde bir engel olarak görmemiş, değişen toplum koşulları ile beraber erkeklerin yaşamında olduğu gibi kadınlar için de yeni yasaların gerekliliğini savunmuşlardır (Çakır, 2011). Kadınların öncelikli talepleri siyasal haklar değil, toplumsal yaşamda görünür olmaktır. Siyasal hakları ise sosyal hayata etkin şekilde katılabilmelerinin tamamlayıcısı olduğunu düşündükleri için, hak taleplerini sonraya ertelemiş ve ancak 1920’lerde dernek programlarına koymaya

başlamışlardır (Çakır, 2011). Hak taleplerini bu şekilde önceliklerine göre dile getirmek, onların toplumda kabul görmesine olanak sağlamıştır. Çakır'a göre, "İslam toplumlarında kadının konumunun değişmesi, neredeyse devlet ve toplum yapısının değişmesi demektir" ve bu farklı siyasallaşma süreci Osmanlı kadın hareketini Batı'dakinden ayıran noktalardan biridir (Çakır, 2011).

Osmanlı'da kadın ve erkeğin aynı toplumda fakat farklı dünyalarda yaşadığını söylemek mümkündür. Kadın ev içi hayatla özdeşleşmişken, erkek kamusal alana ait görülüyordu. Din ve toplumsal kurallar tarafından belirlenen yapılanma kadınlar için değişmez kuralları beraberinde getiriyor ve bu kurallar evlenme törenlerinden, kıyafetlere ve seyahatlere dek yaşamın her alanını etkiliyordu (Çakır, 2011). Kadının kılık kıyafeti sadece bağlı olduğu erkek tarafından değil, devlet tarafından da denetim altında tutuluyordu. Çünkü İslam toplumlarında kadın, giyimiyle de, toplumsal ve siyasal projeye dâhil edilmişti (Çakır, 2011).

Osmanlı'nın kapalı ve geleneksel bir toplum yapısına sahip olduğu söylenebilir. Geleneksel toplum özellikleri taşıdığından dolayı, hukuk birliği sağlanamamış, bu durum Tanzimat'a kadar sürmüştür (Çakır, 2011). Kadın, çoğu zaman kendine vekil tayin edilen kişi aracılığıyla evlenmiş ve özel durumlar dışında boşanmasına müsaade edilmemiştir. Tek taraflı olarak erkeğe verilen boşanma hakkı, hukuki bir gerekçeye dayanmak zorunda değildi. Boşanma kararında kadının rızası olması gerekmiyordu ve kadının çocuklarını yanında götürmesine müsaade edilmezdi; zira çocuklar üzerindeki her hak babaya aitti (Çakır, 2011). Tanzimat ile beraber birçok alanda yenilik ve değişim yapılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde hukuksal anlamda da değişimler meydana gelmiş ve yapılan değişiklikler tüm vatandaşları kapsamış gibi görünse de kadının statüsünde bir değişiklik olmamıştır (Çakır, 2011). Örneğin, 1882'de yapılan genel sayımda kadınlar ilk defa sayılmış, 1911'de Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklikle, zina yapan kocanın da kadınla aynı derecede cezaya çarptırılmasına karar verilmiştir. 1917'de çıkan, Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile evlilikle alakalı kadına kısıtlı haklar tanınmışsa da, kadınlar hukuksal anlamda eşitliğe kavuşmak için Cumhuriyet Türkiye'sinde Medeni Kanun'un kabul edildiği 1926'ya dek beklemek zorunda bırakılmıştır (Çakır, 2011).

Dünyada yaşanan siyasal ve sosyal değişimlerin toplumları etkilediğini söylemek mümkündür. Bu değişimlerin, Osmanlı kadın hareketini de etkilediği ve bazı kırılmalara

neden olduğu söylenebilir. Çakır, bu konuyla alakalı olarak şöyle bir değerlendirmede bulunur: “II. Meşrutiyet’ten başlayarak Kemalist cumhuriyete dek uzanan Türk ulusçuluğunun tarihsel koşulları kadın hareketine de etkide bulunmuştur. Sonuçta geleneksel İslami ataerkillik, II. Meşrutiyet yıllarında modernleşme süreci içindeki ataerkilliğe, cumhuriyetin ilk yıllarında da ulus-devlet ataerkilliğine dönüşmüştür” (Çakır, 2011). Ulus devlet anlayışı geçmişten tamamen kopmayı hedeflediği için, kendinden önce atılan adımları görmezden gelmeyi tercih eder; “oysa toplumsal olaylarda kopuş mümkün değildir” (Çakır, 2011). Cumhuriyet ile beraber kadınlara tanınan haklar, bu kopuş sürecinin de etkisiyle, Osmanlı kadın hareketinin yok sayılmasına sebep olmuştur. İngiltere’de oy hakkı için mücadele eden “süfrajat”lerin izlediği yol ile Osmanlı kadın hareketinin izlediği yolun farklı olması, bu hareketin yok sayılmasının bir diğer sebebidir. “Avrupalı hemcinsleri, siyasal yaşama katılım mücadelesi verirken, Osmanlı kadınının mücadelesinin ana konusunu eğitim, çalışma gibi soyutlandıkları alana katılmak olmuştur” (Çakır, 2011). Ancak unutulmaması gerekir ki, Osmanlı’da kadın hareketi tarihsel ve siyasal anlamda çalkantılı bir süreçle paralel ilerlemiştir. Dolayısıyla, her ülkenin ve toplumun dinamiklerinin farklı olduğu göz önünde bulundurulmalı ve değerlendirme bu şekilde yapılmalıdır.

Cumhuriyet’in 1923’te ilan edilmesi ile beraber Osmanlı tamamen yıkılmış, imparatorluk sistemi yerini ulus devlete bırakmıştır. Ulus devlet anlayışının varlığını kabul ve devam ettirebilmek için geçmişle bağını tamamen koparmak zorunda olduğu söylenebilir. Geçmiş reddetmek ise kültür, sanat, tarih gibi pek çok alanın yeniden yapılandırılması anlamına gelmektedir. Osmanlı kadın hareketi döneminden itibaren kadınların toplum yaşamında görünür olmak için verdikleri mücadele ulus devlet anlayışınca yok sayılmıştır. Serpil Sancar, 2012 yılında yayımlanan *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* adlı çalışmasında bu dönemde oluşturulmak istenen algının, kadınların güçlü bir mücadelesi ve talebi olmadan, siyasal elitlerin reformcu anlayışı gereği sağlanan kadın hakları sayesinde gerçekleştiği iddiası olduğunu söyler (Sancar, 2020). Bu söylem zaman içinde devletin resmî ideolojisi haline gelmiş ve edebiyat eserleriyle ve gazete yazıları gibi pek çok mecrada desteklenmiştir. Oysa kadın dergileri ve derneklerinin çalışmalarında görüldüğü gibi, kadınların ataerkil düzen karşısında kendi konumlarını sorgulamaya uzun zaman önce başlamıştır. Bu sorgulama ve toplumda var olma çabası, yardım dernekleri gibi kuruluşlar aracılığı ile gerçekleşmiş olsa bile, kadınların toplumsal hayata karışma çabası içinde oldukları ortadadır.

Kadınların aile içindeki konumunu iyileştirmeye yönelik bir düzenleme olan Medeni Kanun, 4 Nisan 1926'da yürürlüğe girdi. Bu kanun, ailede kadın erkek eşitliği, evlilikte resmi nikâh zorunluluğu, tek eşle evlilik, miras gibi meselelerin düzenlenmesini içeriyordu. Kadınların haklarına Cumhuriyet'le beraber kavuşulduğu inancının temel dayanak noktasının Medeni Kanun'un kabulü olduğu söylenebilir. Böylece Cumhuriyet'in kadın erkek modern elitleri, Türk kadınına bütün hakların verildiğini ve bundan böyle kadın hakları için mücadele etmenin gereğinin kalmadığını savunmaya başlamışlardır (Sancar, 2020). Bu noktada Sancar, Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun gerçekten de kadınlarla birlikte bir ulus ve devlet kurmakta olduklarına inanıp inanmadıklarının ve onların kafasında kadınlar ile erkeklerin farklı sorumlulukları olan modern bir ataerkil tahayyül olup olmadığının sorgulanması gerektiğinin altını çizer (Sancar, 2020). Oysa 1920 veya 1924 anayasalarında tanımlanan yeni devlet rejimi içinde kadınların siyasal hayata katılımı ile alakalı bir madde olmaması ve bakanlık yönetimlerinde kadınlara yer verilmemesi gibi unsurlar, kadınların devlet yönetiminden dışlandığını düşündürmektedir (Sancar, 2020).

Türkiye'de kadınların haklarını kazanmadığı, onların devlet tarafından verildiği iddiası kadınların ikincil konumlarının devam etmesine neden olmuştur. Kemalistlerin amacı, Türk kadınının bilimsel, sosyal ve ekonomik alanların tamamında çalışarak milli çabalara katılmasıdır. Ancak Ayşe Saraçgil, 2001 yılında yayımlanan *Bukalemun Erkek* adlı çalışmasında, kadınların bunu erkeklerin yardımcısı olarak yapmalarının ve erkeğin üstünlüğünü kabul ederek kamusal yaşamda var olmalarının beklendiğini vurgular (Saraçgil, 2005). Kadının kim olduğuna, özel ve kamusal alanda nasıl var olması gerektiğine dair ataerkil kurullarla sınırlar belirlenmiş ve devlet karar vermiştir. Devlet, kadınları, kendilerinden fazla düşündüğü fikrini aşılıyarak onları belli kalıplara sokmuş ve bu durumun sessizce kabullenilmesini beklemiştir. Oysa Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında erkeklerle beraber mücadeleye katılan Halide Edip gibi öncü kadınlar vardır:

Kadın hakları konusunda da ciddi mücadeleler yürütmüş kadınlar, siyasal haklar konusunda verilen mücadeleye rağmen, 1924 Anayasası ile siyasal haklara kavuşamamışlar; erkeklerle eşit vatandaşlar olarak kabul edilmeyip yeni kurulmakta olan devlet kurumlarının önemli hiçbir kademesinde yer alamayarak dışlanmışlardır. Yeni rejimin devlet yönetim kadrolarında bir tek kadına bile yer verilmemesi kadın hakları söyleminden ideolojik, politik ve kültürel olarak ciddi bir kopuşun göstergesi olarak kabul edilmelidir. (Sancar, 2020)

Kabullenmek istemeyen, siyasal ve sosyal haklar için mücadele eden Nezihe Muhiddin gibi kadınları ise resmî ideolojinin dışında bırakılmıştır. Bu durumun kadınlar açısından önemli bir sonuca neden olduğunu söylemek mümkündür. Resmi tarihin dışında bırakılan kadınlar, gelecekte kadınların haklarını aramaları konusunda çekimser davranmalarına neden olmuştur. Kadınların kendi haklarını araması engellenmiş ve ideal kadın imgesi devlet aracılığıyla devam ettirilmiştir.

Ulus devlet inşasında kadının tam olarak nerede durduğu, yani konumu üzerinde tartışılması gereken önemli noktalardan biridir. Kadının, toplumu annelik vasfıyla var eden, gelecek kuşakları şekillendirecek bir konumda yer aldığı söylenebilir. Bu nedenle kadının nasıl olması ve hangi özelliklerle öne çıkması gerektiği üzerinde fazlasıyla düşünülen bir meseledir. Yeniden “yaratılacak kadın” Batılı anlamda modern bir kadın mı olmalı, yoksa onlardan bambaşka kendine has özelliklerle mi kendini göstermelidir? Bu gibi sorular üzerine düşünen erkek elitlerin, yanıtlarda nispeten uzlaşmaya vardıkları söylenebilir. Şöyle ki, Batıcılığın kadın hakları konusundaki görüşleri kurucu erkeklere tehlikeli görünüyor, bu nedenle dönemin milliyetçi ruhuna uygun eski Türk tarihi ve geçmişinden, yeniden tanımlanan geleneklerden yeni bir kadın üretilmek isteniyordu (Sancar, 2020). Yeni oluşan toplumun, kadın üzerinde belli konularda uzlaşma sağladığını söylemek mümkündür. Uzlaşılan bu konulardan bazıları ise, örtünmeme hakkının sağlanması ama örtünmenin de yasaklanmaması, tek eşliliğin kabulü ama dini nikâha da itiraz etmeme, kadının boşanma hakkının kabulü, kadınların eğitim ve çalışma hakkı, eşit siyasal katılımın hiç uygun görülmemesidir (Sancar, 2020). Türkçüler, İslamcılar ve milliyetçiler, -tıpkı tek tanrılı dinlerde olduğu gibi- sadece kadın konusunda bir anlaşmaya varmış gibi görünmektedir. Bir başka deyişle, kadınlara geleceklerine ilişkin karar vermelerini sağlayacak yeni yollar açmaktansa, ideolojilerinde yarattıkları kadınları hayata geçirmeye çalıştıkları söylenebilir.

Kurulan modern Cumhuriyet’in kadınlar üzerinde yapmaya çalıştığı yeniliklerin uygulama alanlarından biri ise ailedir. Devletin modern ilkelerinin öğretildiği ve uygulandığı aileler kurmak ve bunları rol modeller haline getirmek yeni devletin önemli meselelerinden biridir (Sancar, 2020). Kadın, modern anne olarak toplumda var olmaya ve devletin ideallerini ileriye taşıyacak şekilde çocuklar yetiştirmeye yönlendirilmiştir. Aile, özel alan olarak değil, toplumun inşasında önemli yer tutan bir kurum olarak görülmüştür.

Kadınların kamusal yaşamda var olmaları ile özel alandaki konumu birbirine bağlandığı için eğitim programlarının da buna göre şekillendiği söylenebilir. Yeni kurulan Kız Sanayi Mekteplerinde de, kadınların iyi bir ev kadını ve anne olmalarını sağlayacak bir program uygulanmıştır (Sancar, 2020). Öğretmenlik, hemşirelik gibi meslekler kadınlar için uygun alanlar olarak görülmüş ve böylece kadınların hem kamusal yaşama katılmaları sağlanmış hem de ulus devletin devamlılığını sağlayacak nesiller yetiştirmesine vesile olmuştur. Burada devletin toplumsal cinsiyet rollerinin devamını sağladığı söylenebilir. Kadınlar, şefkatli, sabırlı ve uysal oldukları ön kabulüne dayanan görüşler nedeniyle, bu özelliklere uygun mesleklere yönlendirilmişlerdir. Oysa hem özgür kadınlar yaratmak iddiasında bulunup hem kadınları “kadınlara uygun meslekler”e yönlendirmenin birbiriyle çelişen bir tutum olduğu söylenebilir. Kadınların özel alandaki konumu ise, tıpkı kamusal hayattaki gibi nesil yetiştiriciliği üzerine olmuştur. Sancar’a göre, modern Türk kadını kendi kişisel özgürlüklerinin peşinde koşan bir bencil değil, ailesi, ulusu için var olan bir kolektif özne haline getirilmiştir (Sancar, 2020).

1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi ile kadın hakları için yeni bir kırılma meydana geldiği söylenebilir. Bu hakka kavuşulmasının, bunun için mücadele eden kadınların başarısı mı, yoksa devletin kadınlara bir armağan mı olduğu konusu üzerine düşünülmesi gereken bir meseledir. 1930’lar gibi dünyada faşist hareketlerin ve kamplaşmaların arttığı bir dönemde kadınlara siyasal haklar vermek Türkiye’nin konumunu belli etmenin bir aracı olarak görülmüş olabilir (Sancar, 2020). Kadınların “birey” olarak var olma çabasının Türkiye’nin uluslararası çıkarlarının gerisinde bırakıldığı söylenebilir. Bu tarihten sonra ise, gerek tek parti döneminin baskıcı uygulamaları gerek kadınların haklarının devlet tarafından yeterince savunulduğu görüşünün hâkim olması nedeniyle, 1980’lere kadar kadın hakları için örgütlü bir faaliyet görülmemiştir. Kadınların devlet eliyle hem siyasal hem medeni haklara kavuşmuş olduğu ve Cumhuriyet’in bir “kadın hakları devrimi” olduğu resmî ideolojiye dâhil edilmiştir.

Bu durum elbette Cumhuriyet’in kadınlar açısından bir getirisi olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira yasaların günlük hayattaki davranışları değiştirmedeki gücü unutulmamalıdır. Kadınların kamusal hayatta görünür oldukları, seçme seçilme hakkını elde ettikleri, mülkiyet, boşanma ve eğitim gibi konularda ilerleme kaydettikleri rahatlıkla söylenebilir. Ancak bu durum gerçekleşen “kadın hakları devrimi”nin medeni haklar kazanımı olduğu ve kadınların devletin karar mekanizmalarında yer almadığı gerçeğini

değiştirmemektedir. Kadınların siyasal anlamda hak taleplerinin arka planda tutulması, kadınların da bu konuda istek ve arzularını dile getirememesi gibi sebeplerin günümüz kadınlarının siyasal ve sosyal hayatını ne derece etkilediği üzerine düşünmesi gereken bir meseledir. Kadınlar hep belli ideallere hizmet edecek kalıplar içinde, kısıtlı olanaklarla var olma çabası içinde olmuşlardır. Eğitimli ve kamusal hayata karışmış kadınların ise cinselliklerinden arınmış bir tutum içinde olmaları beklenmiştir. Yani kadınların özel yaşamda var olmaları “modern anne” ve vatana hayırlı evlatlar yetiştirmesine, kamusal hayatta görünür olmaları ve kabul görmelerinin ise “cinsiyetsiz” olmalarına bağlandığı söylenebilir.

1980 ve sonraki dönemde kadın konusunun ve devletin kadınlarla alakalı politikalarının kadınlar sorgulanmaya başladığı söylenebilir. Önceki dönemlerde kadınlara ilişkin yapılan reformlar sorgulanmaya ve eleştirilmeye başlamıştır. Kadınların kendi kimliklerini aramaya başladıkları bu dönemde, farklı görüşlere sahip feminist gruplar sokak eylemleri, kampanyalar ve gösteriler aracılığıyla bir araya gelmişler ve kadınların aile hayatı dışında bir yaşam alanına sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Bu dönemde Türkiye’de feminizmin daha eylemci bir yol izlediği ancak büyük kitlelere ulaşamadığı söylenebilir. Bunun sebebi ise türban yasağı gibi Türkiye’de yaşanan yerel sorunların görmezden gelinmesi olabilir. Yani 1980’lerin genel olarak dergi ve kitap kulübü çevrelerinde, ev toplantılarında, bilinç yükseltme gruplarında ideolojik ve politik bir birikim oluşturarak geçtiği söylenebilir (Bora ve Günel, 2016). 1989’da gerçekleşen 1. Feminist Haftasonu ve 1. Kadın Kurultayı’ndan sonra kadınların kimlik meselesiyle ilgili sorunlarla yüzleşmesi ile beraber yeni bir kırılma meydana gelmiştir. Aksu Bora ve Asena Günel *90’larda Türkiye’de Feminizm* adlı çalışmalarında bu dönemdeki feminist hareketle ilgili olarak şunları söyler:

1990’ların bir başka özelliği de, 80’lerde feminist hareketin parçası olamamış kadınların, Kürt hareketi ve İslami hareketle ilişki içinde feminist talepler geliştirmeleri ve bu talepler etrafında örgütlenmeleriydi. Kürt kadınlar, hem milliyetçi hareketin ataerkilliğini hem de Türkiye’de feminizmin “Türk”lüğünü sorguladılar. “Müslüman feministler” ise, feminist hareketin seçkinci-tahakkümcü tavrına karşı çıkıp Müslüman kadınların inançlarıyla bir kadın olarak ezilmeyi reddedişleri arasında bir çelişki olmadığını göstermeye çalıştılar. Ülkenin politik gündeminde “bölücülük” ve “irtica” olarak kodlanan bu iki konu, kadınlar arasında da sert tartışmalara ve kopmalara neden oldu. (Bora ve Günel, 2016)

Bu dönemde feminizmin belli bir dar çevreye değil, daha geniş bir kitleye hitap ettiği ve yerel sorunlarla ilgilendiği söylenebilir. Aslında bu durumu feminizmin kendi içinde bir bölünme yaşaması olarak değil, kadınların birçoğunun söz sahibi olduğu ve farklı sorunların gündeme geldiği bir dönem olarak görmek mümkündür. Tek ve dar bir çevreye sıkışmış feminizmden değil, bölünmüş ancak kimlik sorunları ile yüzleşmiş bir feminizmden bahsetmek mümkündür.

Türkiye’de kadın hareketinin, Osmanlı’da kadınların sosyal hayatta var olma isteğiyle başladığı, dergiler ve dernekler aracılığı ile nispeten örgütlü hale geldiği söylenebilir. Bu dönemde kadınlar siyasal haklardan ziyade akıl ve yaratılış yönünden erkeklerle farklarının olmadığı söylemine sahip çıkmışlardır. Cumhuriyet’le beraber ise, kadın söyleminde değişiklikler meydana gelmiş ve kadınların siyasal anlamda hak talepleri gündeme gelmiştir. 1920 ve 1924 anayasalarında kadınların siyasi hayata katılımı ile alakalı bir madde olmaması, kadınların yeni kurulan devletin karar mekanizmalarında yer almadığının en büyük göstergelerinden biridir. Peki kadınlar yeni inşa edilen ulus devlet anlayışının tam olarak neresinde yer almaktadır ve bu modernleşmedeki işlevleri tam olarak nedir? Kadınlar üzerinden yapılan modernlik çağrısının içinde kadınların olmaması, ataerkil bir devlet anlayışının hâkim olduğunun göstergesi sayılabilir. Yeni ve modern bir kadın yaratılmak istenmiş ama bu yeni kadının hangi sınırlar içinde kalacağına yine ataerkil devlet karar vermiştir. Kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin artması adına, cinsiyetlerinden soyutlanmış ve kamusal alandaki varlığın yanına aile hayatında da “modern anne” kimliği iliştilmiştir. Böylece kadınlara gelecek iyi nesiller yetiştirme görevi verilmiş ve bu görev gereğinden fazla yüceltilerek kadınların belli sınırlar içinde kalması sağlanmıştır. Yaratılmak istenen bu yeni kadın kimliğinin dışında bir söylem geliştirmek isteyen kadınlar ise resmî tarihin dışında bırakılmıştır. Devletin karar mekanizmalarında erkekler yer almış, kadınlara ise erkeklerin arkasındaki güç olmaları öğütlenmiştir. Kadınlar 1926’da medeni haklara, 1934’te ise siyasi haklara sahip olmuşlar ancak bu hakların devlet aracılığı ile kadınlara armağan edildiği söylemi yerleştirilmiştir. Bütün bu resmî tarih söylemi aslında kadınların hak talebinde bulunmadıkları imasını yerleştirmek üzerine kurgulanmıştır. Böylece kadınların devletin belirlediği sınırlar içinde kalması sağlanmıştır. 1980’lere gelindiğinde ise devletin kadınlarla alakalı bu söylemleri sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınların aile içindeki konumu, kadına şiddet gibi meseleler bu dönemin çalışma alanlarından bazılarıdır. 1990’larda ise, kimlik sorunlarının gündeme gelmesi ile feminizm farklı bir çizgiye kaymış ve yerel olarak kadınlıkla ilgilenmiştir.

Türkiye’de kadın olmanın çoğu zaman kaygan bir zeminde yürümek olduğu ve birey olarak var olabilmek adına fazlasıyla çaba göstermek gerektiği söylenebilir. Kadınlar genellikle belli söylemlerin içine hapsedilmiş ve araçsal bir kadın hakları söylemine kurban edilmişlerdir. Devlet feminizminin amacı, kadın ve erkeği toplumsal cinsiyet rollerinden arındırmak ve eşit vatandaşlar haline getirmek değil, kadınları modernlik söyleminin bir aracı olarak kullanmaktır. Günümüzde de bu durumun değiştiği söylenemez. Kadınların var olma mücadelesi hız kesmeden devam etmektedir. Feminizmin tarihsel gelişimine odaklanılan bu bölümden sonra feminist edebiyat eleştirisine ve feminizmin edebiyat metinlerinde nasıl karşılık bulduğu konusuna odaklanılacaktır.

2. EDEBİYATA KURAMSAL BİR YAKLAŞIM

Tezin bu bölümünde edebiyatın işlevi konusundan yola çıkılarak edebiyat metninin kuramsal bir yaklaşımla incelenmesinin önemi vurgulanacaktır. Ardından ilk bölümde, eleştirinin ve özelden feminist edebiyat eleştirisinin ne olduğu üzerinde durulacaktır. Bir sonraki bölümde ise, Türk edebiyatında kadın yazarların feminizme olan yaklaşımları genel olarak değerlendirilecektir.

Edebiyatın ne olduğu ne işe yaradığı sorusu edebiyat kuramcılarının uzun yıllardır üzerinde düşündüğü ve tartıştığı bir konudur. Bu sorunun cevabını edebiyat kuramları çerçevesinde çeşitli şekillerde vermek mümkündür. Genel anlamda bir tanım yapmak gerekirse, edebiyatın temelde bir yaratma süreci olduğu söylenebilir. Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi* adlı çalışmasında, edebiyatı, malzemesi dil, kaynağı yaşantılar ve hayal gücü olan bir sanat dalı olarak tanımlar (Aytaç, 2009). Bu yaratma sürecinde yazarın hayata karşı tutumu ve ideolojik olarak duruşu gibi pek çok etken rol oynar. Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* adlı çalışmasında sanatı etkileyen dört unsur olduğunu söyler. Sanatçı, eser, okur ile bunların içinde bulunduğu dış dünya yani toplum, bu unsurları oluşturur (Moran, 2018). Sıralanan bu öğeler, temelde birbiriyle ilişkili ve iç içedir. Her kuram ve kuramcı, sanatın anlamını veya okuyucu için ne ifade ettiğini araştırırken farklı yaklaşımlardan yararlanır. Kimi kuramcılar hayatı yansıtan bir aynaya benzetirken, kimileri sanatçıyı merkeze alan bir okuma yapmak gerektiğini savunur, kimileri ise okuru ön plana alan bir yaklaşımı esas alırlar (Moran, 2018). Bu kuramlar kendi içinde bazı eksiklikler ya da çelişkiler barındırabilirler. Örneğin, eseri sadece hayata tutulan bir ayna olarak görmek edebiyatın düşünmeyi ve sorgulamayı teşvik eden yapısının görmezden gelinmesine neden olabilir.

Hangi kuram esas alınırsa alınsın bir eseri tam anlamıyla değerlendirmenin ve eleştirmenin mümkün olup olmadığı üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Eleştiri, bir edebiyat ve sanat eserini her yönüyle değerlendirerek anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik olarak açıklanır. Eleştirinin merkezinde eleştirmenin hükmü yani değerlendirmesi yer alır. Eleştirinin amacı ise, okur kitlesini etkilemek ve edebiyat hayatının gelişimini aynı zamanda stratejik bir şekilde yönlendirmektir (Aytaç, 2009).

Eleştiriden yola çıkarak eser hakkında bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle eleştirel bir okuma yapmak gerekir. Eleştirel okuma bir eseri yoğun bir şüphecilikle okumayı, esere sorgulayıcı bir yaklaşımla bakabilmeyi gerektirir. Doğal olarak okuyucunun okuduklarını kendi bilgi ve birikim süzgecinden geçirmesi ve yorumlaması eleştirel okumanın önemli parçalarından biridir. Rita Felski, 2008 yılında yayımlanan *Edebiyat Ne İşe Yarar?* adlı çalışmasında eleştirel okumanın sınırları ya da bunun mümkün olup olmadığı konusunda okuru düşünmeye sevk eder. Okunanların sadece okuyucunun insafına bırakılmış atıl ve kayıtsız özneler olarak değerlendirilemeyeceğini ifade eden Felski, edebiyat teorisinin okura şunu öğrettiğini öne sürer: “eserin kendisine dikkat kesilmenin eleştirel bir tercih değil, pratik bir imkânsızlık olduğu, okumanın karmaşık bir ön kabuller, beklentiler ve bilinçdışı peşin hükümler örgüsüne dayandığı, anlam ve değer daima bir yerde, birisi tarafından tayin edildiğidir” (Felski, 2010). Bu yorumdan hareketle, bir edebiyat eserini tam olarak anlamamanın ya da değerlendirmenin mümkün olmadığı söylenebilir çünkü eser okuyucunun hayata karşı tutumu ve beklentilerinden hareketle, okuyucu tarafından tekrar yazılır. Yani her yeni okuma, eserin yeniden yazılması anlamına gelir.

2.1. Feminist Edebiyat Eleştirisi

Kadınların hak ve özgürlük talepleri feminizm kavramının doğmasına sebep olmuş ve bu hareket zaman içinde siyasi bir kimlik kazanarak gelişmeye devam etmiştir. Kadın çalışmaları, pek çok başka alanla beraber ve birbirinin gelişimine destek olacak şekilde ilerlemiştir. Feminist hareketin etkilediği alanlardan birisi de bu tezin odak noktasını belirleyen, edebiyat eserlerinden yansıyan toplumsal cinsiyet meselesidir. Metinlerde bu rollerin belirlenebilmesi için okuru merkeze alan feminist edebiyat eleştirisinin sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Feminizmin edebi metinlerde nasıl bir karşılık bulduğu ya da bulup bulamadığı, yaratılan kadın karakterlerin hangi amaçlara hizmet ettiği, kadınların farklı bir anlatım geleneği olup olmadığı üzerinde durulması gereken konulardan bazılarıdır. Kadınlar gerçek hayatta ataerkil yönetim şekillerine maruz kalmış ve toplum tarafından belli sınırlar içinde tutulmaya çalışılmışlar, ayrıca biyolojik cinsiyetin getirilerinden ziyade toplumsal cinsiyetin getirileriyle mücadele etmek durumunda bırakılmışlardır. Bütün bu sürecin edebi metinlere ne şekilde yansıdığı meselesi feminist edebiyat eleştirisi bağlamında değerlendirilmektedir. Feminizmin var etmek istediği, toplumsal cinsiyet normlarından

arınmış kadın ve erkeklerin edebiyat metinlerinde ne şekilde betimlendiği bu tezin temel meselesidir.

Feminist edebiyat eleştirisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında yani 1960'larda, Amerika, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde toplumsal ve siyasal bir hareket olarak feminizmin yeniden canlanması ve bu hareketin edebiyat alanına kayması sonucu ortaya çıkmıştır (Moran, 2018). Kadınların "erkekler kadar" eşit iş, eğitim ve yasal haklara sahip olması gerekliliğini savunan feminist hareketin, hayatın her alanına yansımaya başlaması ile hem edebiyat hem de eleştiri etkinliği dönüşmeye başlamıştır. Bu noktada, feminist eleştirinin ve feminist edebiyat eleştirisinin farklı anlamlara geldiğine dikkat çekmek gerekir. Maggie Humm, 1994 yılında yayımlanan *Feminist Edebiyat Eleştirisi* adlı çalışmasında, feminist eleştirinin, genel olarak toplumsal ideolojilere ve uygulamalara yöneldiğinin, feminist edebiyat eleştirisinin ise bu ideolojilerin ve uygulamaların edebi metinleri nasıl şekillendirdiği konusuyla ilgilendiğini ifade eder (Humm, 2002). Feminist edebiyat eleştirisinin bu denli uzun ömürlü olmasının sebebinin çeşitli edebiyat kuramları ile bütünleşerek ilerlemesine bağlayanlar vardır (Aytaç, 2009). Ancak feminist edebiyat eleştirisinin uzun ömürlü olmasının asıl sebebinin kadınların sıkıştırıldıkları dar alandan çıkmayı fazlasıyla arzulamaları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Toplumsal hayatın bir yansıması olarak, edebiyat eserlerinde de kadınlar belli kalıplar içine sokulmak istenmiştir. Kadınların edebi metinlerde aşağılanması ve ikincil konumlarının devam etmesi, ataerkil sistemin bu yolla desteklenmesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple feminist edebiyat eleştirisinin, edebiyat yapıtlarında kadına karşı takınılan bu tutumu ortaya koymak için yola çıktığı ve zamanla başka sorunlara da yöneldiği söylenebilir (Moran, 2018). Edebiyatı politik sosyal bakış açısıyla inceleyip "kadın" konusunu vurgulayan çalışmaların ardından kadın yazar ve şairlerin eserlerini edebilik açısından yorumlama çalışmalarını feminist edebiyat biliminin çeşitlemeleri olarak gören Aytaç, feminist edebiyatın başlangıç noktasının bu durum olduğuna dikkat çeker (Aytaç, 2009). Edebiyatı inceleyen herkesin aynı temel soruları sorduğunu söyleyen Humm ise, feminist edebiyat eleştirmenlerinin, edebiyat metinlerinde yer alan ve kadınların deneyimleriyle bağdaşmayan cinsiyet tanımları yapma biçimleriyle ilgilendiklerinin altını çizer (Humm, 2002). Kadınlar, erkeklerin kaleme aldığı edebiyat metinlerinde gerçek olması hayal edilen bir "kadın imgesi" olarak karşımıza çıkarken, yazar olarak kadınlar da belli dışlanmalara ve kanon dışında bırakılmaya maruz kalmışlardır. Bu nedenle feministler, feminist eleştiriye feminist mücadelenin bütünleyici bir parçası haline getirmişlerdir (Humm, 2002). Yani feminist edebiyat eleştirisinin, en başta sanatta kadının görünürlüğü ve

temsilleri ile ilgilendiği, sonrasında yazar olarak kadınları değerlendirdiği ve metinlerdeki kadın imgelerinin ne gibi bağlamlarda ele alındığını tartıştığı söylenebilir.

Feminist edebiyat eleştirisinin farklı sorunlarla ilgilendiği ve bunları çözmeye uğraştığı söylenebilir. Humm, bu sorunları dörde ayırır. Dikkat çekilen ilk sorun, eril metinlerin yeniden incelenmesi, bu metinlerde kadınların toplumsal ve kültürel olarak nasıl temsil edildikleridir. İkinci sorun, kadınların yazar olarak görünmezlikleri, üçüncüsü ise feminist okur kavramıdır. Yazarın belirttiği son sorunsu yeni bir yazı ve okuma bütünlüğü yaratma yolu ile feminist okurlar olarak edimde bulunmamızdır (Humm, 2002).

Feminist edebiyat eleştirisinin öncü isimleri Simone de Beauvoir, Kate Millett, Betty Friedan ve Germaine Greer'dir. Bu kuramcılar, kadınların toplumsal yaşamdaki durumlarını farklı şekillerde değerlendirir ve kadınların ikincil konumlarını sorgular. Humm, bu dört yazarın feminist eleştirinin ortak amacını paylaştıklarını ve kadınların kültürel olarak ezilmişliğinin nasıl anlatılıp ortaya çıkarılabileceği meselesi üzerinde durduklarını söyler (Humm, 2002). Ancak bu dört eleştirmeni birbirinden ayıran noktalar da vardır. Beauvoir ve Millett cinsel baskının temeli olarak gördükleri ataerkil düzen üzerinde dururken, Friedan ve Greer ise kadınların ataerkil düzene karşı olan tutumlarına yoğunlaşmışlardır (Humm, 2002). Bu dört ismin büyük bir değişime sebep olmasının altında yatansa, cinselliğin diline verdikleri önemde gizlidir (Humm, 2002).

Berna Moran'a göre, feminist eleştirmenlerin edebiyata iki ana yaklaşımları vardır ve bunlar "okur olarak kadın" ile "yazar olarak kadın"a yöneliktir (Moran, 2018). Okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri, okurun kadın olması halinde okunan metnin farklı bağlamlarda anlamlandıracağı varsayımına dayanır. Ancak bu noktada biyolojik cinsiyetin değil, toplumsal cinsiyetin kastedildiği unutulmamalıdır. Metinde gözlemlenen cinsel ideoloji karşısında bir kadın ve erkeğin tepkilerinin aynı olamayacağını söyleyen Moran, kadın olarak okumak için dişi olmanın yeterli olmadığını, dişiliğin anlamının bilinmesi gerektiğini vurgular (Moran, 2018). Kadın olmak doğuştan biyolojik cinsiyetle sahip olunan bir şey değil, kültürel kodlar, yaşantılar ve eğitim yoluyla kadınlara öğretilen bir davranış örüntüsüdür. Erkek yazarların yapıtlarına kadın okur gözüyle bakarak bu yapıtlarda sergilenen cinsel ideolojiyi, klişe kadın tiplerinin neler olduğunu belirlemek ve feminist açıdan bunları yorumlamak ve eleştirmek, okur olarak kadına yönelik eleştirinin amaçları arasında sayılır (Moran, 2018). Bu tür eleştirinin ilk örneklerinden biri Simone de

Beauvoir'ın yazdığı *Kadın "İkinci Cins"* (1949) adlı yapıttır ve yazar bu eserde Marksçı bir yaklaşımla ataerkil toplum yapısını eleştirmiştir (Moran, 2018).

Kadın "İkinci Cins", düzen tarafından yapmacık şekilde oluşturulmuş kadın kişiliğini eleştirmek için kaleme alınmış ve feminist eleştirinin temel kaynak kitapları arasına katılmıştır. Kadının bağımlı ve erkekten daha az kıymetli bir varlık olarak tanımlandığını söyleyen yazar, kadınları ömürlerinin sonuna kadar "çocuk kalmaya mahkûm varlıklar" olarak tanımlamıştır. Kadınlar kendilerine gösterilen doğruları ve yasaları tartışmasız kabul etmek durumunda bırakılmışlardır (Beauvoir, 1993). Kadınlar her zaman karşılaştıkları sıkıntılar karşısında sabırlı olmak durumda kalmışlar ve bu durum onlara doğuştan Tanrı tarafından bahşedilmiş bir ayrıcalık gibi algılanmıştır. Oysa kadınlar, çocukluklarından itibaren itaat etmeye, idare etmeye gönüllü olarak yetiştirilirler. Kadınların içinde buldukları durumun sorumlusunun ataerkil bir yapının içinde toplumsallaşmak olduğunu ifade eden Beauvoir, "kadını götürüp mutfığa ya da süslenme odasına kapatıyor, sonra da ufkunun darlığına şaşırıyor; kanatlarını kesiyoruz sonra uçamıyor diye yakınıyoruz" (Beauvoir, 1993) diyerek kadının konumuna işaret eder. Kadınların kendi bedenleri üzerinde bile yeterince söz sahibi olamadığı söylenebilir. Birçok kadın, kürtaj konusunda erkekler kadar fikir beyan etmemiş ve yine bu kararı erkekler tarafından çoğu zaman suç kabul edilmiştir. Yazara göre, kadınları bastırmanın en kolay yollarından biri, erkeklerde bulunan yetkinin onlara Tanrı tarafından verildiğine ikna etmektir. Böylece ezilen kadındaki başkaldırma isteği daha en başından yok edilmiş olur (Beauvoir, 1993). Kadınları ikincil konumda tutmak isteyen ataerkil sistemin bunu dini kullanarak sağladığını ifade eden Beauvoir, kadının erkekten farklı, eşit veya üstün sayılabileceğini tartışmaz. Bu kıyaslama tartışmasının büyük bir boşluktan ibaret kalmaya devam edeceğini çünkü kadın ve erkeğin durumunun tepeden tırnağa değişik olduğunu söyler (Beauvoir, 1993). Kadınların içinde buldukları ikincil konumun düzelebilmesi için iktisadi anlamda özgürlüğe kavuşmalarının önemli bir çözüm yolu olduğunu vurgular (Beauvoir, 1993). Yazar ayrıca Stendal, ve D.H. Lawrence gibi erkek yazarların yapıtlarında kadınları ele alış tarzını da incelemiş ve bu kültürün içinde kadının marjinal bir konuma itildiğini göstermiştir (Moran, 2018). Moran'a göre, Beauvoir kadının politik ve ekonomik alanda ezilmesini bir alt-yapı, kadını aşağılayan sanat ve edebiyatı da bu durumu yansıtan bir üst-yapı olarak görür (Moran, 2018).

Okur olarak kadına yönelik eleştirinin, bir eleştiri yöntemi olarak şekillenip yerleşmesinin ise, Kate Millett'in *Cinsel Politika* (1969) adlı yapıtıyla olduğu söylenebilir (Moran, 2108). Millett, toplumsal hayatta kadınların ezilmelerinin izlerini erkeklerin yazdığı metinler üzerinden değerlendirmiştir. "Cinsel politika" ifadesinin ne anlama geldiği kadınlara yöneltilen şiddet bağlamında daha önce açıklanmıştı. Ancak temelde, erkeğin kadın üzerinde kurmak istediği sürekli bir üstünlük ve baskı hali olduğu söylenebilir. Millett, yukarıda söz edilen çalışmasında, "Cinsel Politika", "Tarihsel Gelişim" ve "Edebiyattaki Yansımadan Örnekler" ana başlıkları altında kadının konumunu değerlendirerek cinsel politika terimini detaylandırır.

Millett'in tartıştığı konulardan biri ataerkilliğin tarihi ve biyolojik bir temele dayanıp dayanmadığıdır. Yazar, ataerkilliğin biyolojik bir temele dayanmadığını, bu inancın evrensel bir sonradan edinilmiş değerler sistemi olduğunu ve bebeklikten itibaren toplumsallaşma sürecindeki koşullanmalarda aranması gerektiğini savunur (Millett, 2018). Beauvoir ve Millett kadınların cinselliklerini yetişkin bir kadın olduklarında bile istedikleri gibi yaşayamadıkları konusunda ortak bir görüşe sahiptirler. Millett, kadınların cinselliklerini yaşayabilmelerinin hoş görülebileceği tek durumun aşk olduğunu söyler ve romantik aşk kavramını erkeğin kadın üzerinde kurduğu duygusal yönetim biçimi olarak tanımlar (Millett, 2018). Eşitlik talebinin karşılık görebilmesi ve başarıya kavuşabilmesi içinse, kadınlar arasındaki rekabet sömürsünün ve fazla anlam yüklenen aşk kavramının ifade ettikleriyle yüzleşmek gerekir. Ataerkil sistem, hem kadınlar hem erkekler tarafından toplumsallaşma sürecinde oldukça içselleştirilmiş bir düzendir. Bu düzenin sürekliliğini sağlamak içinse kadınları kendi içlerinde karşı kaşıya getirmek oldukça sık kullanılan bir yoldur. Kadınların bu şekilde rakip haline getirilmeleri ise "ebedi kız kardeşlik" durumunun zarar görmesine sebep olur. Yaş ve güzellik kadınlar arasında oluşturulmak istenen rekabet duygusunu körükleyen başlıca niteliklerden sadece ikisidir (Millett, 2018). Bu toplumsal düzen o denli kusursuz bir şekilde içselleştirilmiştir ki, ataerkilliğin şiddet içerdiği çoğu zaman görmezden gelinir. Oysa bu sistemin devamı için ataerkil düzenin ihtiyaç duyduğu en önemli önemli şey kaba kuvvettir ve bunsuz sistemin devam edebilme olasılığı da yoktur (Millet, 2018). Millett için din, toplumsal düzen içinde kadının konumunu bağlayıcı şekilde etkileyen durumlardan birisidir. Erkeğe itaat etmenin Tanrı'ya itaat etmekle eş tutulduğu sık karşılaşılan bir durumdur. Kaldı ki, yasalar da kadın ve erkeğin bir kişi halinde birleştikleri zaman bu kişinin erkek olacağı konusunda birleşmişlerdir (Millett, 2018). Humm, *Cinsel Politika*'da edebiyat alanına üç farklı suçlama yöneltildiğini saptar. Bunların ilki, erkek

yazarlar tarafından erkek ve kadın karakterlerin bilinçli olarak çarpıtılmasıdır. İkincisi, edebiyat metinlerinde aykırı davranışların kadınlıkla bağdaştırılmasıdır. Son suçlama ise, yazının anlatım yapılarıyla oynanarak erkek kültürünün yapısının oluşturulmasıdır (Humm, 2002). Millett'in, çalışmasında örnek olarak seçtiği dört yazar üzerinden ise, romanlarda kadınların ne şekillerde ezildiğini göstererek ataerkil sistem hakkındaki görüşlerini kanıtlamaya çalıştığı söylenebilir.

Edebiyat eleştirmenlerinin ilgilendiği bir diğer mesele, erkeklerin yazdığı edebi metinlerde yer alan klişe kadın tipleridir. Sandra M. Gilbert ve Susan Gubar'ın yazdığı *Tavan Arasındaki Deli Kadın* (1979) adlı çalışması, klişe kadın tipinin özellikleri ve nasıl bir kaynaktan beslendiği konusuna odaklanırlar. Yazarlar, klişe kadın tiplerini “evdeki melek” ile “canavar” olarak adlandırmışlardır. “Evdeki melek” tipi, ataerkil toplumda erkeğin kafasında ideal olarak yaşattığı kadın tipidir ve erdemleri arasında namusluluk, uysallık gibi özellikler bulunur. “Canavar” tipi ise bağımsızlığına düşkün, çıkarını kollayan, erkeklerin kendine biçtiği rolleri kabullenmeyen bir kadındır ve erkekleri ürküten özelliklere sahiptir (Moran, 2018). Gilbert ve Gubar, “evdeki melek” imgesinin, orta çağlarda Bakire Meryem imgesiyle beslendiğini, sonrasında ise 19. yüzyılda dinsel hüviyetini bırakıp ev içine sıkıştırıldığını söyler (Moran, 2018). Bu eseri önemli kılan bir diğer nokta ise, yazar olarak da kadına yönelik eleştirinin örneği sayılmasıdır. Gilbert ve Gubar, kadın yazarların ataerkil bir toplumda karşılaştıkları zorlukları ve bunlara karşı örtülü de olsa tepki gösterirlerken nasıl bir strateji kullandıklarını ortaya koyarlar (Moran, 2018). Gilbert ve Gubar, aynı zamanda kadınların yazma sürecinin zorluğunun da altını çizerler çünkü yazmak ve yaratmak erkeğin görevi olarak görülmüştür. Dolayısıyla kadının yazması, sınırların dışına çıkmak anlamına gelir. Moran, 19. yüzyıl boyunca kadın romancıların bu olumsuz koşulların doğurduğu öfke içinde yazdıklarını söyler. Ancak zamanla bu bunalımı aşip ataerkil düşüncenin kendilerine uygun gördüğü rolleri reddederek kadınlara özgü bir roman geleneği oluşturmayı başarmışlardır (Moran, 2018).

Edebiyat yapıtlarında kadınların bu şekilde belli kalıplar ve klişeler dâhilinde anlatılması önem taşır. Örneğin, ev içi işlerin kadının görevi olduğunu destekleyen bir kadın karakter gerçek hayatta da kadınların böyle olması gerektiği algısı oluşturabilir. Böylece bu özelliği taşımayan kadınların toplum tarafından dışlanma ve etiketlenme ihtimalleri artar. Bu metinlerde yaratılan kadın karakterler toplumsal olarak yaratılmak istenen kadın imgesini destekleyecek niteliktedir. Bu noktada kadınlık ve dişilik kavramının birbirinden ayrıldığı

söylenbilir. Dişilik, biyolojik olarak farklılığı işaret ederken; kadınlık ise toplum tarafından belirlenen belli davranış biçimlerini göstermektedir. Dişilik, doğaldır ve doğustandır; kadınlık ise eğitim ve terbiye sonucu sonradan kazanılır (Moran, 2018). Edebi metinlerdeki klişe kadın karakterler, gerçek hayatta kadınlar için bir yaptırım oluşturabilirler. Bu yaptırımların en belirginini, gerçekte kadının edebi metinlerdeki bu “uysal” kadınlar gibi olması gerektiği yönünde oluşturulan algıdır. Böylece “uysal” kadın doğal kabul edilecek ve belli ölçütleri reddeden kadın ise sistem tarafından dışlanacaktır.

Moran’ın feminist edebiyat eleştirisini ikiye ayırdığı yukarıda belirtilmişti. Yazar olarak kadına yönelik feminist eleştiri yöntemi ise kendi içinde amaç bakımından iki farklı yaklaşım barındırır (Moran, 2018). Bunlardan ilki, edebiyat tarihindeki kadın yazarları incelemekte; ikincisi ise yeni bir kadın söyleminin mümkün olup olamayacağı meselesiyle ilgilenmektedir (Moran, 2018). Yazar olarak kadına yönelik eleştiri de çeşitli meselelere cevap aramaktadır. Örneğin, kadın yazarların kendilerine has bir edebiyatı olup olmadığı, bu sorulardan ilki sayılabilir. Bu sorun yaşamın her alanında dışlanan kadınlar için kendi içinde büyük önem taşır. Kısıtlı bir varlık alanına sahip kadınların kendilerine özgü bir edebiyat yaratmaları ve bu alanda bütün dışlamalara rağmen kendilerini kabul ettirmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu eleştiri yöntemi aynı zamanda kadın yazarların yapıtlarının tema, olay örgüsü, karakterler bakımından ortak özellikler gösterip göstermediği ve bunların ataerkil düzenin yarattığı koşullarla ilintisi üzerinde durur (Moran, 2018).

Virginia Woolf’un *Kendine Ait Bir Oda* (1924) adlı eseri kadını yazar olarak ele alan feminist eleştirinin ilk örneklerinden sayılabilir. Feminist edebiyat eleştirisinin bir yöntem olarak kabul edilmesi 1975-1980 yılları arasında yayımlanan incelemelerle mümkün olmuştur (Moran, 2018). Ancak *Kendine Ait Bir Oda* kadının yazarlığı üzerine düşünmeyi sağlamak açısından büyük önem taşır ve adeta bir başlangıç sayılabilir. Humm bu konuda şunları dile getirir:

Virginia Woolf’un elde ettiği en önemli kazanımlardan biri, feminist gözle okunan edebiyatın ikili bir bakış açısı gerektirdiğini göstermekti. Woolf, ilk olarak, kadını toplumsal gerçekliği de erkeğin toplumsal gerçekliği gibi cinsiyet tarafından biçimlendirildiğinden, kadın yaşantısının edebi biçem içindeki tasvirinin de cinsiyetlendirilmiş olduğunu gösterdi. İkinci olarak da, edebiyattaki kadın tasvirlerinin, gerçek bir kadının yaradılışından gelen belirleyici özelliklerini

betimlemezen, ataerkilliğin geleneksel sembolik düzen ve dil sistemini bozabileceğini gösterdi (Humm, 2002).

Bir diğere deyişle, Woolf kadın edebiyatı tarihinin imkânlarını değerlendirirken, aynı zamanda kadınlar ve erkekler arasındaki üslup farkının neler olduğu sorununa da eğilmiştir. Yazar olarak kadına yönelik feminist eleştiriyi temel alan eleştirmenler, kadın yazarların ayrı bir geleneği olduğunu savlarlar. Bunu kadınların tarihte aynı türden baskılara maruz kalmış oluşları ve bu nedenle dünyayı ve yaşamı erkeklerden farklı şekilde algılamalarına bağlarlar. Ancak bu farklı algılama durumunun biyolojik bir ayırmadan kaynaklanmadığını ifade ederler (Moran, 2018). Kadınlar, yazar olarak edebi bir metin kaleme alırken, kişiliklerini, uğradıkları ayrımcılığı ve baskıları görmezden gelerek yazmadıkları için, benzer toplumsal baskılara ve ayrımcılığa uğrayan kadınların ortak bir gelenek yaratması doğaldır. Bu noktada doğal olmayan ve kabul edilmesi zor olan nokta, kadınların dışlanmasının biyolojik temellere dayandırılmasıdır. Oysa kadınların dışlanmasının altında yatan en önemli sebep onlara toplum tarafından yüklenen toplumsal cinsiyet rolleridir.

Feministler her zaman, Simone de Beauvoir'ın ileri sürdüğü gibi, kadınların "kadın haline" getirildiklerini, bu bakımdan cinsiyetin kuruluşuyla dilin kuruluşu arasındaki bağları söken kuramların önemini vurgulamışlardır (Humm, 2002). Fransa'da gelişen kadın söylemine yönelik bu çalışmalar Hélène Cixous, Luce Irigaray ve Julia Kristeva gibi feministler tarafından ön plana çıkarılmıştır. Bu feministler, kuramlarını psikanaliz, dilbilim ve biyoloji gibi bilim dalları üzerine temellendirmeyi denerler. Bunu yaparken amaçları, erkeklerin cinsiyetçi tutumunu ortaya çıkarmaktır. Ayrıca kadın yazarların tarihini araştırmayı değil, kadınlığın (biyolojik anlamda) kadın söylemiyle bağıntısını, kadına özgü söylemin özelliklerini belirlemeyi yani kadınlığın kuramını oluşturmayı amaçlarlar (Moran, 2018). Cixous, Irigaray ve Kristeva'yı birleştiren temel nokta, anladıklarımızın yapısının dilin içinde ve dil tarafından şifreleniyor oluşudur. Humm, bu üç eleştirmenin, dil sistemlerinin aranıp bulunabilen ve bölünüp parçalarına ayrılabilen iç çelişkiler üzerine kurulu güç sistemleri olduklarına inandıkları için yapısökümcü olduklarını belirtir (Humm, 2002). Erkeğin üstün görülmesinin ve merkezde yer almasının sadece kültürel kodlar tarafından değil, dil tarafından da desteklendiğini ifade eden bu kuramcılar, erkek egemenliğinin kadınlığa dayanan bir dil yaratılması ile son bulacağını ifade ederler (Moran, 2018).

Feminist edebiyat eleştirisi, feminist hareketin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. 1960'lerden başlayarak günümüze kadar sistemli bir kuram haline gelen feminist eleştiri gelişmeye ve dönüşmeye devam etmektedir. Pek çok farklı sorun üzerine okuru düşünmeye zorlayan feminist edebiyat eleştirisi, kadınların ataerkil düşünce yapısı içindeki konumlarına farklı bakış açıları sunması bakımından büyük önem taşımaktadır. Feminist edebiyat eleştirisi, yaratılmak istenen kadın imgesinin nasıl olduğu, erkeklerin eserlerinde kadınlara karşı olan tutumu ve ortak bir kadın tarihi ve dili olup olmadığı gibi birçok konuda daha dikkatli bir okuma yapmanın sistemli hale gelmesini sağlamıştır. Bu sistemli okuma ve eleştiri faaliyetinin sonucunda, baskı altında tutulan kadınların tarihinin ortaya çıktığı ve kendilerine özgü bir edebiyat yaratmalarının önündeki engellerin nispeten ortadan kalktığı söylenebilir. Kadınların ezilmelerinin altında sadece kültürel kodların değil, dilin de olduğu ve bunun kadınları ezme aracı olarak kullanıldığı kuramcılar tarafından gündeme getirilmiştir. Feminist edebiyat eleştirisinin gelişimi ve amaçları Batı'da bu şekilde bir seyir izlerken, Türkiye'de kadın sorununun ele alınışı farklılıklar göstermektedir.

2.2. Türk Edebiyatında Feminist Söylem

Ataerkil düşünce yapısının hüküm sürdüğü bu topraklarda kadın yazar olmanın kendine has zorlukları olduğu söylenebilir. Bu zorlukların en belirginini, görünmemek ve yok sayılmaktır. Görmek istemeyenlere göre kadın sanatçılar yok denecek kadar azdır; olanlarınsa pek de hükmü olmadığı söylenir. Oysa kadınlar nasıl ki toplumsal hayatta var olmak için mücadeleler vermişlerse, edebiyat alanında da kabul görebilmek için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Kadınlar, erkek çağdaşlarından çok daha fazla bedel ödeyerek edebiyatımızda iz bırakmayı başarmışlardır. Kadınların erkeklere kıyasla daha zor şartlar altında yaşadığı ve var olma mücadelesi verdiği açıktır. Eşit şartlarda öğrenim hakkı, özel ve kamusal alan arasındaki farklar, kadının birey olarak var olma mücadelesi gibi meseleler, Türk edebiyatında kadın yazarlar tarafından kimi zaman açık şekilde, kimi zamansa üstü kapalı şekilde ele alınmıştır. Genel olarak kadın yazarların feminizmi kadın haklarının korunmasının bir yolu olarak algıladığı ve yapıtlarında da bu doğrultuda ele aldığı söylenebilir.

Edebiyatın işlevinin ne olduğu konusu kuramcılar tarafından tartışılan önemli konulardan biridir. Bu konuda temelde iki farklı görüş birbiriyle çatışır. Bazı kuramcılar ve

eleştirmenler edebiyatın insanlara hayat, toplumsal gerçeklik gibi meseleler hakkında bilgi sağladığını, bundan dolayı da hakikat bildiren bir faaliyet olduğunu söylemektedir. Bazıları ise, edebiyat dâhil, sanatın hakikat bildirmek gibi bir işlevi olmadığını çünkü özünün buna uygun olmadığını söylemektedir (Moran, 2018). Edebiyat yapıtlarında ele alınan hakikat ile bilimsel bilginin öngördüğü hakikatin aynı şey olmadığı açıktır. Ancak bu edebi metinlerin toplumsal hayat ya da bilgi konusunda okuyucuya bir şey aktarmadığı anlamına gelmemektedir. Tarihi ya da sosyal meseleleri metinler aracılığı ile değerlendirmek belli hatalara neden olabilmektedir. Ancak edebiyat yapıtlarının bu alanlara dair geniş bir kaynak sağladığını da söylemek gerekir. Bunlardan yararlanırken unutulmaması gereken önemli noktalardan biri, metinlerin birer kurmaca olduğudur. Edebi eserlerdeki kadın karakterlerin konumu ve tutumu, edebiyatın hakikatle ilişkisi bağlamında değerlendirilebilir. Elbette bu noktada kadın yazarların ortak bir bilince sahip olup olmadıkları ve bir gelenek bağlamında değerlendirmeye ne derece uygun oldukları tartışmaya açıktır.

Kadınların edebiyat eserlerinin hem yaratılmasında hem de tüketilmesinde merkezde bir rol oynadıkları söylenebilir. Feminist eleştirmenlerin de tartıştığı gibi, kadınların eserlerinde erkeklerden farklı olarak bir kadın imgesi yaratıp yaratmadığı konusu günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Bu soru, kadın yazarların sürekli olarak önüne getirilen “kadın duyarlılığı” meselesine dayanmaktadır. Edebiyatın hakikatle ilişkisi üzerine kesin bir yanıt vermek ne derece zor ise, kadınların eserlerinde farklı bir kadın imgesi yaratıp yaratmadıkları meselesine de ortak bir yanıt bulmak güçtür. Aynı toplumda yaşamış ve aynı baskılara maruz kalmış kadınların ortak bir dil ve gelenek yaratabileceği, ancak bunun herkes için geçerli olmayabileceği söylenebilir. Öte yandan “kadın yazarlar” tasnifinin bir ayrımcılık içerip içermediği de cevaplanması zor bir sorudur. Biyolojik cinsiyete yerine toplumsal cinsiyete gönderme sayılabilecek bu tasnifin, kadınların toplum ve edebiyat hayatında varlıklarını geç kabul ettirmelerine bağlı olduğu ve ayrı bir geleneğe işaret ettiği söylenebilir. Bu tartışmalar ise, edebiyatın parçalanmışlığının değil, çok yönlülüğünün bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Erkek yazarların eserlerinde yer alan kadın karakterlerin, ideal kadın söylemine hizmet eden karakterler olduğu ve bu şekilde kadınların belirlenen sınırlar içinde tutulduğu savlanabilir. Kadınlar toplumun ve kültürün taşıyıcısı olarak görülmüştür. Dolayısıyla onların ahlakı toplumun ahlakı ile bir tutulmuş ve iki karşıt kadın imgesi yaratılmıştır. Moran, bu iki imgeyi “kurban” ve “ölümcül kadın” olarak adlandırır. Bu tiplerden ilki,

masum, namuslu, yumuşak başlı ve kendini erkeğinin mutluluğuna adayan kadınlar olarak çizilmişken; ikincisi, otoriteye baş kaldıran bağımsız tiplerdir (Moran, 2018).

Tanzimat dönemi ile beraber modern yasama gücünün devlete atfedilmesi ile dini cemaatlerin öneminin azaldığı ve dolaylı olarak bireyin sadece dini bir cemaatin üyesi olmaktan çıkarak devlet karşısında belirli hak ve görevleri olan bir vatandaşa dönüştüğü söylenebilir (Saraçgil, 2005). Elbette burada “vatandaş”tan kastedilen erkektir, ancak bu dönemle beraber kadınların da belirli hak ve özgürlük talepleri gündeme gelmiştir. Kadınların taleplerinin dergiler ve dernekler aracılığı ile daha sağlam temellere dayandığı ve artık kadının nispeten daha görünür bir hale geldiğini söylemek mümkündür. Fatma Aliye, edebiyat alanında da var olduklarını göstermek isteyen kadınların ilk örneğidir.

Fatma Aliye (1862-1936), Türk edebiyatında bilinen ilk kadın romancı olarak kabul edilir. Toplumsal yaşamda kadının konumunun tartışılmaya başlandığı 19. yüzyılda eserler veren Fatma Aliye'nin kadınlık meselesi üzerinde durduğunu söylemek yanlış olmaz. Divan edebiyatında Zeynep Hatun ve Mihri Hatun gibi kimi kadın şairlere rastlanır. Ancak bu isimler belli bir gelenek çerçevesinde yazmış ve kadın kimliğiyle ön plana çıkmamışlardır. Bu sebeple Fatma Aliye'yi ilk kadın yazar olarak kabul etmek doğru olur. Ancak Aliye'nin belli ve katı bir feminist bilinçle değil, kadınları bilinçlendirmek üzere yazdığı söylenmelidir. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi ile yazdığı *Hayal ve Hakikat* (1891) adlı eser, evlilik kavramıyla ilgilidir. Kadın ve erkeğin evliliğe bakış açıları “Vedat” ve “Vefa” isimli iki bölümde ele alınmıştır. İlk eserlerinde Fransız romantiklerinin etkisinde olan Aliye'nin sonrasında giderek gerçekleri yansıttığını söylemek mümkündür. Yazar özellikle Müslüman Türk kadınının toplumsal konumu ve giyimi gibi meseleler üzerinde durmuştur. Aliye, *Muhaderat* (1892) adlı ilk romanında kadının toplum ve çalışma hayatında yer alması konusunu işlemiştir. *Muhaderat*, yazarın kendi imzasıyla yayınladığı ilk eser olması bakımından da önem taşımaktadır. Yazarın, ilk eserlerini “Bir Kadın” imzası ile yayınlamasından hareketle, o dönemde kadının edebiyat dünyasında henüz kabul görmediği anlamını çıkarmak mümkündür. Ancak bu durum Fatma Aliye'nin kadın meselesi üzerine eğilen ilk yazarlardan biri olduğu gerçeğini değiştirmez.

Toplumsal alanda büyük dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde, bu değişimlerin nasıl yaşandığını kavramak açısından edebiyat önemli bir kaynak niteliğindedir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan ulus devletinin inşasının izlerini, edebi

metinlerde görmek mümkündür. Bu dönemin önemli meselelerinden biri ideal vatandaşın nasıl olması gerektiğidir. Cumhuriyet'in ilanıyla beraber, kadının toplumsal hayatta görünürlüğü farklı bir anlam kazanmıştır. Ancak sonraki dönemde gözlemlenen kimi değişiklikleri, Ayşe Durakbaşa, 2000 yılında yayımlanan *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm* adlı çalışmasında şöyle açıklar: “Tek parti döneminde, devlet, eğitim, giyim-kuşam ve medeni hukuk alanındaki modernleşme reformları aracılığıyla kadınlara sosyal ve politik haklar kazandırıp onların toplumdaki statülerini önemli ölçüde değiştiren hukuki düzenlemeler yaparken kadınlara kendi taleplerini ifade edecek çok fazla alan bırakmamıştı” (Durakbaşa, 2017). Bu dönemde sosyal ve toplumsal hayatta elde edilen haklar sonucunda, kadınların konumunda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemle beraber, 19. yüzyıl sonunda Fatma Aliye'nin üzerinde durduğu, kadının sosyal ve kamusal alanda da nispeten görünürlüğünün arttığı söylenebilir. Kadının sosyal açıdan ön plana çıkması ve görünür olmasının ise, kadınlar açısından farklı getirileri olmuştur. Kadınlar, artık yeni kurulan bu ülkede kültürün ve yeni neslin yetişmesinde önemli bir rolü olan “fedakâr” taşıyıcılar haline geldiğini söylemek mümkündür.

Halide Edip Adıvar (1882-1964), Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte yirmiden fazla romanıyla Türk edebiyatının en önemli kadın yazarlardan biridir. *Râik'in Annesi* (1909), *Handan* (1912), *Yeni Turan* (1913) önemli eserlerinden bazılarıdır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki günlerde *Tanin* gazetesi başta olmak üzere *Resimli Kitap* gibi çeşitli dergilerde edebi ve toplumsal yazılar yazmıştır. Halide Edip'in eserlerinde yer alan kadın karakterler feminist eleştiri kapsamında incelendiğinde, yazarın feminizm anlayışının tartışmaya açık tarafları olduğu görülür. Halide Edip'in, kadın imgesini kendi değerlerine uygun şekilde yeniden yarattığı söylenebilir. Ayşe Durakbaşa, Halide Edip'in feminizme nasıl yaklaştığı konusunda şunları söyler:

Kadın meselesinin Türkiye'de milliyetçi bir uyanış anında formüle edilmesi, toplumsal cinsiyetle ilgili meselelerin de böyle bir milliyetçi çerçeve içinde tartışılması nedeniyle, Halide Edip, Batı'da kamusal alanda toplumsal refah, eğitim ve sosyal yardım hizmetlerini öne çıkaran bir kadın hareketi ile daha rahatlıkla empati kurabiliyordu; kadın cinsinin erkek cinsine karşı mücadelesini isteyen militan feminist eylemlere ise yakınlık duymuyordu (Durakbaşa, 2017).

Halide Edip, milli mücadele döneminde cephede yer alması sebebiyle gözlem imkânı bulmuştur. Hatta *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1923) adlı romanlarında, savaş sırasında hâkim olan kadın erkek ilişkileri ve yaratılmak istenen milli kadın idealini tasvir

etmiştir (Saraçgil, 2005). Bu romanlardaki kadın karakterlerin tipik anne ve eş rollerinde çizildiğini belirten Saraçgil, bu kadınların milletin ivedi zorunlulukları karşısında olağanüstü fedakârlıktan kaçınmayacak kadınlar olduğunu ifade eder (Saraçgil, 2005). Halide Edip'in yarattığı kadın karakterlerin Cumhuriyet ile beraber ortaya çıkan veya oluşturulmak istenen modern kadın imgesine hizmet ettiğini söylemek mümkündür. O dönem hem romanlarda kadın karakterlerin hem de gerçek hayatta kadınların cinsel kimliklerinden arındırılmak istenmesi, bunun yerine toplumsal bir kimliğin koyulmasının hedeflenmesiyle ilgilidir. Böylece Kemalist kadınlar, profesyonel, entelektüel ve sosyal kimliklerini güçlendirmeye çalışmışlar, geleneksel “ev kadını” imgesini yıkacak şekilde, kendilerini kamusal alanda erkeklerle eşit olarak göstermek istemişlerdir. Ancak bunu yaparken aile, cemaat ve toplumun ahlaki kodlarının katılığından dolayı, cinsellik alanına dokunmamaya çalışmışlardır (Durakbaşı, 2017).

Nezihe Meriç (1925-2009), bireyi öne çıkarması ve kadınların toplumsal yaşamdaki sorunlarına eğilmesi bakımından, 1950'li yılların önemli kadın yazarlarından biridir. *Bozbulanık* (1952), *Topal Koşma* (1956) adlı öykü kitapları ve *Korsan Çıkmazı* (1961) adlı romanı önemli eserlerinden bazılarıdır. Bu eserlerin genel tutumunun, kadını merkeze almak ve ağırlıklı olarak okumuş orta sınıf kadınların sorunlarını yansıtmak olduğu söylenebilir. Eserlerinde, toplumsal anlamda milliyetçiliğin taşınması görevi yüklenen kadınlardan ziyade, farklı sınıflardan kadınların modernleşmeyle olan ilişkisine yer verir. Kadınların yaşantılarına (toplumsal) gerçekçi bir çizgide yaklaştığı, onların yaşamını ince ayrıntılarıyla anlattığı ve bu yönüyle kendinden önceki yazarlardan ayrıldığını söylemek mümkündür. Meriç'in yarattığı kadın karakterlerden hareketle, Cumhuriyet'in yaratmak istediği ideal kadın değil, yaratılmış olan kadınların çelişkileri ve toplumsal kurallar, gelenek ve göreneklerle yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Modernleşmenin kadınlar açısından ne gibi açmazlara neden olduğu sorgulamış, 1950'lerin kentli, okumuş ve meslek sahibi kadınlarının sorunları görünür kılınmıştır. Meriç'in yarattığı karakterlerin ataerkil sistemin kadınlar için uygun gördüğü ev içi rollere bağlı olduğu ve bu kadınların cinselliklerinden arındırılmış şekilde ele alındığı görülür.

Leyla Erbil (1931-2013), kendinden önceki edebi akımlara bağlı kalmamış, dil, kurgu ve işlediği konular bakımından diğer yazarlardan farklı bir çizgide ilerlemiştir. Nezihe Meriç'in kadın karakterlerinde bulunan ev içi rollere bağlılık ve cinselliklerinden arındırılmışlık, Erbil'in kadın karakterleriyle taban tabana zıttır. Bu anlamda Erbil'in yazın

hayatını bir devrim olarak nitelenebilir. Aile, eş, kadın, toplumsal meseleler gibi konularda farklı bir bakış açısı geliştirmiş ve psikanaliz yöntemleri ile birleştirilerek tabulara karşı çıkmayı başarmıştır. Yeni teknikler denemekten çekinmeyen Erbil, kendine has bir dil geliştirmiştir. Eserlerinde siyasal anlamda da bir duruş sergilemiş ve kapitalizmin insanlara dayatmalarına karşı çıkmıştır. Öykülerinde düşünsel olarak varoluşçuluk, bunaltı, huzursuzluk gibi ana izlekler mevcuttur. Sadece işlediği konularla değil, dilin sınırlarını zorlayarak da yenilikçi bir tavır sergilemiş ve özgün bir dil yaratmıştır. Kendine has bir noktalama işaretleri sistemi geliştirmiş ve deneysel teknikler kullanmaktan çekinmemiştir. Erbil'in öykülerindeki kadın karakterlerin feminist edebiyat eleştirisi bağlamında incelenmeye uygun olduğu ve bu kişilerin feminist bir bilince sahip olduğunu söylenebilir. Bu noktada, Erbil'in kadın karakterlerinin incelenmesi, Türk edebiyatında kadının ele alınışının nasıl değiştiği konusunu açıklığa kavuşturacaktır.

Toplumda var olan kuralları ve tabuları eleştirmekten çekinmeyen Erbil'in, üzerinde durduğu önemli konulardan biri de kadınların birey olma mücadelesidir. Mutsuz ve huzursuz, kendini aşmaya çalışan, kurulu ataerkil sistemin karşısında durmaya çalışan kadınları cinsellik ve annelik gibi tabuların arkasına sığınmadan kaleme alan yazar, cesur yazım tarzını bu konuda da devam ettirir. Erbil, bilinç akışı, iç monolog ve geriye dönüş gibi teknikleri kullanarak özgün bir yazın anlayışı geliştirmiştir. Örneğin, *Hallaç* (1960) adlı eserde yer alan "Yatak" öyküsünde, her şeyi gören ve varlığıyla rahatsızlık yaratan bir kuş metaforu karşımıza çıkar. Bu kuşun, her şeyi denetlemeye çalışan toplum olarak değerlendirilmesi mümkündür. Kadınların hayatını biyolojik cinsiyeti değil, toplumun ona dayattığı roller zora sokar. Toplumun beklentileri, her zaman yargılamaya hazır hali, kadınların hayatını bir çıkmaza sürükler. Bu öyküde de kadın anlatıcı en başta isteklerini bu kuşa, yani toplumun isteklerine göre değerlendirir ve yaşar. Fakat öykünün sonuna doğru, erkeğin cinsel birliktelik teklifini kabul eder ve toplumun dayattığı kurallar bütününe karşı durmuş olur. Cinsellik, erkeklerin özgürce yaşayabildikleri ve talep edebildikleri bir durumken, kadın için durum her anlamda bağlayıcıdır. Bir kadının cinsel isteklerini dile getirmesi ve bunu yaşamak istemesi toplum tarafından kabul edilebilecek bir durum değildir. Oysa burada, kadın anlatıcı sadece kendi isteği doğrultusunda hareket ederek toplumun norm ve kurallarına karşı gelmiştir. Kadınların kendi bedenleri üzerinde söz hakkına sahip olamayacakları algısı, toplumsal kurallar ve din gibi çeşitli kavramlarla garanti altına alınmak istenmektedir. Kadına biçilen rol her zaman fedakâr bir "anne" ya da kocasına itaat eden bir "eş" olmasıdır.

Erbil'in *Gecede* (1968) adlı eserde yer alan "Ölü" başlıklı öyküde, kadınlar için bir çıkamaz sayılabilecek bir mesele olan evliliğin ele alınışına şahit olunur. Kadın anlatıcının kendini ve evliliğini sorguladığı bu öyküde, kocasına bağımlı bir hayat yaşayan anlatıcının dünyasına konuk olunur. Kadın kimliği erkekle bütünleştiği ve kadınlığın "erkek olamamış kadın" olarak nitelendirildiği bir toplumda, kadın sadece kocasının varlığı ile kendine bir alan yaratabilir. Kadın, "öldün! Öldün ha! Şimdi ben ne yapayım?.. Bir memur ölüsünün karısı!.." (Erbil, 2019) diyerek kendi kimliğini kocasının varlığına nasıl iliştiirdiğini açığa çıkarır. Bu isyanın altında kocasının artık var olmadığına duyduğu üzüntüden ziyade, bir gelecek kaygısı göze çarpar. Ölü bir memurun karısı olmak, toplumda ona saygınlık kazandırabilecek bir durum değildir. Aynı zamanda bu öyküde kadının cinsel anlamda bastırılmışlığı ve bu duyguların sebep olabilecekleri ile de yüzleşilir. Kadın anlatıcı, kocasını birçok kez aldatmayı denemiş fakat sonunda hep vazgeçmiştir. Elbette bu noktada aldatmanın sadece fiziksel bir birliktelik olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Evlilik hayatı boyunca mutlu olamayan kadın, eşinin üzerinde kurmak istediği hâkimiyeti sahiplik olarak nitelendirir. "Bana sahip oldun, her işime burnunu soktun, SAHİP olmak..." sözlerinde ise, sadece erkeğin bedensel anlamda kadına sahip olması değil, hayatının her alanına karışan ve hüküm veren bir sahip olma durumuyla karşılaşılır (Erbil, 2019). Kadının bedensel anlamda denetimini sağlamak, toplumsal anlamda kadına bakış açısını da açığa çıkartan bir durumdur. Bu denetim sadece eşin değil, toplumun da yegâne görevlerinden biridir. Kadına sadece eşi değil, bütün bir toplum "sahip"tir. Kadına sahip olma durumu, onun bedensel anlamda denetimini hoş görmek ve desteklemek sadece erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da fazlasıyla benimsenmiş bir tutumdur. Ataerkil kurallar bütünü, zaman içinde kadınların bilinçaltında derin yerlere saklanmış durumdadır ve bunu değiştirmek, yasal anlamda hak talep etmekten bile zor sayılabilir. Yasal olarak bazı haklara sahip olmak, kamusal alanda varlık kazanmış olmak, kadınların zihinlerindeki "kadınlık" algısının değiştiği anlamına gelmeyebilir.

Yukarda verilen örneklerde görüldüğü üzere, en başta toplumun dayatmalarına kulak verir gibi görünen kadınlar, sonrasında bunlara kulaklarını tıkayarak kendi yollarını bulabilirler. Kadınların varlıkları ve toplum tarafından kabul edilmeleri onların ne derece kurallara bağlı oldukları ile ölçülür. Bu kurallar bütünü kadınların yaşamalarına ve kendi bedenleri hakkında söz sahibi olmalarına engel olsa dâhi bu yasalara karşı çıkmak kolay değildir. Erbil'in kadınlarına genel olarak bakıldığında, onların hayata karşı bir sözleri

olduğu ve kendi seçimlerini –nispeten-yapabildiklerini söylenebilir. Erbil’in kadın karakterlerinin, var olmaya çalışan, bastırılmış, bazen isyankâr, bazense hazların peşinden koşan tipler olduğu görülür. Bir başka deyişle, toplumun değer yargıları ve istekleri arasında sıkışıp kalmış kadınlar, yazarın eserlerinde önemli bir yer tutar. Erbil’in yarattığı kadın karakterler, dönemin diğer yazarlarının yarattığı kadınlardan oldukça farklı bir çizgidedir. Bunu sağlayan, sistemin devamlılığının sağlanması için sadece erkeklerin değil, kadınların sergilediği tutuma da yer vermesidir. Değişimin sadece erkeklerle başarılamayacağı, aksine kadınların toplumsal cinsiyet rollerini reddetmeleriyle özgürleşebilecekleri, Erbil’in eserlerinde alttan alta verilen bir mesajdır.

Füruzan (1935), roman, şiir, tiyatro, gezi, inceleme, deneme ve röportaj türlerinde yapıtları olan fakat özellikle öyküleriyle özgün bir tarz yakalamayı başaran 1960 sonrası Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından biridir. *Parasız Yatılı* (1971) ve *Kuşatma* (1972) adlı öykü kitaplarında yarattığı kadın karakterler, Erbil’in kadın karakterlerinden epey farklı bir profile sahiptir. Füruzan’ın çizdiği kadınlar, Erbil’inkiler kadar bağımsız değildir ve bu durumun etkisi yazarın anlatım tekniğine de yansır. Füruzan’ın yukarıda bahsi geçen iki eserine genel olarak bakıldığında, göze çarpan ilk nokta, kahramanların çoğunun kadınlar ve çocuklar olmasıdır. Bu kadın kahramanlar özelde anne olmakla beraber, hayatları elinden alınmış, fedakâr olmak durumunda bırakılmış ve hayatın zorluklarıyla tek başına mücadele eden kadınlardır. Füruzan’ın anlatım eksenini, yoksul ve hayatla mücadele halinde olan kadınlardan oluştuğu için bazı karakterlerin birbirine benzediği görülür. Bu durumun karakterlerin tipleşmesine neden olduğu da belirtilmelidir. Bu karakterlerin ataerkil düşünce kalıplarından uzak ya da bu düşünce yapısına isyan eden aykırı bir tarafları yoktur. Aksine toplumsal cinsiyet rollerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Bekâret vurgusu birçok öyküde çeşitli şekillerde işlenir. Örneğin; *Parasız Yatılı* adlı eserde yer alan “Nehir” başlıklı öyküde, evin hanımı için şu ifade kullanılır: “Kız mıydı hanımefendi acaba? O yörede bekâretin gizli utancı en değerliydi” (Füruzan, 2020). Bu vurgu, evlenmeden kurulan cinsel beraberliğin kadının çevresinden göreceği kıymeti ve saygıyı belirleyebileceğini gösterir. Eğer kadın bakire olmadığı halde evlendiyse bu hayat boyu başına kalkılabilir (“Haraç”); eğer evlenmediyse de bu da onun kötü yola düşmesine neden olabilir (“Kuşatma”). Her durumda bu iki öyküde de, kadın için bekâretin, sahip çıkılması gereken bir erdem olduğu ve birey olma yolunda önüne çıkan önemli engellerden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat öykülerde bu konu üzerine bir eleştiri olup olmadığını söylemek zordur. Çizilen karakterler, bu duruma karşı çıkmaya çalışan, güçlü ve ayakları yere basan kişiler

değil, hayatın onları sürüklediği yöne giden ve nispeten güçsüz kadınlardır. Öykülerdeki kadınların mücadele ettiği, daha doğrusu katlandığı tek mesele, her anlamda yoksunluk ve yoksulluktur. Bu kadın kahramanların, edilgen ve buldukları durumu sorgulamayan kişiler olduğu söylenebilir. Füzûzan'ın kadın karakterleri, “kadın” olmayı, başlarına gelen her türlü zorluğu kabullenmek olarak algırlar.

Pınar Kür (1943), roman, öykü ve çevirileriyle Türk edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Romanlarında toplumsal problemleri gerçekçi bir anlatımla ele alan yazar, kadınların çeşitli sorunlarını da eğilmiştir. Başkaldıran kadın karakterlerin öne çıktığı eserlerinde kadınların haklarını elde edebilmeleri için siyasal mücadelenin içinde yer almaları gerektiği vurgusu bulunur. Bu tavır, yazarı Füzûzan'dan ayıran en önemli noktalardan biridir. Kür'ün eserlerinde, bireyin toplumsal norm ve değerler ile çatışmasına ek olarak kadınların iç dünyası detaylı şekilde ele alınır.

Kür'ün öykülerine, kadınların hapsedildiği ataerkil sistemin sınırlarını görmek açısından daha yakından bakılması gerekmektedir. Örneğin, *Bir Deli Ağaç* (1984) adlı eserde yer alan aynı isimli öyküde, okumak için geldiği İstanbul'da kendinden yaşça büyük birine duyduğu aşkı anlatan bir genç kız vardır. Ancak bu öykü sadece bireysel bir açmazdan değil, aynı zamanda toplumun kadınlar üzerinde kurduğu baskıdan da bahsetmektedir. Bu genç kız okula gidip gelirken –tamamen şans eseri olarak- gördüğü ilk erkeğe âşık olmuş ve karşı taraftan bunu besleyecek herhangi bir şey olmamasına rağmen sevgisinde ısrarcı davranmıştır. Baskıcı bir aileden gelen genç kıza o güne dek “birey” olma şansı tanınmamış ve bu sebeple genç kız kendini tanıyamamıştır. Özeldede aile, genelde toplumun uyguladığı bu baskı, kadınların birey olabilmek için çaba harcamasına ve kendini başka şekillerde ifade etmeye çalışmasına sebep olmaktadır. İlk gördüğü adama âşık olan ve bu uğurda ölmeyi dâhi deneyen bir kadın kahramanı, toplumun değerleri içine hapsedilmiş ve bir türlü özgür olamayan bütün kadınların hikâyesi olarak okuyup yorumlamak mümkündür. Kür'ün öykülerinde, kadınları baskı altında tutan bir diğer meselenin ise annelik olduğu söylenebilir. Örneğin, “Bir Ayrılık Şarkısı” adlı öykü, anne-kız, ebeveyn-evlat ilişkisi bağlamında yorumlanabilir. Şükran Hanım'ın kızının –aynı zamanda anlatıcı- ziyarete gelmesiyle başlayan hikâye geçmişe dönüşlerle anlatılır. Annesinin bir dönem çıkardığı huzursuzlukları şımarıklık olarak niteleyen ve bu dönemde babasına daha da bağlanan anlatıcı, aslında anneyi bağımsız biri olarak görmemektedir. Annesinin acı çekebileceği, türlü sorunları olabileceği ya da babasıyla yaşadıkları konusunda annesinin haklı olabileceğini düşünmez.

Aslında bu “düşünmek” diye tanımlanabilecek bilinçli bir eylem değildir. Bunun çocukluktan itibaren toplumsallaşma süreciyle alakalı bir ön kabul olduğunu söylemek daha doğrudur. Nitekim içten içe kadının, özelde ise annenin, her zaman fedakâr olmasını beklenir.

Yukarıda ismi geçen yazarların eserlerinden verilen örneklerde de görüldüğü üzere kadınlık meselesi edebi metinlerde farklı şekillerde ele alınmıştır. Uzun yıllardır erkeklerin tekelinde olan edebiyatın, kadınları erkeklerin gözünden her anlamda “eksik” anlattığı söylenebilir. Hak ve özgürlük talepleri ile başlayan süreç, kadınların zaman içinde edebiyat hayatına özgün bir şekilde dâhil olmalarıyla değişmeye devam etmiştir. Edebi metinlerde ise, işlenen kadınların zaman içinde değişimlerinin toplumsal anlamda yaşanan kırılmalarla paralel olarak ilerlediği söylenebilir. Erken Cumhuriyet döneminde toplumun çıkarlarına hizmet edebilecek ideal kadın yaratma gayreti göze çarparken, zamanla kadınların modernleşme ile olan hesaplaşmalarının edebiyat alanına yansımalarına rastlanmaktadır. Burada ele alınan yazarlara ek olarak, Tomris Uyar, İnci Aral ve Latife Tekin gibi pek çok kadın yazarın, kadını merkeze alan anlatımları sayesinde daha nesnel ve “gerçek” kadınlar edebiyat metinlerinde yer almaya başlamıştır. 2000’li yıllara gelindiğindeyse, toplumsal ve siyasal anlamda önemli dönüşümlerin yaşandığı bir döneme girilir. Kadınların artık kamusal alan dâhil olmak üzere pek çok alanda daha görünür olmayı başardıklarını, ancak birey olarak var olma mücadelelerinde toplumsal ön kabuller nedeni ile sorunlar yaşadıklarını söylemek yanlış olmaz. Geçmişten günümüze edebiyat metinlerinde yaratılan kadın imgesinde görülen değişiklikler olmakla beraber, toplumsal cinsiyet rollerinin izleri hâlâ metinlerde bulunabilir. Bu sebeple, nispeten genç yaşta yazmaya başlayan ve eserlerinin merkezine kadın meselesini koyan günümüz yazarlarından Seray Şahiner’in kadın karakterlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmesinin, bu rollerin aşınması anlamında önemli bir dönemeç olacağı düşünülmektedir.

3. METİNLERE ELEŞTİREL BİR OKUMA

Tezin bu bölümünde, toplumsal cinsiyet kavramından yola çıkılarak Seray Şahiner'in yapıtlarının genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Metinlerde çizilen kadın karakterlerden hareketle, kadınlık, cinsellik ve annelik meseleleri üzerinden öğrenilmiş cinsiyet kalıpları tartışılacaktır.

Toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik halinin biyolojik boyutuna değil kültürel kısmına işaret eder. Dolayısıyla bu kavram, toplumsal cinsiyet için kullanılan ölçütlerin kültürel olduğu ve zaman içinde değişikliğe uğrayabileceğini gösterir. Kadın ve erkeğin sosyal hayattaki konumlarını kavrayabilmek için bu kavram ayrı bir önem taşımaktadır. Sadece biyolojik cinsiyet üzerinden yapılan değerlendirmelerin, kadın ve erkeğin konumu hakkında yorum yapmakta yetersiz kalacağı söylenebilir. Toplumsal cinsiyet, cinsellikten bile daha fazla karşımıza çıkar. Ekonomi, tarih, siyaset, psikoloji ve daha birçok alanda doğru analiz yapabilmek, ancak bu kavramın anlaşılması ile mümkün olacaktır (Kılıçaslan ve Işık, 2016).

Bireylerin çocukluktan itibaren içselleştirilmeye zorlandıkları cinsiyet rollerinin kaynağı bilinçaltına dek uzanmaktadır. Bilinç düzeyinde bireyin fikirlerini, tutum ve davranışlarını değiştirmek daha az çaba gerektirirken, içselleştirilmiş tutumların değişmesi oldukça güçtür. Siyasal anlamda hak kazanımlarının, bilinç düzeyinde değişiklik meydana getirdiği açıktır. Ancak meslek seçimi veya renkleri gibi konularda dâhi kadın-erkek ayrımının derinlerde bir uzantısı vardır. Cinsiyet rolleri ve kalıpları, bireyin kendini tanıması önündeki engellerden biridir ve bu toplumdaki kodlar aracılığıyla olur. Bu durum bireyin sadece kadınlık ve erkeklik meselesine bakışını değil, cinsellik, evlilik ve annelik gibi pek çok konuya yaklaşımını da etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesinde önemli noktalardan birinin aile olduğu kabul edilir. Bireyin nasıl bir ailede toplumsallaştığı, kadın-erkek cinsiyet kalıplarına da bakışını etkilemektedir. Ancak bu cinsiyet kalıpları sadece aile tarafından değil, pek çok etken tarafından da belirlenmektedir. Medyanın, filmler, diziler ve reklamlar aracılığıyla ideal kadın-erkek imgelerini topluma yerleştirme amacı güttüğü söylenebilir. Yani toplumsal cinsiyet meselesinin açıklanabilmesi için tek bir alana bakmak yeterli değildir. Bir bütünden meydana gelen toplumsal cinsiyet, karmaşık bir

davranış örüntüsünün uzantısı olarak kabul edilebilir. Edebiyat eserlerinde bu ideal kadın-erkek imgelerinin yeniden üretildiği görülür. Elbette edebi metinlerin toplumun bakış açısını birebir yansıttığını söylemek doğru olmaz. Ancak edebiyatın toplumun tamamen dışında olmadığını da unutulmaması gerekir. Bu anlamda edebi metinlerde yaratılan karakterlerin toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi, bu rollerin açığa çıkarılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Seray Şahiner'in yapıtları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, onun kadın ve sınıf meselesini öncelediği görülür. Yazarın anlatıları bu iki odak noktası etrafında genişlemektedir. Hande Öğüt, *Radikal Kitap*'ta yayımlanan "Kadın Dediğin" başlıklı yazısında Şahiner'in yazarlığını önemli kılan noktayı hem anlatı yapısını kadınlık üzerine kurmasına hem de kahramanlarını hep kadınlar arasından seçmesine bağlar (Öğüt, 2011). Bu nedenle, yazarın yarattığı kadın karakterlerde hem toplumun baskıcı tarafıyla verilen mücadele hem de aslında hayal ettikleri kadınlar olabilmek için verdikleri çaba öne çıkmaktadır. Kadın karakterler, reklamlar ve filmler gibi pek çok dış etkenden etkilenerek kendileri için yeni şeyler yaratmak isterler; ancak sistemin dayattığı kurallar nedeniyle sınırların dışına çıkamazlar. Bu kadınların hepsi sınıfsal olarak aynı geçmişe ait olmasalar bile, aynı toplum ve gelenek içinde yetişmiş kadınlardır. Onların ortak paydası aynı şartlar altında toplumsallaşmak zorunda kalmış olmalarıdır. Dolayısıyla kendileriyle alakalı ya da kendilerine ait olduğunu düşündükleri tutum ve davranışları bile aslında toplum tarafından şekillenmiştir. Öğüt'e göre, Şahiner'in anlatısında eril değerlerin yeniden üretilmesine engel olan nokta dil ve üsluptur. Buna göre yazar, kızgınlıkla ürettiği kara mizahla, kadın diline muhalif bir ivme kazandırmaktadır (Öğüt, 2011). Bu saptama önemlidir; gerçekten de Şahiner'in mizahla harmanlanmış bir dil kurmuş olması, onun anlatılarını farklı kılar. Bu noktada yazarın kendi öykücülüğünü nasıl tanımladığı önem taşımaktadır. Kadın ve sınıf meselesini önemseydiğini belirten Şahiner, İsmail Afacan ile 2019 yılında yaptığı şöyleşide, kadın karakterleri yazmaktan sıkılıp sıkılmadığı sorusuna şu şekilde cevap verir:

Sıkılmıyorum. Şundan sıkılıyorum: Bir yazar erkekleri anlatıyorsa edebiyat, kadınları anlatıyorsa siyaset çerçevesinde değerlendiriliyor. Kadın hareketinin içindeyim, sokağa inanıyorum. Sınıfsal olarak işçi kökenliyim. Derdimi yazarak anlatıyorum, kağıda yazmasam duvarlara yazardım. Masaya bütün bunların içinde biri olarak oturuyorum. Ama orada murat ettiğim şey, edebiyat. Sanki edebiyat yakıştırılmıyor da, biz sürekli canımızı haklarımızı koruma mücadelesi vermek durumunda olduğumuzdan, slogan atsinlar yeter durumu var. Hayır, temsiliyetin her

halini hak ediyoruz. Bak bunu derken bile hak kelimesini kullanmak durumunda kalıyorum. Sokakta, sahnede, edebiyatta olmamızın haber değeri taşımayacağı kadar çok olacağımız günü hayal ediyorum. (Afacan, 2019)

Şahiner bu yanıtında, kadınları merkeze alan anlatılarının açık olarak bir isyandan beslendiğini ifade eder. Toplumsal yaşamda gördükleri ve yaşadıkları onu kadın hikâyesi yazmaya mecbur bırakmıştır demek yanlış olmaz. Kadınların her alanda uğradığı ayrımcılık ve haksızlık, onun anlatılarındaki kadınların görünür olmak için verdikleri çabaya dönüşmüştür. Gerçekçi karakterler yaratmak istediğini belirten yazar, kadını ya da erkeği yermek veya yüceltmek gibi bir amacının olmadığını ve meselesinin sistemle olduğunu vurgular (Afacan, 2019). Yaş, kilo, boy gibi rakamlarla ölçülen ideal kadınlık ölçütlerini yok sayabilmenin yolu önce bu baskıların farkına varmak, sonrasında ise onlarla mücadele etmektir. Bu anlamda Şahiner'in yapıtlarında yer alan kadın karakterlerin hapsedildiği toplumsal cinsiyet rollerinin açığa çıkarılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada incelenecek yapıtlar, yazarın *Gelin Başı* (2007) ve *Hanımların Dikkatine* (2011) adlı öykü kitapları ile *Antabus* (2014) ve *Kul* (2017) isimli romanlarıdır. Bu yapıtların toplumsal cinsiyet rolleri açısından çözümlenmesine geçmeden önce, eserlerin olay örgüsü kısaca verilecek ve karakterlerin genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Gelin Başı, on bağımsız öyküden meydana gelmektedir. Alt orta sınıf karakterlerin yer aldığı öykülerin merkezinde bekâr kadınlar bulunmaktadır. Bu anlamda *Gelin Başı* adlı öykü kitabının toplumsal cinsiyet rollerinin, bekâr kadınlar üzerindeki baskısını açığa çıkardığını söylemek mümkündür. Kadınların hayatında yer alan erkekler geri planda tutulmuş ve kadınlar üzerinde kurulan baskı ön plana çıkarılmıştır. Kadınların toplumsal hayatta karşılaştıkları kurallar ve sınırlar, bu kitaptaki öykülerde mizahi bir dille ele alınmıştır. Kadın erkek ilişkilerine dair açmazlar ve bunların kadınların omuzlarına yüklediği sorumluluklar tüm hikâyelerin odak noktasıdır. Öykülerdeki kadınların genel olarak cinsiyet rollerini benimsediğini ve bu sınırlar dâhilinde yaşadığını söylemek yanlış olmaz. Aslında bu açıdan değerlendirildiğinde, öykülerin adlarının dâhi üzerinde düşünülmesi gerekir. Örneğin, “ ‘Tel’siz Duvaksız ’ adlı öykü, konfeksiyonda çalışan Mercan’ın hayatından bir kesiti anlatır. Kaçarak evlendiği için kendini mahcup hisseden Mercan “telli duvaklı” gelin olamamıştır. Bu durum kadınların konumuna işaret ederken, evlenen erkekler için kullanılan benzer bir ifade bulunmamaktadır. Kadınların her tutum ve davranışı, toplumun belli kademeleri tarafından devamlı olarak denetlenir. Bu denetim

merkezi kimi zaman aile, kimi zaman devlet, kimi zaman da toplumdur. Özgür bir şekilde karar verdiğini düşünen kadınlar için bile durum derinlerde böyle değildir. “Gelin Başı” adlı öyküde Sibel’in yaşadıkları buna örnek teşkil etmektedir. Karakter sevgilisiyle kendi isteğiyle beraber olduğu halde sonradan bekâret kavramının toplumsal yüküyle karşılaşır. Bu durumu önce müstakbel eşine sonrada ise ailesine nasıl açıklayacağı konusunda sıkıntı yaşar. Dolayısıyla kadınlara kendi hayatlarına ilişkin karar alma hakkının tanınmadığı ve hem bedeni hem de kendisinin sürekli olarak denetlendiği rahatlıkla söylenebilir.

2011 yılında yayımlanan *Hanımların Dikkatine*, çoğu birbirine bağlı dokuz öyküden meydana gelmektedir. Bu öykülerdeki karakterler şu ses etrafında toplanmışlardır: “Hanımların dikkatine; overlok makinesi, ayağınıza geldi. Halı, kilim, yolluk, paspas kenarına, halıfleks kenarına overlok çekilir. Beş dakikada yapılır, hemen teslim edilir” (Şahiner, 2011). Bu ses, öyküleri birbirine bağlayan bir zincir gibi çoğu öyküde yer alır. Ataerkil söylemi benimsemiş olan medyanın kadınlara dayattıklarını irdeleyen bu öykülerde alt sınıftan kadınların hayatları anlatılır. Öykülerin birçoğunda yine bekâr kadınların hikâyesi aktarılırken sadece “Ceylan Yürüyüşü” başlıklı öyküde evli Reyhan Hanım’a odaklanılır. Kocasının kendisini bir erkekle aldattığını öğrenen Reyhan Hanım, bu duruma üzülmekten ziyade, olayın oğulları veya çevresi tarafından duyulmasından endişelenir. Dolayısıyla Reyhan Hanım’dan hareketle, kadınların kendi hayatları ve beklentilerinden önce başkalarını düşündüklerinin ima edildiği söylenebilir. Kadınların yaşadıklarının farklı taraflarıyla yüzleşmemize vesile olan öykülerde yine toplumsal cinsiyet rollerinin baskısı göze çarpmaktadır. Toplum tarafından sürekli olarak karşı karşıya getirilen kadınların, bu ağırlık karşısında birbirlerini anlamakta da sorun yaşadıkları anlatılır. Öykülerde, erkeklerin yaptığı birçok hatanın faturasının kadınlara kesildiği gözlemlenir. Bu durum kadınların sürekli olarak kendilerini sorgulamalarına neden olmaktadır. Örneğin, “Fesleğen” ve “Promosyon Kuralları Etiketin Arkasındadır” adlı öykülerde aynı erkeğe âşık olan Sibel ve Ayşe’nin yaşadıkları anlatılır. Sibel’in “ikinci kadın” olmayı kabul etme süreci ve Ayşe’nin “ideal kadın” olma çabaları, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları ne derece zorladığının ispatı olarak gösterilebilir. Dolayısıyla bu iki kadın karakterden yola çıkarak, kadınların her durumda kendilerini sorguladıkları ve daima da haksız buldukları anlaşılır. Bu tavrın altında yatan temel sebebi ise toplumsallaşma sürecinde aramak gerekir.

2014 yılında yayımlanan *Antabus* adlı roman, her gün gazetelerin üçüncü sayfasında “kadına şiddet” başlığı altında verilen haberden yola çıkarak Leyla’nın hikâyesini

anlatmaktadır. Aslında *Antabus*, bekâr kadınlar üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin evli kadınlar için ne gibi zorluklar yaratığının anlatısı olarak değerlendirilebilir. Yazarın öykülerinde yer alan kadın karakterlerin yaşadıklarının ötesinde, bu eserde hem psikolojik hem de fiziksel şiddet mevcuttur. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar üzerindeki en kötü etkilerinden birinin fiziksel şiddet olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bilindiği üzere, erkekler de yetiştirilirken öğrendikleri toplumsal cinsiyet rollerine göre hareket ederler ve bu çerçevede evlendikleri veya beraber oldukları kadınlara “sahip” olduklarını zannederler. Bu erkeklere açıkça öğretilmez; ancak bebeklikten itibaren gücün ve gururun erkeğe has özellikler olduğu alttan alta içselleştirilir. Örneğin, *Antabus*’ta Leyla’ya tecavüz eden kişinin kocası Remzi ile karşılaşmasıyla karşısındaki eşin “erkeklik gururu” zedelenir. Bunun sonucunda Leyla’nın şiddet görmesi, bu duruma örnek gösterilebilir. Asıl mağdur Leyla iken, ataerkil kurallar bütünü erkeklik gururu söylemiyle Leyla’yı suçlu ilan eder. Bir kadının yaşadığı şiddet ortamının kaynaklarının irdelendiği bu eserde, kadının konumuna ve toplumun ona bakışına dair izler bulmak mümkündür. İçinde yaşadığı ortamdan kurtulabilmek için çeşitli yollar deneyen Leyla, kadınlık ve annelik gibi pek çok konuda toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle zorluklar yaşar. Kadını kendi halinde ve kendi içinde bırakmayan toplum, onun davranışlarına ve yaşamına yüklediği cinsiyet rolleri aracılığıyla müdahale eder. Yazar, belki de bu yüzden *Antabus*’u iki farklı son yazarak bitirir. Yazdığı ilk sonda, Leyla çocuklarıyla beraber intihar eder. İkincisinde ise kocasını öldürüp nefsi müdafaadan dolayı serbest bırakılır. Burada dikkat çekici olan nokta, yazarın kadın karaktere çizdiği iki yazgının da olumsuz oluşudur. Dolayısıyla Şahiner, kadın karakterlerini çıkışsızlığa terk eder. İlk sonda, toplum onu güçsüzlükle ve şartları değiştirmek için bir şey yapmamakla suçlarken; ikincisinde katil olarak damgalamaktadır. Oysa kadınların bu iki seçenek dışında da bir seçenekleri olmalı ve kendi kaderlerini tayin etme hakları bulunmalıdır. Buradan hareketle, toplumsal kuralların ve sınırların kadınlara hareket edecek alan bırakmadığını söylemek mümkündür. Kadınları böyle bir sona mahkûm eden en önemli etken, yanlış şekilde toplumsallaşmak durumunda kalmalarıdır.

2017 yılında yayımlanan *Kul* adlı romanı, kadın olmanın anne olamamak ve birey olarak var olamamak üzerinden ele alındığı bir kadın anlatısı olarak değerlendirmek mümkündür. Anlatının merkezinde yer alan Mercan, kocası tarafından terkedilmiş temizlik işi yapan alt sınıftan bir karakterdir. Toplumda var olma çabası içindedir. Mercan’ın tek ihtiyacı görünür olmak ve birinin ona ihtiyaç duymasıdır. Kadınlara genellikle tek başlarına var olmak gibi bir seçeneğin mümkün olduğu öğretilmediği için, Mercan da yalnızlığı ile

barışamayan bir kadındır. Anlatılan diğer karakterlerin aksine Mercan bir geçmişle kurgulanmamıştır. Okuyucu Mercan'ın sadece bugün tek başına yaşadıklarına şahit olur. Dolayısıyla bu romanı kadınların yalnızlıkla yüzleşmesi olarak da okumak mümkündür. Erkekleri çocuklaştıran, kadınları ise daha erken olgunlaştıran ataerkil sistemin kadınlar açısından büyük açmazlarından biri, onlara karşı takındığı ikiyüzlü tutumdur. Kadınlar daima birileri için çabalamak ve fedakârlık yapmak üzere toplumsallaştırılırlar. Günün birinde yalnız kaldıklarında sorun yaşamalarındaki en önemli etken budur. Kocasının onu bırakıp gitmesinden ötürü sürekli kendini suçlayan Mercan'ın aklına, yalnız başına bir yaşam kurmak gelmez. Çünkü kadın olarak var olabilmek için bir eş veya çocuğa ihtiyaç duyar. Hatta kocasına karşı yeterince fedakâr ve anlayışlı olmadığı için terkedildiğine inanır. Bir başka deyişle, meseleye nesnel yaklaşamaz ve kadın olduğu için kendini suçlu sanır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Şahiner'in yapıtlarındaki kadın karakterlerin alt sınıfa mensup, ezilmiş ve bir şekilde seçim yapmak zorunda bırakılmış karakterler olduğunu söylemek doğru olur. Bu noktada, yazarın alt sınıftan karakterleri bilinçli olarak seçtiğini ve böylece toplumsal bir eleştiri yaptığını tespit etmek gerekir. Üzerinde durulması gereken nokta ise, yazarın yarattığı karakterleri eleştirmekten öte, yapıtları kendi gerçekliği içinde ele almasıdır. Yazarın odağı bu kadın karakterlerin toplumsal anlamda neye işaret ettiği ve kuşatıldıkları toplumsal cinsiyet rollerinin neler olduğudur. Kadınlar eril şiddetin baskısı altında yetiştirilirler ve bu durum onları zaman içinde görünmez kılar. Bu görünmezlik kadınların kendilerini başka türlü var etme çabasını beraberinde getirir. Birey olarak var olamayan kadın, toplumda “iyi bir eş”, “fedakâr bir anne”, “titiz bir ev hanımı” olmak üzere yetiştirilir. Bu tanımlardan herhangi birine uymayan kadın ise toplumdan dışlanır ve etiketlenir. Oysa Şahiner'in yarattığı kadın karakterler, bu kalıplara uymak isteyen kadınlar olmalarına rağmen toplum tarafından takdir görmezler. Her biri toplumsal olarak belli ataerkil kurallara hizmet ettiği halde kimseye yaranamaz. Toplum onları hep kendilerini birilerine beğendirmek, sevdirmek ve kabul ettirmek üzere toplumsallaştırmıştır. Bu görünmezlik çemberi, psikolojik şiddeti ve çoğu zaman da aile içi şiddeti beraberinde getirir.

Yazarın yapıtlarında ele aldığı karakterler toplumsal anlamda bir dışa vurum meselesidir. Bu kadınların toplum tarafından ne gibi baskılara maruz kaldıkları ve toplumsal cinsiyet rollerini nasıl içselleştirdikleri üzerinde durulması gereken bir diğer önemli noktadır. Şahiner, toplum ile benlikleri arasında sıkışmış bu karakterleri yaratarak, aslında toplumsal yapıya feminist bir eleştiri getirmektedir. Örneğin, toplum tarafından görmezden

gelen Mercan, televizyonda gördüğü kadınların hayatlarından etkilenecek şekilde sunulan ideal kadın imgesinin peşinden gider. Kadınlar, kendileri olmalarına müsaade edilmediğinde toplumda var olabilmek ve kabul görebilmek için kuralların arkasına saklanmak durumunda bırakılırlar. Kadınların ataerkil sistem tarafından ezilmelerinin her zaman bir bahaneyle açıkladığı toplumda, bu bahanelerin aşınabilmesi için ezilen kadınlarla yüzleşmenin gerçekleşmesi gerekir. Dolayısıyla Şahiner'in yarattığı kadın karakterler, bu yüzleşmeye imkân sağlayacak niteliktedir. Kendilerini sürekli olarak haksız gören ve bahanelerin arkasına saklanan bu karakterlerin toplumsal bir gerçeği yansıttığı açıktır. Yazarın çizdiği kadın portrelerinin, mevcut duruma eleştiri getirdiği de söylenebilir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde feminist bir bakış açısı geliştirmenin ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Feminizmin, cinsiyetler arası sömürü düzeninin karşısında durduğu ve toplum ile kültürün bir bütünden meydana geldiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla kadın ve erkeklerin toplumsallaşma süreçlerini etkileyen tek kurumun aile olduğunu söylemek meselenin sadece küçük bir kısmına odaklanmak ve resmin bütünü gözden kaçırmak demek olur. Masallar, reklamlar ve filmler toplumsallaşma sürecini etkileyen önemli etkenlerin sadece birkaçıdır. Kadınların, kadınlıklarını sorgulamalarına yol açan en temel sebeplerden biri toplumsal cinsiyet rolleridir. Kadınların toplumsal hayatta birey olarak ve özgürce var olmalarının önünde ise annelik, evlilik, namus gibi pek çok engel mevcuttur. Bütün bu kavramlar kadınların hareket alanını kısıtlamakta ve toplumdaki ikincil konumlarının devam etmesine neden olmaktadır. Tezin, edebiyatın hakikatle ilişkisinin tartışıldığı ikinci bölümü göz önüne alınırsa, Şahiner'in yarattığı kadın karakterlerin toplumsal hayatta gerçek kadınların karşılaştıkları sınırları birebir yansıttığı iddia edilebilir. Elbette bu noktada, yapıtlarda bulunan kadın karakterlerin alt sınıfa mensup olduğunu belirtmek gerekir. Ancak burada ele alınan pek çok toplumsal cinsiyet rolü, her sınıftan kadın için büyük bir engel teşkil etmeye devam etmektedir. Şahiner'in yapıtlarından yola çıkan bu çalışmada, kadınlık, cinsellik ve annelik meseleleri üzerinden toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl sorgulandığının çözümlenmesi hedeflenmektedir.

3.1. Kadınlık

Ataerkil sistem içinde toplumsallaşmak durumunda bırakılan kadınlar, gerçek anlamda kendilerini ve benliklerini tanıma fırsatı bulamamaktadır. Devlet, din ve medya gibi pek çok belirleyici unsur tarafından devamlı olarak dayatılan bir ideal kadınlık imgesi vardır. Bu imgenin temelleri ailede atılmıştır, ancak bu imgeyi besleyen birçok başka etken de mevcuttur. Medya tarafından dayatılan ve filmlerden reklamlara, dergilerden sosyal medyaya dek görülen bu imge kadınların hayatını zorlaştırmaktadır. *Hanımların Dikkatine* adlı kitapta yer alan “Ceylan Yürüyüşü” başlıklı öykü kadınların kendilerine filmlerden biçtiği rollere örnek teşkil etmektedir. Öyküde, Türk filmlerinde gördüğü aşklara özenen ve oradaki kadınlar gibi sevmeyi arzu eden Reyhan Hanım’ın hayatından bir kesit anlatılır. Görücü usulü evlendiği kocasının kendisini Cüneyt Arkın’ın Türkan Şoray’a âşık olduğu gibi sevdiğine inanmak ister. Bu aşkı kafasında şöyle kurgular: “Reyhan’ı gördüğü gün çarpılmış, geceleri lambası yanıyor mu diye karşı pencereden bakmış, sinemaya gittiği günler eve geç döndüğünü fark edip kıskanmış olmasa, ne diye evlenmek istesin?” (Şahiner, 2011). Oysaki kocası onun farkında bile değildir. İzlediği filmlerde gördüklerinden etkilenen Reyhan Hanım’ın kendini bu karakterlerle özdeşleştirdiği açıktır. Filmlerde gördüklerini kendi hayatına benzetmeye çalışır. Benzer bir durum “İlk Öpüşte Aşk” başlıklı öyküde de görülür. Çiğdem’in ilişkisine dair gelgitlerin anlatıldığı öyküde, Türkan Şoray ve Müjde Ar’ın filmlerde canlandığı karakterler üzerinden iki farklı kadınlık imgesinden bahsedilmektedir. Türkan Şoray, mağrur, kimseyi üzmeyen ve aşkından ölse de gururundan vazgeçmeyen bir karakter olarak çizilir. Müjde Ar ise, güzel, zaafı olan ve aşk için günah işlemeyi göze alan biri olarak karşımıza çıkar (Şahiner, 2007). Çiğdem, “bana kalırsa kadınların kendilerine kurdukları en büyük tuzak, filmlerden rol seçmektir” diye düşünmesine rağmen kendisini mantığıyla hareket eden bir kız olarak görmemekte ve Müjde Ar’la özdeşleştirmektedir (Şahiner, 2007). Dolayısıyla filmlerde çizilen karakterler, bir kadınlık ideali sunmaları ve kadınların kendilerini sorgulamalarına neden olmaları anlamında onların hayatını zora sokmaktadır. İyi ya da kötü, güzel ya da çirkin ikilemelerinin işlendiği filmler kadınların kendileriyle olan ilişkisini etkilemektedir. Aynı durum *Kul* adlı romanda anlatılan Mercan karakteri için de geçerlidir. Tek başına yaşamaya başladığında tek dayanak noktası televizyon haline gelen Mercan, sabah programlarında ve gazetelerde gördüğü ünlüler gibi kendine zaman ayırma telaşına düşer. Fakat ne yaparsa yapsın kendisini terk eden kocasını beklemekten geri durmaz çünkü yalnız olmak Mercan’a öğretilmemiştir. Kadınların yetiştirilirken erkeklerle aynı şartlara sahip olmadıkları açıktır. Yalnız olmak,

yalnız yaşamak ve kendileri için yaşayabilmek kadınlara öğretilmez. Kocasının onu terk etmesiyle beraber büyük bir yalnızlığın içine düşer ve yaşadığı hayatı kendine göre sorgulamaya başlar. İşsiz ve ot içen kocasına âşık olup olmadığı sorusuna “hayır” cevabını veren Mercan, “ama her eve bir nefes lazımdı işte” diyerek devam eder (Şahiner, 2017). Tek başına nasıl var olacağına dair bir fikrinin olmaması onu kocasına mahkûm kılar. Karakter hem kendini, hem de kocasını sorgulamaya devam etse bile, sonunda mutlaka kendini haksız çıkarır. “Millette ne kocalar vardı, vardı ama... Yeni geline demişler ki kızım kocan ne çirkin, o da demiş ki olsun, babamın evinde o da yoktu” diye düşünen Mercan çelişkiler içinde bocalar (Şahiner, 2017). Öte yandan kocasının olmaması durumuna alışmaya çalışır ve televizyonda gördüğü kadınlar gibi kendine zaman ayırmak ister ancak bu durumda bile kendini hayatın akışına bırakamaz. Toplumun katı kurallarının dışına çıkmayı denese bile “burda tek başıma oturmuşum böyle aranır gibi” diye düşünerek ona öğretilen kalıpların dışına çıkmayı beceremez (Şahiner, 2017). *Kul*'daki gibi tek başına varlık göstermekte sıkıntı çeken kadın karakterlere Şahiner'in neredeyse bütün öykülerinde rastlarız. Örneğin, “Sorumlu ile Sorunlu” başlıklı öyküde, anketörlük yapan Zeynep'in tek başına gittiği barda kendi içindeki kadınlık imgesiyle savaşı anlatılır. Tıpkı Mercan gibi, o da içselleştirdiği fikirlerden kurtulamaz. “Barda tavlancak kadın değilim” diye düşünen Zeynep, kadın olarak bu gibi kalıpların içinde yaşar ve bunların farkında olmasına rağmen dışına çıkamaz (Şahiner, 2007). Bu durumun kadınlara öğretilenlerle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği gibi toplum, erkeği akıl ile, kadını ise duygular ile ilişkilendirir. Akılla yönetilenin, duygularla yönetilene daima baskın çıkması ise normal kabul edilmektedir. Bu öğrenme biçimi, çocukluktan itibaren toplum tarafından desteklenir ve bireyler tarafından içselleştirilir. Genel olarak Şahiner'in kadın karakterlerinin tamamı gözden geçirildiğinde, yalnız olmayı beceren veya kendi ayakları üzerinde duran bir kadın karaktere rastlanmaz. Dolayısıyla yazarın bu tercihinin, toplumsal anlamda kadınların konumuyla ilgili bir eksiğe işaret ettiği öne sürülebilir. Zira kadınlar yetiştirilirken, yalnız olmaktansa ilişkilerinde ve evliliklerinde her şeye tahammül etmek üzerine toplumsallaştırılırlar.

Toplum içindeki davranışlarından, ne giymeleri gerektiğine kadar karışan karar mekanizmaları kadınların ikincil konumlarını destekler niteliktedir. Kadın olmak sessiz olmayı gerektirir ve bir kadın buna ne ölçüde uyarsa toplum tarafından o derece kabul görür. Kadınların değerini, sosyal hayatlarında, evliliklerinde ve anne olduklarında ne derece fedakâr davrandıklarıyla belirleyen ataerkil sistem, edilgen kadınların yaratılmasında büyük

rol oynar. Aslında bu davranış ve tutumların kadınlar tarafından da içselleştirildiği açıktır. Örneğin, işyerinde haksızlığa uğrayan Leyla'nın Ömer tarafından korunmasına "gönenmesinin" önemli sebeplerinden biri budur (Şahiner, 2014). Leyla'nın kendisi de bir erkek tarafından korunmaya muhtaç olduğuna inanmaktadır. Ayrıca aşkın da kadınlar açısından bağlayıcı bir durum olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Leyla'nın, Ömer'in başkasıyla beraber olduğunu öğrendiğinde kurduğu, "ben affetmedim de, sineye çektim. Ne yapayım, seviyorum" cümlesi onun sadece korunma arzusuna değil, duyduğu aşkın bağlayıcılığına da örnek teşkil etmektedir (Şahiner, 2014). Şahiner'in öykülerinde erkeklerin hatalarını sineye çeken kadın karakterlere sıkça yer verilmiştir. Örneğin, "Fesleğen" ve "Promosyon Kuralları Etiketin Arkasındadır" adlı öykülerde, aynı adama âşık Sibel ve Ayşe anlatılmaktadır. Her ikisi de Mehmet'in kendilerini aldattığını bilir ancak görmezden gelmeyi tercih ederler. Özellikle Sibel'in Mehmet'i elde etmek adına göstermiş olduğu çaba, kendini sorgulamasına yol açar. İdeal bir kadın olamadığı için sevilmediğini düşünür. Sibel'in böyle düşünmesi bile toplumun kadına yüklediği sorumlulukları açığa çıkaracak niteliktedir: "Artık normal olacağım! Hayat da her istediğimi verecek. Vakur davranmayı, bir anda parlamamayı öğreneceğim. Erkeklerin yanında huzur bulduğu ama bir o kadar da enteresan yanları olan, esprili bir kadın..." (Şahiner, 2011). Yeterince iyi, güzel ve fedakâr olmayan kadınların sevilmeyi hak etmedikleri gibi bir algı yaratan bu ikilemler, kadınların sınırlar içinde kalmasına sebep olmaktadır. Kadınlar erkekleri her halleriyle ve hatalarıyla kabul ederken, erkekler tarafından kabul görmek isteyen kadınlar ise daima kendilerinde kusur olarak gördükleri şeyleri değiştirmek durumunda bırakılırlar. Toplum tarafından idealleştirilen erkeğin her hatasını sineye çeken ve fedakârlık gösteren kadındır. Bir başka deyişle, kadının kıymetinin erkeği için gösterdiği sabırla belirlendiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla erkeğin hatalarını kabul etmek istemeyen kadın, tıpkı anne olmak istemeyen kadın gibi, bencillikle suçlanır ve toplum tarafından etiketlenir.

Kadınların kendi benliklerini tanıma fırsatlarının ellerinden alındığı yukarıda belirtilmişti. Kadınlar ataerkil sistem içinde genel olarak bir erkekle anılmak durumunda bırakılırlar. Bu erkek, önce baba sonra eştir. Örneğin, "Sorumlu ile Sorunlu" başlıklı öyküde, Zeynep kocası ya da sevgilisi olmayan kadını "her zaman yalnız olarak" tanımlar ve birinin eşi olmayı sosyal bir statü meselesi olarak görür (Şahiner, 2007). Çocukluktan itibaren erkeklerin sorumluluklarını üzerlerine alarak toplumsallaşan kadınlar için bu durum doğal kabul edilmelidir. Biriyle beraber olmayı sosyal statü meselesi olarak gören karakterlerin kadınlıklarını sorguladıkları ve kendilerini nesneleştirdiklerini söylemek mümkündür.

Örneğin, Leyla'nın "babamın soyadından çıkıp kocamın soyadına geçtim" (Şahiner, 2014) diyerek tanımladığı durumdan, kadınların devredilen bir "mal" gibi görüldüğü anlamını çıkarmak mümkündür. Seçimlerini özgürce yapamayan kadınların da kendilerini ikincil konumda algılamaları doğaldır. Fakat bu bağlamda Leyla'nın gördüğü şiddet ve maruz kaldığı haksızlıklar karşısında tamamen edilgen bir tutum takınmadığı belirtilmelidir. Karakterin şu sözleri üzerinde uzun uzadıya düşünmek gerekir: "Ben Osman kızı Leyla, Remzi'nin karısı Leyla oldum. Bana sorsalar, sadece 'Leyla' olmak isterim. 'Leyla'yla Mecnun' bile değil, düz Leyla" (Şahiner, 2014). Bu ifadeden anlaşılacağı gibi, aslında kadın karakter içinde bulunduğu durumun farkındadır. Ancak onu edilgenliğe mahkûm eden, kurtuluşunu sağlayacak şartlardan yoksun oluşudur. Bu anlamda Mercan'ın kadınlığı algılayışının farklı olduğunu belirtmek gerekir. Mercan içinde bulunduğu durumu içselleştirmiş ve kabul etmiştir. Ona göre anne olamaması kocasının gitmesine "doğal olarak" neden olmuştur. Mercan, zaman zaman kendisine öğretilen kalıpların dışına çıkmayı denese bile sonunda hep kendini haksız görmektedir.

Evliliği de kadınlık durumunun içinde değerlendirmek mümkündür çünkü her kadın çocukluktan itibaren bir gün mutlaka evlenmesi gerektiği düşüncesi ile buna uygun olarak yetiştirilir. Yani evlilik de kadınlığın bir uzantısı ve zorunlu bir hal olarak algılanır. Bu sebeple de kadınlığını şekillendiren önemli etkenlerden biridir. Evliliğin kadınlar ve erkekler açısından işlevlerinin nasıl ayrıştığı, üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir. Beauvoir, kadın ve erkek arasındaki başlıca anlaşmazlık kaynaklarından birinin aşk olduğunu çünkü bu sözcüğün kadın ve erkek için aynı anlama gelmediğini ifade eder (Beauvoir, 1993). Bu farklılık evlilik müessesinde de gözlemlenebilir. Şöyle ki, evlilik hayatı kadınlar açısından daha ağır sorumluluklar barındırır. Bunun en temel sebeplerinden biri toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu roller aracılığıyla kadın evlilikte daha fazla sorumluluk almaya adeta zorlanır. Ev içi işler kadının görevi olarak görülürken, erkeğin görevi ise evin geçimini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu keskin ayrım kadınları evin içine hapsederken, aynı zamanda ekonomik anlamda özgürleşmelerine de engel olmaktadır. Ekonomik anlamda bir güce sahip olmayan kadın ise evlilikte başına gelen her duruma rıza göstermek durumunda bırakılır. French, eşine ilgi göstermeyen, ona bebekmiş gibi annelik etmeyen kadınının hem kocasını hem de onun ekonomik desteğini yitireceğinin altını çizer (French, 1993). Bu sebeple kadınlar ev içi her işin kendi sorumluluklarında olduğu kanısını içselleştirmek durumunda bırakılırlar. " "Tel'siz Duvaksız " adlı öyküde anlatılan Mercan karakteri bu durumu örnekler. "Çok olmadı patatesin geç, patlıcanın çok yağ emerek

kızardığını öğreneli. Gazeteyi demlensin diye üzerine koyduktan sonra pilavın kapağını da hiç açmamak gerekirmiş” şeklinde başlayan öyküde ev içi işler açıkça kadının görevi olarak kurgulanmıştır (Şahiner, 2007). Mercan kaçarak evlendiği kocasına mahcup olmamak için hem ev işlerini öğrenir hem de yoksulluğa rıza gösterir. *Antabus*’ta da Leyla karakteri sürekli olarak ev işleriyle uğraşır ve çocukların bakımıyla ilgilenirken görülür. Aynı şekilde Mercan da hem dışarda çalışıp hem evin işleri ile ilgilenmektedir. Ancak kocasının gidişiyle beraber, ev ile ilgili eksik yaptığı şeyler olduğu kanısına kapılmaya başlar. Örneğin, kocasının tatlı isteğini söylenerek yerine getirmesi gibi meseleler üzerinden kadınlığını sorgular (Şahiner, 2017). Kocasının onu terk edişinin gerekçesini bütün bu yaptığı veya yapamadığı detaylarda arayan Mercan, içten içe televizyonda, dizilerde gördüğü kadınlarla kendi kadınlığını kıyaslar. Şayet onlar gibi olabilseydi kocasının gitmeyeceğini düşünmekte ve kendi kadınlığını sorgulamaktadır. Öte yandan toplum tarafından, evlilik birliğinin bozulmaması gerektiğine dair bir baskının yapıldığı da bir gerçektir. Evliliğe de tıpkı annelik gibi kutsallık atfetmek kadınların evliliğe mahkûmiyetlerini arttırmaktadır. Böylece kadınlar, evliliklerinde kendilerine yapılan haksızlıkları görmeme ve bunları kabul etme eğiliminde olmak durumunda bırakılırlar. Pek çok toplumsal cinsiyet rolünün kadınların üzerinde daha fazla baskı oluşturması gibi evliliğin kutsallığı da kadınları sınırlamaktadır. Çünkü toplum olarak evliliğin yürütülmesinde asıl görevin kadınlara ait olduğu kanısı yaygındır. Lynne Segal, 1990 yılında yayımlanan *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler* adlı çalışmasında, bu konunun çözümüne ilişkin şunları söyler: “Yapabileceğimiz şey, toplumsal politikalar ve kadınların şiddet içeren evlilikleri sona erdirmelerine olanak sağlayacak daha geniş, toplumsal ve ekonomik bir değişim için savaşmaktır. Bunların yanı sıra, evliliğin, bir zamanlar erkeklerin ve kadınların anladığı anlamdaki ‘kutsallığını’ sona erdirmek gerekir” (Segal, 1992). Evliliğin kutsal bir kurum olmadığı ve önemli olanın bireyin varlığı olduğunun kabul edilmesi, kadınların üzerinde oluşan baskıların azalmasını sağlayacaktır. Kadınların fiziksel anlamda erkeklerden daha güçsüz olduğu kanısı, erkeklerin istediklerini yaptırmak için fiziksel şiddete başvurmalarına neden olmaktadır. Bu noktada ev içi şiddet üzerinde durulması gereken bir konudur. Hooks, “ev içi şiddet” terimi yerine “ataerkil şiddet” teriminin kullanılmasının daha yararlı olduğunun altını çizerek ve bu konuyla alakalı olarak şunları söyler:

Ev içi şiddet terimi, çok uzun zamandan beri, ev içinde uygulanan şiddetin özel ve ev dışında uygulanan şiddetten daha az tehditkâr olduğunu, daha az korkunç olan mahrem bir bağlamda ortaya çıktığını öne süren “yumuşak” bir terim olarak kullanıldı. Bu doğru değil, çünkü kadınlar ev içinde, dışarda olduğundan daha çok

dövülmekte ve öldürülmektedir. Ayrıca pek çok kişi, yetişkinler arasındaki şiddeti çocuklara yönelik şiddetten ayrı ve farklı görme eğilimindedir, oysa ki öyle değildir. (Hooks, 2012).

Ev içinin özel alan olarak görülmesi ve karı koca arasındaki ilişkiye karışmanın doğru kabul edilmemesi, toplumun kadına şiddet konusunda sessiz kalmasına neden olmaktadır. *Antabus* romanının başkarakteri olan Leyla, Hooks'un vurguladığı ataerkil şiddetin en somut örneğidir. Kızını korumak için her duruma göz yuman Leyla, aslında kızının fiziksel anlamda şiddet görmemesi için çabalasa da, onun psikolojik olarak şiddet görmesine engel olamaz. Dolayısıyla kadına yönelik ataerkil şiddetin etki alanının çok daha geniş olduğu ve çocukları da fazlasıyla etkilediği kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Gelin Başı ve Hanımların Dikkatine adlı öykü kitaplarında yer alan karakterlerin de kadınlık bağlamında pek çok ortak noktaları vardır. Ev içi emek sömürüsü, ideal kadın imgesi, evliliğe yaklaşımları gibi meselelerde birbirlerine benzerlik göstermektedirler. Ataerkil sistemin meydana getirdiği kadının ikincil konumunu içselleştirdikleri ve sorgulamadıkları söylenebilir. Bu bağlamda Leyla ve Mercan'ın da kadınlık anlamında ortak bir kaderi ve geçmişi paylaştığı görülür. Tüm bu kadın karakterler, aynı toplumda neredeyse aynı şartlarda yetişmiştir ve her zaman, her durumda kendilerini haksız görmeye meyillidirler. Kadın oldukları için yetiştirilirken maruz kaldıkları sınırları yetişkinliklerinde devam ettirirler. Ailelerinin ve toplumun onlara öğrettiği kuralların dışına çıkmayı deneseler bile, tüm yaşamları boyunca sonunda hep bu sınırların içinde kalmak durumunda bırakılırlar. Yazar tarafından çizilen kadın karakterlerin, tezin ikinci bölümünde detaylandırılmış olan “evdeki melek” ve “canavar kadın” tipleri arasında bocaladıkları anlar olsa dâhi, her zaman evdeki meleğe daha yakın karakterler olduklarını belirtmek gerekir. Toplumun kadınlara karşı tutumunun ikiyüzlü olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu sebeple kadınların toplumda her zaman haksız görüldüğü ve yargılandığı gerçeğiyle yüzleşmek gerekir.

3.2. Cinsellik

Ataerkil toplumsal yapının koyduğu kurallarla yönetilen kadınların belli sınırlar içinde kalmaları ve dayatılan kurallara harfiyen uymaları istenir. Kadını ve bedenini denetleme, kadının cinselliğini yok sayma gibi durumlar ataerkil sistemin bazı dayatmalarıdır. Toplum her zaman kadının uysal ve edilgen olmasını, ona gösterilen “doğru”

yoldan ayrılmamasını ister. Kadınlar ataerkil sistemin kuralları çerçevesinde bir hayat yaşadıklarından dolayı cinsellikle ilgili istekleri olması hoş karşılanmaz. Genel olarak cinsellik konusunda kısıtlı bilgiyle yetişen kadınların, cinselliklerinin farkına varmaları uzun bir zaman alır. Bu noktada yine bireyin topluma karıştığı ailenin tutumu ve yetiştirme tarzı önem taşımaktadır. Örneğin, *Hanımların Dikkatine* adlı kitapta yer alan “Bikini Bölgesi” başlıklı öyküde, sevgilisiyle buluşmak için hazırlanan Nergis’in kendisiyle konuşmasına şahit oluruz. Sevgilisiyle beraber olma ihtimalini düşünerek geciktirici ilaç kullanan Nergis bu konuda kafasına takılan sorularla baş etmeye çalışır: “Geciktiricinin de prospektüsünü okuyup hiçbir şey anlamamıştı. Bir eczacıya danışmayı düşünmüş, utanıp vazgeçmişti: Ne soracaktı, ‘belki sevişirim diye reglimi durdurdum ama ya hamile kalırsam?’ mı diyecekti? Yüzü tutmadı, ne de olsa ped reklamı çıkınca kanalı değiştiren bir babanın kızıydı” (Şahiner, 2011). Bu düşünce tarzı kadınların cinselliğe bakışıyla alakalı iki temel soruna işaret eder. Bunlardan ilki kadınların, cinsellik konusunda kafalarına takılan soruları sormaya çekinmeleridir. Belli sınırlar dâhilinde yetiştirilen kadınların, cinsellik gibi mahrem konular üzerine konuşması soru sorması doğal kabul edilmez. İkinci sorun ise, aile meselesidir. Çocukluktan itibaren böyle konularda konuşmanın ayıp kabul edilmesi ve aileden öğrenileni devam ettirme durumu, kadınların bu sınırların dışına çıkmasını zorlaştırmaktadır. Benzer bir durum “Gelin Başı” adlı öyküde de mevcuttur. Bu öyküde evlenmek üzere olan Sibel’in daha önce bir başkasıyla beraber olması ve bu durumu evleneceği kişiye nasıl açıklayacağı konusuna odaklanılmıştır. Sibel’in, “o mu namus? Değil de ne kadar okusak var bir köylülük demek” diye düşünmesi yine toplumsallaşma durumuyla alakalıdır (Şahiner, 2007). Sibel’in “köylülük” olarak tanımladığı durum aslında ataerkil sistemin kadınlara uyguladığı baskıdan başka bir şey değildir. Eczacıya soru sormaya çekinen Nergis gibi Sibel de bekâret kontrolü için gittiği jinekologda aynı çekinceleri yaşar. Evli olmayan birinin cinsel bir beraberlik yaşamasının hoş karşılanmadığı toplumda, kadınların kendilerini güçsüz hissetmeleri oldukça normaldir. Doktorun “yatın yatın gelin, sonra bakire olmam lazım oh!” şeklindeki sözleriyle karşılaşan Sibel, bu duruma tepki dâhi gösteremez (Şahiner, 2007). Toplumun bekârete bakış açısının kadınların hayatını zorlaştırdığı bir gerçektir. Yaşadığı duruma kızmasına rağmen tepki gösteremez çünkü içten içe doktoru haklı bulur. Yetiştirilirken içselleştirilen tutum ve davranışları değiştirmenin kolay olmadığı gerçeği, kadınların karşılaştıkları ayrımcılıklar karşısında veremedikleri tepkilerde gizlidir.

Ataerkil sistem aynı zamanda kadının içinde bulunduğu edilgen tavrı destekleyerek ve ona övgüler düzerek kadının da bu durumu isteyerek kabul etmesini sağlar. Örneğin,

Leyla'nın âşık olduğu Ömer'in atölyedeki diğer kızlarla Leyla'yı karşılaştırması, onun mülayimliği ve doğallığının çok hoşuna gittiğini söylemesi bu duruma işaret eder (Şahiner, 2014). İsteklerinin peşinde koşan, özgür ve arzuları olan kadınların toplum tarafından kabul görmeleri zordur. Oysa aynı Ömer, biraz zaman geçtiğinde Leyla'nın yeterince sokulgan olmadığından ve kadın dediğinin böyle olmaması gerektiğinden dert yanar (Şahiner, 2014). Erkeklerin bu ikiyüzlü iki yüzlü tutumunun neticesi olarak, kadınlar kendi kişiliklerini özgürce yaşayamamaktadır. Leyla'nın, Ömer'in kendisini öpeceğini anladığında panikleme ve "hiç öpüşmemişim, nasıl yapılır bilmem, rezil olacağım" (Şahiner, 2014) diye düşünmesi, kadınların yetiştirilirken aile ve toplum tarafından baskı altında tutulduğunun bir göstergesidir. Cinselliğini bilmeyen, bu anlamda kendini tanımayan bir kadın olarak Leyla, bu durumu "rezil olmak" diye tanımlar. Ancak bu rezil olma hali kadının eksikliği değil, toplum tarafından cinsiyet rollerinin keskin çizgilerle ayrılmasının sonucudur. Erkeklerin cinselliklerini yaşamaları konusunda, toplum tarafından onlara konmuş kurallar veya sınırlar yoktur. Aksine toplum erkekleri bu konuda destekler ve erkeğin cinsel hayatını yaşamasını "ihtiyaç" olarak tanımlayarak meşrulaştırır. Nitekim bir süre sonra Leyla, Ömer'i atölyedeki başka bir kızla görür. Bunun üzerine Ömer, erkeklerin kimi ihtiyaçları olduğunu ve Leyla ona yanaşmadığı için Necibe ile beraber olmak zorunda kaldığını söyler (Şahiner, 2014). Oysa meseleyi "ihtiyaca" indirgemek, kadını dışlayan ve onun ikincil konumunu destekleyen bir yaklaşımdır. Cinselliğini istediği gibi yaşayan kadın ile kurallara uymak durumunda kalan kadın toplum tarafından karşı karşıya getirilir ve biri "kötü", olarak tanımlanırken diğeriye "masum" olarak tanımlanır.

Kadınların bu şekilde ayrıştırılması "kız kardeşlik" kavramına zarar vermekte ve onların birbirine koşulsuz destek olmasına engel olmaktadır. Kadınların bu şekilde ayrıştırılmasıyla alakalı olarak Hooks şunları söyler: "Ataerkil düşünce bizleri, kendisini erkeklerden aşağı gören, ataerkinin gözüne girmek için birbiriyle kıyasıya rekabet eden, kıskançlık, korku ve nefret besleyerek birbirini hor gören kadınlar olarak toplumsallaştırdı" (Hooks, 2012). Yazar, burada "kız kardeşlik" kavramının önemine ve kadınların toplum tarafından nasıl bastırıldığına da dikkat çeker. Kocasını ile beraber olmak istemeyen Leyla'nın, kendinde "hayır" deme hakkını ve gücünü bulamaması ile böyle şeylerin sadece televizyonlarda olacağına inanması kadının toplum tarafından bastırılmış cinselliğinin kanıtı niteliğindedir (Şahiner, 2014). Kadının cinselliği öğrenememesi ve yaşayamaması, kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olmadığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum ise kadının gerekli doğum kontrol yöntemlerine ulaşamamasını da beraberinde

getirir. Leyla'nın çocuk istemediği halde kocası tarafından tecavüze uğrayıp hamile kalması, kadının bu konuda ne derece geride kaldığını göstermektedir. Görüldüğü gibi, ikinci dalga feministlerin savunduğu ve desteklediği, kadınların doğum kontrol yöntemlerine ulaşabilmesi önündeki bütün engellerin bugün geride kaldığını söylemek oldukça zordur. Bu durumu her kesim için genellemek doğru olmayabilir. Ancak edebi metinlerde karşılaşılan bu karakterler aracılığıyla toplumsal bir soruna parmak basıldığı ortadadır.

Kadın bedeninin denetlenmesi, bekâretin korunması gereken bir şey olduğu algısı ve kadın cinselliğinin sınırlandırılması, kadınların yaşam alanlarını daraltan önemli noktalardan birkaçıdır. Kadının bedeni üzerinde denetimini tamamen kaybettiği tecavüz durumu, toplum tarafından kadının “namusunun elden gidici” olarak görülmesine sebep olur. Tecavüze uğramış olan kadın mağdur olduğu halde, toplum sadece kadının namusuna odaklanmayı seçer. Örneğin, *Antabus* adlı romanın başkarakteri olan Leyla patronu tarafından tecavüze uğradığında annesinin “kız telef oldu, artık kim alır?” diyerek ağlaması bunun bir göstergesidir (Şahiner, 2014). Toplum açısından önemli olan namusunu yitirmiş olmasıdır ve artık onu kimse eş olarak istemeyecektir. Oysa toplumsal hayatta, tecavüz eden için böyle bir engel yoktur ve o hayatına kaldığı yerden devam edebilir. Ayrıca evlilikte istenmeyen cinsel beraberliğin tecavüz sayılıp sayılmayacağı, toplumda tartışma yaratabilecek bir konudur. Yasalarda bununla alakalı bir maddenin yer almaması erkeğin kadının sahibi sayıldığına bir göstergesi olarak algılanabilir. Evlilikte gücün erkekte olduğu ve kadının bedenini dilediği gibi kullanabileceği gibi bir anlam çıkarmak mümkündür çünkü “evliyken olan tecavüzü kimse tecavüzden saymaz” (Şahiner, 2014). Bu noktada erkeğin kadının sahibi olduğu kanısını güçlendiren önemli etkenlerden birinin din olduğunu söylemek gerekir. Dinlerin kadın bedeninin denetlenmesi konusunu meşrulaştırdığını söylemek mümkündür. Kadının ikincilliğinin doğal kabul edilerek bedeninin denetlenmesinin meşru sayılması, üç tek tanrılı dinin ortak özelliğidir (Berktay, 2012).

Bekâret kavramı da bu noktada tartışılması gereken bir diğer meseledir. Kadınların cinselliklerini denetim altında tutmanın önemli yollarından birinin de bekâret olduğu söylenebilir. Namus kavramı, bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet olarak tanımlar. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, namus bir toplum içindeki ahlak kurallarını kapsar ve herkes için geçerlidir. Oysa toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki keskin ayrımlar nedeniyle namus kavramı zaman içinde sadece kadını ilgilendiren bir hal almıştır. Bekâret kavramının ise namusun bir uzantısı olarak kadınların varlık alanını

daralttığı söylenebilir. Kadın, evlenmeden önce cinsel birliktelik yaşamaması durumunda bekâretini kaybetmiş sayılır ve buradaki “kaybetmek” fiili dâhi bekâretin sahip çıkılması gereken bir olgu olarak kabul edilmesine neden olur. Böylece kadın, namus ve iffetten yoksun olarak etiketlenir. Örneğin, romanda patronu tarafından tecavüze uğrayan Leyla’nın bekâretini kaybetmesi üzerine asıl âşık olduğu Ömer’in onu artık “almayacağını” düşünmesi, bu bakış açısını kadınların da kabullendiğini gösterir. Üstelik Ömer’i onu almayacak olmasından ötürü haksız bulmaz çünkü kızlığını bozan Ömer değildir ve bu yüzden onun bir vebali yoktur (Şahiner, 2014). Ailesinin zoruyla kendinden büyük biriyle evlendirilen Leyla’ya, aile büyükleri tarafından verilen öğütler aracılığıyla görünen ise, mağdur olan kadının aslında kusurlu olduğudur. Örneğin, Leyla’nın ailesi ondan evlendiğinde usturuplu davranmasını ister ve eşinin onu “kusur”una rağmen kabul ettiği için kocasını merhametli olarak tanımlar (Şahiner, 2014). Bu örnekte görüldüğü gibi, bekâretini kaybetmiş olmak tecavüze uğramanın ötesinde bir kusurdur. Toplum, tecavüze uğrayan kadının mağduriyetiyle değil, bekâretini kaybetmiş olması ile ilgilenmektedir. Görüldüğü gibi bekâret, namus kavramının devamı olarak kadınların cinselliklerini yaşamalarının önünde engel teşkil etmektedir. Bekâretin kaybedilen bir değer olarak algılanması, kadının da sahip çıkılması ve korunması gereken güçsüz bir varlık olarak tanımlanmasını beraberinde getirir.

Kadın cinselliğinin her zaman denetlenmesi gereken bir durum olarak algılanmasının önemli sebeplerinden birisi din kurumudur. Özellikle evlilikte erkeğin sözünün geçmesi ve cinselliğin ona özgü sayılmasının, erkeğin Tanrı’nın yaratma gücüyle özdeş tutulduğunu gösterir. Dinin kadınlarla üzerindeki en önemli etkilerinden biri, kadın bedeninin denetimini meşrulaştırmasıdır. Ataerkil sistemin kadınlarla alakalı olarak belli varsayımlarını olduğu ve bu sistemin -dinin sorgulanamaz kudretinden güç alarak- varsayımlarını dinin bir parçası haline getirdiği söylenebilir. Örneğin, kadın ve erkeğin yaradılıştan farklı oldukları, erkeklerin doğuştan akılcı, kadınlarınsa doğuştan sezgisel yeteneklerinin güçlü olduğu ve bu sebeple birinin yönetmeye diğerininse yönetilmeye yatkın olduğu gibi ataerkil varsayımlar bulunur. Berktaş, kadın bedeninin denetlenmesinin din tarafından nasıl meşrulaştırılışının kaynağının yaradılış hikâyesinde aranabileceğini söyler:

Yaşamı yaratan kimdir? Sorusunun ardından, ikinci temel dinsel soru olan, “bu dünyadaki acının ve ıstırabın kaynağı nedir?” sorusu gelir. Batı Hıristiyan geleneği bu soruya, Yahudilikten devraldığı “cennetten kovulma” öyküsüne dayanarak, “ilk cinsellik günahı ve bunun sorumlusu olan kadın” (aynı zamanda bütün kadınların

prototipi sayılan, Havva), yanıtını verir. Günahın kaynağı ve nedeni saptanınca, neyin/kimin cezalandırılıp denetim altına alınması gerektiği de ortaya çıkmış olur (Berktaş, 2012).

Bu yaradılış hikâyesinden kadının ikincil konumunun din tarafından da desteklendiği anlamını çıkarmak mümkündür. Kadınların en başından beri günahkâr oldukları, bu sebeple de bedenlerini denetlemek gerektiği fikri din ile desteklenmiştir. Herhangi bir konunun sınırlarını dinin belirlemesi, o konunun sorgulanmasına engel olmakta ve toplum tarafından doğru olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Bu sebeple de çizilen sınırların dışına çıkan ya da bunu düşünen kadınlar, sistem tarafından dinsizlikle suçlanır ve toplum tarafından kabul edilmemekle cezalandırılırlar.

3.3. Annelik

1970'lerden önce kadınlar doğum kontrol yöntemlerine rahatlıkla ulaşamadıkları için annelik, kadınlığın ve evliliğin doğal getirisi olarak kabul görmekteydi. İkinci dalga feministlerin uğraş alanlarından biri olan bu konu, kadınlar açısından çeşitli zorluklara sebep olmaktaydı. Elisabeth Badinter, *Kadınlık mı Annelik mi?* adlı çalışmasında, doğurabilen tüm kadınların çok fazla sorgulamaksızın çocuk yaptığını ve bunun hem bir içgüdü, hem dini bir görev, hem de türün devamı için bir yükümlülük olarak algılandığının altını çizer (Badinter, 2011). Yani buradan hareketle, her kadının anne olmayı “doğal” olarak arzuladığı gibi bir sonuca varmak mümkündür. Oysa anneliğin içsel bir duygu mu, yoksa toplumsal bir öğrenme mi olduğu tartışılması gereken önemli noktalardan biridir. Bu durumu “doğal” olarak adlandırıp kabul etmek ve devamlılığını sağlamak kadınların hayatını zorlaştırmaktadır. Kadınların anne olmaları konusunda toplumsal anlamda da bir baskıdan söz etmek mümkündür. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığın toplumsal hayatta algılanışı ve aralarındaki farkların yaradılıştan geldiği düşüncesi, her iki cins için de farklı sorumluluklar anlamına gelmektedir. Örneğin, kadının doğurabildiği için daha şefkatli ve sabırlı olduğu, doğal olarak da çocuk bakımından onun sorumlu olduğu düşüncesinin genel kabul görür. Kamusal alanda aynı sorumlulukları üstlenebildikleri halde, özel alanda kadının sorumluluğu erkeklerden fazladır. Kamusal hayata karışmış olmalarına rağmen kadınlara sürekli olarak eve ait oldukları ve çocuk yetiştirmeleri gerektiği fikri aşılır çünkü “onun sayesinde çocuğun gelişimi uyumlu olacak, toplum da bundan yararlanacaktır” (Badinter,

2011). Böylece kadınlara çocuk yetiştirme pek çok şeyden önemli olduğu mesajı verilir ve kadınlar topluma “iyi” çocuklar yetiştirerek hizmet etmeye zorlanırlar.

Annelik, kadının biyolojik cinsiyetinin bir getirisi olarak kabul edilebilir. Toplum, çocuk bakımı ve yetiştirilmesini kadının görevi olarak görür ve böylece annelik kutsallaştırılır. Oysa anneliğe atfedilen bu kutsallık, kadınların yaşamında büyük açmazlara neden olabilmektedir. Kadınlar çoğu zaman anneliğin kutsal olduğu kabulü yüzünden istemedikleri evlilikleri devam ettirmekte ve şiddet görseler dâhi çocukları için bu şiddete sessiz kalmaktadırlar. Örneğin, *Antabus* romanının başkarakteri Leyla, tam olarak bu şekilde kötü giden evliliğine hem çocukları hem de ona destek olabilecek bir ailesinin olmaması nedeniyle katlanmaktadır. Kocasının alkolü bırakması için gizlice verdiği ilacın onu zehirleyeceğinden korktuğunda, onu öldürmekten değil, geride kalan çocuklarına ailesinin bakıp bakmayacağından endişelenmektedir (Şahiner, 2014). Leyla'nın yetiştiği aile ortamı ve annesinin kendisine yaklaşımı da bu durumda önem taşımaktadır. Annesinin kendisini yetiştirirken gerekli fedakârlığı yapmadığını düşünen Leyla, çocuklarını annesinin onun için yapmadığını yaparak büyütme ister. Yani bir anlamda kadınların çocuklarını kendi hayatlarının bir uzantısı olarak gördükleri ve hayatlarına bu şekilde yön verdikleri söylenebilir. Leyla, annesini sessiz ve edilgen gördüğünü şu sözlerle ifade eder: “Zaten benim annem bir şeyi öyle pat diye söylemez. Demeye getirir ancak” (Şahiner, 2014). Böylece aslında ona benzemek istemediğini fakat sonunda annesine benzediğini şu sözlerle ifade eder: “Bende diyemedim. Demeye de getiremedim” (Şahiner, 2014). Annelerin, çocukların hayatlarını kendi yaşamlarının devamı olarak görmesinin doğru bir tutum olmadığı açıktır. Ancak birey her davranışında olmamakla beraber, büyük oranda annesinin bir uzantısı haline gelebilir. Çocukluktan itibaren model olarak görülen annenin tutum ve davranışlarının bireylerin hayatındaki etkisi büyüktür.

Öte yandan, annelik kavramıyla alakalı olarak toplumun da kadın üzerinde yoğun bir baskısı vardır. Her kadının anne olma zorunluluğu varmış gibi takınılan tutumun yanı sıra “mükemmel” bir anne yaratma çabası kadınlar için kısıtlayıcı bir durumdur. Leyla'nın yaşadığı şiddetle mücadele edebilmek için uyku ilacı kullanmaya başladığı dönemde, çocuk bakımı ve ev işleri gibi görevi olarak algılanan işleri aksattığında annesi ve çevresi şöyle der: “Kızım anneliğin dönüşü olmaz”, “madem doğurdun, layığıyla bakacaksın” (Şahiner, 2014). Ayrıca, kadının kendinden önce çocuklarını düşünmek zorunda olduğu inancı da kadınların üzerinde baskı oluşturmaktadır. Toplumda anne olmanın kadını birçok şeyden

koruyacağına dair bir inanış olduğu söylenebilir. Mesela, ikinci hamileliği boyunca evde kapalı kalmak istemeyen Leyla, dışarı çıkmak için kocasından “izin” istediğinde kocası şöyle yanıt verir: “Karnı burnunda, elinde çocuğu olan kadınsın, kimse yan gözle bakmaz” (Şahiner, 2014). Bu durum anne olmanın kadınların erkeklerin ilgisini çekmesine engel olduğu yönündeki inanca işaret etmektedir. Ayrıca dinin de kadınların anneliği konusunda bir baskıya neden olduğu söylenebilir. Berktaş bu noktaya şu şekilde dikkat çekmiştir: “[U]nutmamak gerekir ki bütün tek tanrılı dinler kadınlara ana olarak saygı gösterilmesini öngörürler. Ancak, kadınların ana olarak yüceltilmeleri, otomatik olarak onların statüsünün ve saygınlığının daha yüksek olması anlamına gelmez” (Berktaş, 2012).

Anne olmanın toplumsal anlamda kadınları büyük açmazlara sürüklediği ve onları sürekli olarak ev içi hayata hapsedtiği söylenebilir. Toplumda anne olarak var olmak ne derece zorsa anne olamamak da aynı derece zorluğu beraberinde getirir. Kadınların, herhangi bir sebepten dolayı anne olmaması ya da olmak istememesi, toplumsal hayattaki statülerini de etkiler. Öte yandan bir kadının anne olmak istememesi, onun bencillikle suçlanmasına da sebep olmaktadır. Sebebi ne olursa olsun, anne olamayan kadın toplum tarafından “eksik” olarak değerlendirilir çünkü toplumda kadın olmanın “doğal” olarak anne olmayı beraberinde getireceği inancı vardır. Anneliğin kadınları kutsallaştırdığı ve kıymetli kıldığı algısı anne olamayan ya da olmak istemeyen kadınların toplumsal hayatında pek çok soruna neden olmaktadır. Örneğin, anne olmayan kadının kurduğu ailenin sağlam olmayacağı ve sağlam ailenin temelini çocuk olduğu şeklinde baskılara maruz kalmaktadırlar. *Antabus*, romanındaki kadın karakter Mercan’ın, toplumsal anlamda kadınlara annelik üzerinden uygulanan bu şiddeti içselleştirdiği söylenebilir. Kocasının onu yalnız bırakmasının altında yatan en önemli sebebin anne olamaması olduğuna dair bir inanç taşımaktadır. Yani aslında toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara yüklediği anlamlar ve baskılar sadece erkekler tarafından uygulanan davranış örüntüleri değildir. Aksine kadınların da bu davranış örüntülerini içselleştirmiş olması, değişimin önündeki en büyük engellerden biri olarak sayılabilir. “Mercan’ın kocası, gitmekte haklı mıydı?” diye sorar anlatıcı (Şahiner, 2017). Sık sık çocuğu olduğunu hayal eden Mercan pek çok anlamda çelişkiler yaşamaktadır. Bir taraftan çocuğu olmamasının iyi olduğunu düşünürken, diğer taraftan “sabahları koynunda uyuttuğu bir evladın hasreti” ile uyanan Mercan’ın kadın olarak var olma sorunu yaşadığı söylenebilir (Şahiner, 2017). Yukarıda değinildiği üzere, çocuğun ailenin temeli olarak görülmesi kadınlar açısından sorunlara neden olmaktadır. Mercan’ın yaşadığı bütün bu çelişkileri içinde taşıdığı kanıtını şu cümlelerde bulmak

mümkündür: “Gerçi çocukları olsaydı... çocuk kocayı eve bağlar diye boşuna dememişler, belki gitmezdi kocası. Giderdi. Mercan gibi en hayırlı evlattan bile hayırlı, yediren içiren, giydiren bir kadına koca olamamış adamdan, akşama kadar ağlamaktan başka kerameti olmayan bir evlada baba mı olacaktı?” (Şahiner, 2017). Aslında Mercan’ın yaşadığı bu çelişki toplumsal anlamda kadınların yaşadıkları çelişkileri de göstermektedir. Üstelik kadınlardan sadece çocuklarına annelik yapmaları değil, kocaları için de “anne” olmaları istenir. Toplumsal cinsiyet rollerinin bir uzantısı olarak kadınların omuzlarına yüklenen sorumluluklardan biri de budur. Zaten kadınlar, çocukluklarından itibaren erkeklerin sorumluluklarını da üzerlerine alarak toplumsallaştırılırlar. Erkekler korkularının üstüne gitmesi öğütlenirken, kız çocuklarına daima uslu olmaları öğütlenir. Oysa çocukluktan itibaren kız çocuklarının korkularını beslemek yerine erkek çocuklarına yapıldığı gibi korkunun üzerine gitmesi öğretilse, zihinlerinin ve bedenlerinin yeterince çalıştırılmasına izin verilse bambaşka kadınların geleceğe şekil vermesi sağlanabilir (Wollstonecraft, 2019). Sadece anne olma bağlamında değil pek çok konuda kadınlar kendilerini haksız görmekte ve toplumsal baskılara sırf kadın oldukları için boyun eğmek zorunda bırakılmaktadırlar.

Toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla çocukların sorumluluğunu anneye yüklemek, evle ilgili bütün sorumlulukları anneliğin bir gereği saymak ve kadınlığı annelik üzerinden tanımlamak, kadınların birey olarak var olmalarını engeller. *Kul* adlı romanda ise, bunun aksi bir durum söz konusudur. Bu defa toplumsal cinsiyet rollerinin baskısı, anne olamamak üzerinden şekillenmektedir. Şöyle ki, Mercan’ın sağlık sıkıntısı sebebiyle anne olamaması, onun eksikliği olarak değerlendirilir. Dahası Mercan da kadınlık meselesiyle ilgili içselleştirdiği tutum ve davranışları sebebiyle bu durumu kendi eksikliği olarak algılar. Anne olmayı seçmeyen ve çocuk istemeyen kadının ise, toplumsal hayatta -bencillikle suçlanmak gibi- pek çok durumla mücadele etmesi gerekir. Yani kadınlar, toplumsal baskı sebebiyle biyolojik cinsiyetinin bir getirisi olan anneliği mutlaka yaşamak zorunda hisseder ve hayatlarını çocukluktan itibaren buna göre kurgularlar. Bu tasarım, daha ailenin kız ve erkek çocuk için seçtiği oyuncaklarla bile şekillenmeye başlar. Oysa kız çocukları anne olmak zorunda olmadıkları düşüncesiyle yetiştirilebilse, toplumsal cinsiyet rollerinin en önemli zincirinden biri de kırılmış olur. Kısacası kadınlar, her iki durumda da ataeril sistemden kaynaklanan çeşitli baskılara maruz kalmakta ve toplumsal hayatın dışında tutulmaktadır.

SONUÇ

Kadınların insan haklarından paylarına düşeni alma mücadelesi feminizmin doğmasına vesile olmuştur. Her türlü cinsiyetçi tutum ve davranışın karşısında olan feminizm sadece kadınlar için değil, erkekler için de büyük önem taşıyan bir harekettir. Kadın ve erkek arasında biyolojik farklılık dışında yaradılıştan bir fark olmadığının kabul edilmesi ve buna uygun bir toplumsal yapının inşa edilmesinin, kadın ve erkeğin birey olarak var olmaları önündeki engelleri kaldıracağı açıktır. Kadınların kendilerine ait bir tarihleri olduğunu bilmesi ve bunu öğrenip aktarmaları büyük önem taşımaktadır. Erkekler tarafından yazılan tarih, kadınları dışarda bırakan ve onlara sadece yardımcı roller veren bir tarihtir. Oysa kadınlar hayatın merkezinde yer aldıkları gibi tarihin de merkezinde yer almaktadırlar. Dünyada ve Türkiye’de hakları için mücadele eden ve bu uğurda bedel ödeyen tüm kadınların mücadelesinin daha anlamlı hale gelebilmesi adına, edebiyatta toplumsal cinsiyet rollerinin açığa çıkmasını sağlayacak çalışmaların sayısının artması gerekmektedir.

Kadınlar ve erkekler toplumsal hayatta kendilerine verilen birçok sorumlulukla mücadele etmektedir. Özellikle kadınlar açısından bu sorumluluklar fazlasıyla yıpratıcı sonuçlar doğurmakta ve onların hayatlarını zorlaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar üzerindeki baskısı, toplum içindeki ikincil konumlarını güçlendirmektedir. Toplumsal hayatta kabul görmeleri sürekli olarak bir kurala bağlanan kadınlar, kendi benliklerinden habersiz bir hayat geçirmekte ve yaşamları boyunca hep “ideal bir kadın” olmaya çabalamaktadırlar. Toplumsal cinsiyet ön kabulleri bu ideal kadın imgesini destekleyecek niteliktedir. Öte yandan kadınların da ataerkil sitemin dayattığı belli norm ve değerleri içselleştirdiğini söylemek gerekir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet çalışmaları, sadece erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu baskının ortadan kalkması için değil, kadınların da içselleştirdiği bazı tutum ve davranışların değişmesi için son derece gereklidir.

Ataerkil bir sistemin içinde toplumsallaşmak durumunda bırakılan kadınlar sürekli olarak belli sınırların içinde tutulurlar. Toplum tarafından dayatılan kurallar kadınların hep cazibe merkezi olmasını destekleyecek niteliktedir. Örneğin, kadınların hep daha güler yüzlü olması teşvik edilen bir tutumdur. Egoları olmayan, fedakârlık yapmaktan kaçınmayan ve dayatılan kurallara uyan kadınlar toplum tarafından kabul daha çabuk kabul görürler. Bu

kalıplara uymak istemeyen kadınlar ise etiketlenir ve toplumsal hayatın dışında bırakılırlar. Ancak bu durum temelde iki probleme neden olur: Bunlardan ilki, kurallara uyan kadınların dâhi bir şeyleri eksik yaptıkları gerekçesiyle yargılanıp kadınlıklarını sorgulamak durumunda bırakılmalarıdır. İkinci problem ise, kadınlar arasında olması arzulanan bağın zedelenmesi ve kadınların kendi içlerinde birbirlerine düşman haline getirilmeleridir. Böylece feminizmin desteklediği “ebedi kız kardeşlik” bir hayal olmaktan öteye geçemez. Oysa burada kadınların, kadınlık kavramı üzerine düşünmeleri gerekmektedir. Bütün bu sınırlar, cinsiyet ön kabulleri ve ataerkil sistem olmasa bugün kadınlar nasıl bir hayat yaşıyor olurlardı? Örneğin kadınlar erkeklerin de sorumluluklarını almak üzere yetiştirilmeler yine de bu kadar sorumluluk bilincine sahip olurlar mıydı? Ya da “kadın dediğin” diyerek başlayan cümleler duymasalar kendilerini kurallara bu kadar kolay teslim ederler miydi? Gerçek anlamda bir kadınlıktan bahsedebilmek için toplumsal yaşamın yeniden ve özgür bir şekilde yapılması şarttır. Bu yapılanmanın gerçekleşebilmesi için de kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerine düşünmesi ve bunların aşınması için çaba harcamaları gerekmektedir. Bu bağlamda edebi metinlerde resmedilen cinsiyet rollerinin açığa çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Edebiyatın hakikatle olan ilişkisi her zaman tartışmaya açık bir meseledir. Ancak özellikle Seray Şahiner gibi kadınlık meselesine kafa yoran yazarlar için, edebiyatın toplumsal hayattan kopuk olamayacağını söylemek mümkündür. Hatta kurmacanın, hayatı yansıtmının da ötesinde onu dönüştürmeye yaradığı savlanabilir.

Bu tez kapsamında, öncelikle dünyada ve Türkiye’de kadın hareketinin tarihi gözden geçirildi. Bu çerçevede, kadınların kat ettiği aşamaların ve karşılaştığı sorunların ortaya çıkarılması hedeflendi. Edebiyatın kadın meselesine yaklaşımı ve kadın hareketinin edebiyatta nasıl bir yansıma bulduğu üzerinde duruldu. Ardından Şahiner’in yapıtlarındaki kadın karakterler aracılığıyla başka bir kadınlığın mümkün olup olmadığı araştırıldı. Bu kadın karakterlerin çözümlenmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin kurmaca alanındaki izdüşümünün incelenmesini sağladı. Yazarın, tüm yapıtları düşünüldüğünde, yarattığı kadınları gerçekçi bir tutumla anlatma yolunu tercih ettiği görülür. Dolayısıyla kurgulanan karakterlerin bir dışı vurum meselesi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şahiner’in bu kadınlar aracılığıyla toplumsal hayatta ataerkilliğin kadınlara dayattığı pek çok kurala eleştiri getirir. Ancak bu eleştiriye, daha güçlü kadın karakterler yaratarak değil, sınırlar dâhilinde yaşayan kadınların hayatlarını mizahi bir bakışla aktararak yapar. Metinlerde

ataerkil sınırlar içinde toplumda var olmaya çalışan kadın karakterler, gerçek hayatta da toplumsallaşmanın kadınlar açısından önemini vurgular.

Şahiner'in kadın karakterleri, duygu, düşünce ve yaşamlarıyla okura tanıdık gelen kadınlardır. Aslında yazarın kadın karakterleri ve anlattığı durumlar sık karşılaşılan türdendir. Öykülerinin ve romanlarının, toplumsal cinsiyet bağlamında bu derece güncel izler taşımasının sebebi, belki de bu sıradanlıkta aranmalıdır. Örneğin, *Kul* adlı romanındaki kadın karakter, kocasının varlığına muhtaç olarak çizilmiştir. Ancak Mercan, kocasını ararken aslında kendine doğru bir yolculuğa çıkar çünkü ona hiçbir zaman yalnız olmak ve kendi için yaşamak öğretilmemiştir. Aynı şekilde *Antabus* adlı romanın ana karakteri Leyla, her gün gazetelerin üçüncü sayfasında rastlanabilecek bir hikâyeden yola çıkılarak ve yalnızlıkla bütünleştirilerek anlatılmıştır. Öykülerde yer alan kadınların en büyük sorunu, kendi başlarına bir hayat kurmaya kendilerini yetkin hissetmemeleridir. Tüm bu metinlerde, kadınların varlığı hep bir erkeğin varlığıyla anlam bulacak şekilde resmedilir. Ancak yazar, kadınların bu ikincil konumunu bu şekilde anlatırken onlara bir derinlik kazandırmayı da başarmıştır. Bunu sağlayansa kadın karakterlerin toplum karşısında var olabilmek için harcadıkları çabadır.

Şahiner'i kadın meselesini ele alan diğer yazarlardan ayıran önemli noktalardan biri mizahla harmanladığı dilidir. Romanlarda ve öykülerde yer alan kadın karakterlere acınmasını engelleyen de yazarın kullandığı dille alakalıdır. Bu dil, eril değerlerin yeniden üretilmesine engel olmaktadır. Kısacası yazar, toplumsal cinsiyet rollerine bağlı karakterler üzerinden, kadınların içinde bulunduğu sınırlarla yüzleşmelerine ve toplumun onlara karşı için takındığı iki yüzlü tutumun açığa çıkmasına yol açar. Şahiner'in acının içindeki neşeyi gösterdiği saptaması yapılabilir. Bu tavrı da yarattığı karakterleri gerçeğe yakınlaştırmaya yarar. Geleneklerin kendilerine çizdiği sınırların ve eril sistemin içinde var olmaya, kendilerine bir hayat kurmaya çalışan kadın karakterler okurun da ataerkil kurallarla yüzleşmesini sağlar. Yazar, bu kadınlar aracılığıyla, okuru annelik meselesi ya da bekâret kavramı gibi çeşitli meselelerin ne denli sınırlayıcı olduğunu üzerine düşünmeye teşvik eder. Bir başka deyişle, yazar bu yazınsal tercihi sayesinde toplumun kurallarıyla hesaplaşılmasına vesile olur. Kitle kültürünün yarattığı ve pek çok etken tarafından şekillendirilen kadınlık anlayışını sorgulayan Şahiner, kadın olmanın sınırlarının görülmesine katkıda bulunur. Ancak anlatıların, genelde kadın meselesine ilişkin benzer

konular etrafında şekillendiği de eklenmelidir. Bu durum, yazarlığın uzun vadeli bir üretim alanı olduğu düşünüldüğünde, tekrara düşme tehlikesini içermektedir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin açığa çıkarılması, bu rollerin aşınabilmesine olanak sağlayacaktır. Bu noktada başka türlü bir kadınlık için gereken en önemli etkenin kadınların toplumsallaşma sürecinde yattığı saptaması önem taşımaktadır. Edebiyat metnindeki karakterler aracılığıyla da görüldüğü gibi, kadınların yetiştirilmesinde ve yaşamlarında toplumun ikiyüzlü davrandığı pek çok taraf mevcuttur. Bu durum ise kadınların ikincil konumlarının devam etmesine ve onların da kadınların da kendi kadınlıklarını sorgulamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla kadınlar ve erkeklerin daha özgür bir toplumda yaşayabilmeleri için cinsiyet rollerinin etkisinin azaltılması şarttır. Bu durumun sağlanabilmesi için gerekli olan, kadın araştırmalarının ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının sayısının artmasıdır. Kadınların bu konudaki en büyük sorumluluğu ise, kendilerine belirlenen sınırların dışına çıkmak, korunaklı alanlardaki duvarları yıkmak ve belirlenen kalıplara bağlı kalmadan kendi benliklerini bulmaktır. Onları tarihin dışında bırakanlara inat, kendileri için özgün ve özgür bir tarihin var olduğunu bilmeleri ve hayatlarına buna göre yön vermeleri, gelecek nesillere eşit bir dünya düzeni bırakabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Mücadelelerine çok şey borçlu olunan, resmi söylemlerin dışında tutulan kadınların haklarının teslim edilebilmesi için bu bilinçlenme zorunludur. Toplumsal cinsiyet rolleri üzerine daha fazla düşünülmesini sağlamak, kadınların özgürleşmelerinin en önemli anahtarlarından biri olacaktır. Son olarak, genelde sanatın özelde ise edebiyatın, bu özgürleşme imkânını sunan alanlardan biri olduğunun altı çizilmelidir.

KAYNAKLAR

- Afacan, İ. (2019, 02 Haziran). Yazar Seray Şahiner: Beni sokağa çıkarın neyse masaya da oturtun o. *Evrensel*. <https://www.evrensel.net/haber/380563/yazar-seray-sahiner-beni-sokaga-cikaran-neyse-masaya-da-oturtan-o>.
- Aytaç, G. (2009). *Genel Edebiyat Bilimi* (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın "İkinci Cins" Bağımsızlığa Doğru* (8. Baskı). (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1949).
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi?* (1. Baskı). (A. Ekmekci, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2010).
- Berktaş, F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti*. (6. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, A. ve Günel, A. (Ed.). (2016). *90'larda Türkiye'de Feminizm*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cesur Kılıçaslan, S. ve Işık, T. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Efsaneden Gerçeğe Türkiye'de Kadın* (1. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Çakır, S. (2011). *Osmanlı Kadın Hareketi*. (3. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Donovan, J. (2016). *Feminist Teori* (11. Baskı). (A. Bora, M. Ağduk Gevrek, F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1985).
- Durakbaşı, A. (2017). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (7.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erbil, L. (2018). *Hallaç* (5. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erbil, L. (2019). *Gecede* (7.Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Felski, R. (2010). *Edebiyat Ne İşe Yarar?* (1. Baskı). (E. Ayhan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2008).
- French, M. (1993). *Kadınlara Karşı Savaş* (1. Baskı). (B.Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1992).
- Fürüzan. (2020). *Parasız Yatılı* (33. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gilbert, M.S. ve Gubar S. (2016). *Tavan Arasındaki Deli Kadın* (1. Baskı). (N. Sakman, Çev.). İstanbul: Aylak Adam Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1979).
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika* (2. Baskı). (E. Aydın, B.Kurt,

- Ş.Özgün, A. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000).
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi* (1. Baskı). (Ö. Altay, G. Bakay, A. Ecdaroğlu, T. B. Ertan, S. Günoğlu, Z.İ. Gürmeriç, B. Kılıncı, B. Mutafçılar, S. Yazıcıoğlu Öge, Y. Temizarabacı, D. Yılmaz, B. Oktay Yılmaz Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).
- Mill, J.S. (2017). *Kadınların Köleleştirilmesi* (1. Baskı). (A.Özcan, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Millet, K. (2018). *Cinsel Politika* (4. Baskı). (S. Selvi, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1969)
- Moran, B. (2018). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (29. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğüt, H. (2011, 24 Haziran). Kadın dediğin. *Radikal*.
<http://www.radikal.com.tr/kitap/kadin-dedig-in-1053844/>.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar* (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek* (1. Baskı). (S. Aktaş, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2001).
- Segal, L. (1992). *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler* (1. Baskı). (V. Ersoy Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990)
- Şahiner, S. (2007). *Gelin Başı* (3. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Şahiner, S. (2011). *Hanımların Dikkatine* (2. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Şahiner, S. (2014). *Antabus* (1. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Şahiner, S. (2017). *Kul* (1. Baskı). İstanbul: Can Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (2019). *Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi* (4. Baskı). (D. Hakyemez, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1792)